

TURUL

A Magyar Történelmi Társulat,
a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
és
a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
Közlönye

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG MEGBÍZÁSÁBÓL SZERKESZTI

RÁCZ GYÖRGY főszerkesztő
KOVÁCS ELEONÓRA felelős szerkesztő

DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA, KÖRMENDI TAMÁS,
LACZLAVIK GYÖRGY, NEUMANN TIBOR, SOÓS ISTVÁN

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
SZERKESZTŐSÉG: MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR
ORSZÁGOS LEVÉLTÁRA

MMXVI

TARTALOM

1. Értekezések

SZŐCS TIBOR: Sopronkertes első okleveles említése 121

2. Kisebb cikkek

REISZ T. CSABA: A „Nemzeti Címer Bizottság”-ról és az állami címerről 131

LACZLAVIK GYÖRGY: Az Országos Levéltár Magánlevéltárak és Gyűjtemények főosztályának
2016. évi gyűjtőkori tevékenysége 136

3. Könyvismertetés

Latinská epigrafia. Dejiny a metodika výskumu historických nápisov zo Slovenska. Juraj Šedivý a kolektív.
(ism. CSIBA BALÁZS) 141

C. Tóth Norbert–Horváth Richárd–Neumann Tibor–Pálosfalvi Tamás: Magyarország világi archontológiája
1458–1526. I. Főpapok és bárók. (ism. PORUBSZKY ÁDÁM) 142

Soltész Ferenc Gábor – Tóth Csaba – Pálffy Géza: Coronatio Hungarica in nummis. A magyar uralkodók
koronázási érmei és zsetonjai (1508–1916). (ism. PALLAG MÁRTA) 143

Genealógia 1–2. (Szerk. Kollega Tarsoly István–Kovács Eleonóra–Pandula Attila–Vitek Gábor.);
Genealógia 3. (Szerk. Kollega Tarsoly István–Kovács Eleonóra–Vitek Gábor.) (ism. GARADNAI ZOLTÁN) 144

Szegedi László: Általános genealógia. (ism. MAGYAR ZOLTÁN) 147

Nobilitas 2016. (Szerk. Gudenus János József.) (ism. BENKE TAMÁS) 147

4. Hírek, beszámolók

Családtörténeti kutatás az anyakönyveken túl” című levéltári konferenciáról (ism. JAKAB RÉKA) 151

Két genealógiai kongresszusról (ism. SZEKERES ATTILA ISTVÁN) 152

Magyar–román genealógiai konferencia. A Magyar–Román Történész Vegyesbizottság 23. üléséről
(ism. ÁBRAHÁM BARNA) 153

Interneten az erdélyi középkori oklevelek. Beszámoló a Román Nemzeti Levéltár középkori okleveleinek
digitalizálásáról rendezett műhelybeszélgetésről (ism. RÁCZ GYÖRGY) 154

Beszámoló a Digital history Workshop / Atelier d’histoire digitale műhely-konferenciáról (ism. KÓTA PÉTER) 156

A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság 2017. I. félévi programjai 156

5. Summary of Issues, 2016 (ford. SZERÉNYI ILDIKÓ) 158

TURUL
LXXXIX. évfolyam
2016. 4. füzet

A Szerkesztőség címe: 1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4.
turul@mnl.gov.hu

Olvasószerkesztő: KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN

Szerkesztőbizottság:
PANDULA ATTILA, REISZ T. CSABA, C. TÓTH NORBERT

Tördelés:
SOMOGYI GYULA
Nyomdai munkák:
Kódex Könyvgyártó Kft.
Felelős vezető: MAROSI ATTILA
ISSN 1216–7258

A megjelenést támogatták:

Nemzeti Kulturális Alap

archivum
Magyar Nemzeti Levéltár
Országos Levéltára

SZÓCS TIBOR
Sopronkertes első okleveles említése*

A történettudomány és azon belül a helytörténetírás számára is köztudott, hogy egy település eredete milyen nehezen meghatározható, többnyire csak a véletlennek köszönhetjük, ha egészen pontosan keltezhető egy-egy falu vagy város létrejötte. Emiatt legtöbbször nem is egy település valódi megalapítását szokták kezdőpontnak tekinteni, hanem az írott forrásokban való első felbukkanását. A régészeti eredmények – bár sokkal pontatlanabb kelteztést nyújtanak – általában évszázadokkal, nem ritkán évezredekkel korábbi megtelepedés nyomait is kimutatják, az „első említésnek” mégis meghatározó és szimbolikus szerepe van az eredettörténet során.¹

Hasonló helyzetben van az Ausztria Burgenland tartományában található, és az osztrák-magyar határ közelében, Sopron város mellett fekvő Baumgarten im Burgenland (röviden csak Baumgarten, horvát nevén Pajngrt, magyar nevén Sopronkertes) is. A hely a régészeti leletek tanúsága alapján már az ős- és az ókorban is lakott volt,² bár korántsem biztos, hogy ezek a legkorábbi telepek kontinuusnak tekinthetők a jelenlegi faluval. Azonban Sopronkertes első, *biztos évszámhoz* köthető felbukkanása 1289-re tehető. Több, azonos szöveghagyományra épülő középkori krónika is fenntartotta I. Albert osztrák herceg Kőszegi János (más néven Iván) ellen induló hadjáratának a történetét.³ A német

források itt felsorolják azokat a várakat, amiket Albert elfoglalt Kőszegi Jánostól, köztük Sopronkertest is, Paungarten (Continuatio Vindobonensis),⁴ illetve Pawmgarten néven (Anonymi Chronicon Austriacum⁵ és Anonymi Leobiensis,⁶ ez utóbbi tévesen 1296-ra datálja az eseményeket). Azonban régóta tudott, hogy Sopronkertesnek van egy ennél vélhetően korábbi említése is, csak azt nem lehet pontos évszámhoz kötni. Az alábbiakban ezt a bizonyos oklevelet és keltezési nehézségeit vizsgáljuk meg, megkísérelve a pontos datálást is.

Ez az első említést tartalmazó dokumentum igen keveset árul el magáról. Műfajilag ugyanis egy úgynevezett *Damus pro memoria*-oklevél. Ez a kizárólag a középkori magyarországi oklevéladásra jellemző műfaj az 1240-es évek végén, 1250-es évek elején jelent meg. Jellemzője, hogy nem jelöli meg benne a kibocsátó személyt vagy intézményt, hanem csak a *Damus pro memoria* („Emlékezetül adjuk...”) vagy a *Datum pro memoria* („Emlékezetül adatik”) szavakkal kezdték a szöveget, és rögtön a tárgyra tértek. További jellemzője, hogy az ilyen típusú oklevelek többsége datálatlan, pontosabban csak a hónapot és napot tartalmazza, a kiadási évet nem. Mindez azért alakult ki így, mert ezeket az okleveleket

* A jelen tanulmány a Baumgarten im Burgenland (Ausztria) önkormányzata számára íródott német nyelvű tanulmány (Tibor Szócs: Die erste urkundliche Erwähnung von Baumgarten im Burgenland) kissé átdolgozott magyar nyelvű változata. A szerző az MTA TKI–HIM–SZTE–MNL Magyar Medievalisztikai Kutatócsoport tudományos munkatársa.

¹ Ld. (a teljesség igénye nélkül): *Rácz György*: Egerszeg első említése 1247-ből. In: *Zalaegerszeg évszázadai. Tanulmányok Zalaegerszeg történetéből.* (Szerk. Kapiller Imre). Zalaegerszeg, 1997. 67–98.; *Csonka Mária*: Dunakeszi első írásos említésének 750. évfordulója. *Honismeret*, 34 (2006) 2. sz. 88–90.; *Hegyi Géza*: Marosvásárhely első említése. In: *Certamen I. Előadások a Magyar Tudomány Napján az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. szaksztyályában.* (Szerk. Egyed Emese–Pakó László–Weisz Attila.) Kolozsvár, 2013. 175–190.; *Németh Sándor*: Bük első írásos említése (Az 1265-ös oklevél megkeresésének története). *Vasi Szemle*, 69 (2015) 387–390.

² *Allgemeine Landestopographie des Burgenlandes.* III/2. Hrsg. von der Burgenländischen Landesregierung. Bearbeitet vom Burgenländischen Landesarchiv. Eisenstadt, 1993. (a továbbiakban ALB III/2.) 76–77.

³ A eseményekre általában: *Révész Ferenc*: Németujvári Iván. Élet- és jellemrajz. *Erdélyi Múzeum*, 8 (1891) 151–158.; *Pauler Gyula*: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. II. köt. Bp., 1899.² 402–406.; sopronkertesi szemszögből: *Martin Meršić*: Baumgarten im Burgenland.

Ein Beitrag zur Orts- und Kirchengeschichte des Burgenlandes. Baumgarten, 1963. 22–24.

⁴ *Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et Quingentesimum.* Scriptorum IX. (Edidit Georgius Heinricus Pertz.) Hannoverae, 1851. 715. Latin szövegét közli még: *Catalogus fontium historiae Hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Arpad descenduntium ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCC.* (Coll. Albinus Franciscus Gombos.) I–III. Bp., 1937–1938. (a továbbiakban: *Cat. font.*) I. 788. A vonatkozó szövegrész német fordítása: *M. Meršić*: i. m. 22–23.; magyar fordítása (a várak felsorolását pont kihagyva): Kun László emlékezete. (A bevezetőt írta, a források szövegeket válogatta és a jegyzeteket összeállította Kristó Gyula.) Szeged, 1994. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 5.) 240–241. (Lázár István Dávid ford.)

⁵ *Rerum Austriacarum Scriptorum, qui lucem publicam hactenus non viderunt, et alia monumenta diplomatica nondum edita ... ex authenticis bibliothecae augustae Vindobonensis, et diplomaticis instrumentis eruit ac edidit Adrianus Rauch.* Vol. II. Vindobonae, 1793. 284. (közli még: *Cat. font.* I. 514.)

⁶ *Scriptores rerum austriacorum veteres ac genuini quotquot ex Austriae vicarumque provinciarum bibliothecis et tabulariis, decumano labore pelustratis, aut primum in lucem vindicau, aut ex mss codicibus auctiores et emendatiores edi potuerunt.* Ed. Hieronymus Pez. Vol. I. Leipzig, 1721. 872–873. (*Cat. font.* I. 278.)

nem örökérvényűnek szánták, hanem többnyire egy ügyemet valamilyen közbülső állomását adminisztrálták le velük, például perbeidézést, perhalasztást, valamilyen hiteleshelynek szóló felszólítást, vagy éppen annak a választát.⁷ A kortársak számára egyértelmű volt az is, hogy ki az oklevél kiadója, és az is, hogy melyik évben adták ki, a mai kor történészeinek azonban sok fejtörést okoznak ezek az okiratok. Sajnos Sopronkertes neve is egy ilyen diplomában bukkan fel először, ezért még a településre vonatkozó csekély információt is csak további elemzésekkel tudjuk kinyerni belőle. Lássuk először is az oklevél tartalmát!

Az oklevél magát meg nem nevező kiadója (*Datum pro memoria*...) azt a pert, amit Szent Mihály nyolcadán, vagyis október 6-án a színe előtt folytatott volna egymással egy bizonyos Ebed fia Kemény (Kemen) és Keled fia Keled, átteszi a felek akaratából Szent Márton 15. napjára (november 25-re). Ám a felek még jelenjenek meg a vasvári káptalan színe előtt Mindenszentek 15. napján (november 15-én), és próbáljanak egymással megegyezni négy-négy külső személy döntőbíráskodásával, akiket a szöveg fel is sorol. Az egyik ilyen, Keled fia Keled által delegált személy egy bizonyos baumgarteni Póka (*Pouce de Pungarth*) volt. Az oklevéladó azt is meghagyja a feleknek, hogy ha nem sikerülne megegyezniük, akkor november 25-én jelenjenek meg előtte a per folytatására, ha pedig igen, akkor mutassák be a vasvári káptalan oklevelét a tíz nappal korábbi egyezkedés lefolyásáról és a megállapodásról.⁸ Az oklevél, mint említettük, nem tartalmaz kelteztést, ezúttal még hónap-napi szintűt sem (bár az év nélküli kiadványok ezt általában fel szokták tüntetni). A korban általános jogszokás alapján mégis kitalálhatjuk ez utóbbi adatot: az ilyesfajta perhalasztó leveleket ugyanis az eredetileg kitűzött határnapra, jelen esetben október 6-ra keltezték, így igen valószínű, hogy ez a kiadvány is ekkor, vagy néhány nappal később kelt.

Baumgarteni (sopronkertes) Póka tehát az egyik felkért döntőbíró volt. A neve a szövegben „Pouce” formában szerepel, de mivel az összes többi felsorolt döntőbíró neve genitivus (birtokos esetű) alakban áll (Andree, Myke, Pouse, Iohannis, mivel ezeknek a döntőbíráskodásáról van szó), ezért a név alanyesete „Pouca”, és nem „Pouce”, ahogy egyes helytörténeti kiadványokban feltüntetik.⁹ A korszak paleográfiájában

a k hangot gyakran jelölték mély hangrendű magánhangzó után c-vel, ezért a névforma egyértelműen az akkor gyakori-nak számító Póka (~Pouka, Poka) nevet takarja.¹⁰

Az oklevél kibocsátója nem derül ki egyértelműen, pusztán a szöveg alapján. A szöveg első kiadója, Kubinyi Ferenc azonban indoklás nélkül IV. Béla királlyal (1235–1270) azonosította a kiadót 1867-ben. Wenzel Gusztáv az 1873. évi kiadásában nem nevezte meg a lehetséges kibocsátót, azonban a burgenlandi okmánytár első kötetét összeállító Hans Wagner, és az ő nyomán Baumgarten monográfusa, Martin Meršić is IV. Bélát tekintette a kiadónak.¹¹ Szentpétery Imre ugyanakkor óvatos kételyeit fejezte ki ezzel kapcsolatban. Kiadványunkat ugyan felvette a gyűjteményébe, de azzal a megjegyzéssel, hogy „Kubinyi szerint királyi oklevél, ami azonban nem tűnik ki világosan a szövegből”.¹² Szerencsére ez a kiadvány nem önmagában áll, hanem összefügg más oklevelekkel is, amik az Ebed fiai és a Kemény fiai közötti perek egyes állomásairól maradtak fent. Ezek segítségével több mindent is meghatározhatunk, így az oklevéladót is. Ezekből kiderül, hogy Kubinyinak, Wagnernek és a többieknek igaza volt.

Ismerünk egy – ugyancsak kiadó megjelölése nélküli, *Datum pro memoria* szavakkal kezdődő – szeptember 9-én Vasvárott kiadott oklevelet. Részletesebb tartalmára alább még visszatérünk, de most csak annyit jegyeznénk meg, hogy a kibocsátója leírja: ugyanezen felek között Szent Mihály nyolcadán (október 6-án) „a király úr színe előtt” (*coram domino rege*) volt kitűzve a következő határnap e perben.¹³ Mivel a baumgarteni Pókát említő kiadványban is azt olvashatjuk, hogy a feleknek október 6-án kellett volna megjelenenni, ezért a szeptember 9-i levelet bizony tekinthetjük az október 6-i levelünk egyik közvetlen előzményének. A szerint pedig október elején a „király úr” előtt kellett megjelenniük. Ez már ténylegesen a király felé tereli a gyanút. Emellett a „baumgarteni oklevélnek” nem csak az előzményét, de egy közvetlenül utána kiadott folytatását is ismerjük. Ez a diploma meg is jelöli a kiadót, a vasvári káptalanról van szó. A november 18-i kiadványuk írja le azt a megegyezést, amit Keled fiai és Ebed fiai kötöttek egymással, a mi levelünk értelmében (amely szerint november 15-én kellett a felsorolt döntőbírák megjelenniük a vasvári káptalan előtt). Úgy tűnik, hogy a peres felek a döntőbírák segítségével pár napnyi vita és alkudozás után dűlőre jutottak egymással, mert a megegyezést megkötötték. A káptalan oklevele szerint erre a döntőbíráskodásra „a király úr memoriaális levele nyomán” (*secundum tenorem litterarum memorialium domini regis*) került sor.¹⁴ A korszakban a kiadó feltüntetése nélküli *Damus pro memoria*-okleveleket szinte minden esetben „memoriaális levélnek” nevezték,¹⁵ a káptalan tehát egyértelműen a baumgarteni döntőbíró is felsoroló

⁷ Részletesebben: Szócs Tibor: *A Damus pro memoria* oklevéladás. *Turul*, 49 (2016) 81–90.

⁸ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban DL) 47731. Latin szövegének négy kiadása is van: *Kubinyi Ferenc*: Árpád-kori oklevelek. Pest, 1867. (Magyar Történelmi Emlékek 1.) (a továbbiakban: ÁKO) 72. (saját hibáját javítja: Pót-füzet ifj. Kubinyi Ferenc Magyar Történelmi Emlékeinek I. kötetéhez. Pest, 1868. 10.); *Wenzel Gusztáv*: Árpád-kori új okmánytár I–XII. Pest–Bp., 1860–1874. (Magyar Történelmi Emlékek, első osztály: Okmánytárak) (a továbbiakban: ÁÜO) X. 461.; *Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg*. I–V. (Hrsg. Hans Wagner–Irmtraut Lindeck-Pozza–Erich Reiter) Graz–Köln–Wien, 1955–1999. (Publikationen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 7.) (a továbbiakban: UB) I. 363.; *M. Meršić*: i. m. 9. Német nyelvű fordítása: *M. Meršić*: i. m. 9–10. Magyar nyelvű regesztája: *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*. I–II. (Szerk. Szentpétery Imre–Borsa Iván). Bp., 1923–1987. (a továbbiakban Reg. Arp.) 1672. sz.

⁹ *Pl. M. Meršić*: i. m. 9., 11.; *Harald Prickler*: *Burgen und Schlösser, Ruinen und Wehrkirchen im Burgenland*. Wien, 1980.³ 12.; ALB III/2. 77.

¹⁰ A Póka név magyarországi okleveles anyagban való 13. századi előfordulásaira ld. *Fehértói Katalin*: Árpád-kori személynévtár (1000–1301). *Onomasticon Hungaricum. Nomina propria personarum aetatis Arpadianae (1000–1301)*. Bp., 2004. 616–618.

¹¹ A hivatkozásokat lásd az oklevél kiadási adatainál, a 8. sz. jegyzetben.

¹² Reg. Arp. 1672. sz.

¹³ ÁKO 71–72.; ÁÜO X. 461–462.; UB I. 362.

¹⁴ ÁKO 73.; UB I. 364.

¹⁵ *Szócs T.*: *Damus pro memoria* i. m. 82.

perhalasztásra utal. Ezzel két oldalról is megerősítették, hogy az október 6. körüli perhalasztást tényleg maga a király adta ki. A kérdés csak az, hogy ki ez a meg nem nevezett uralkodó. A választ az oklevelek lehetséges keltezése adja meg.

Már láttuk, hogy a Ják nembeli Ebed-fiak és a Hahót (régiesen: Buzád vagy Buzád-Hahót) nemzetséghez tartozó Keled fia Keled¹⁶ közti per nem csak egyetlen oklevélben bukkan fel. Ezek együttes vizsgálata segíthet a keltezés szűkítésében. Összesen hat olyan oklevelet ismerünk, amelyben a mondott felek felbukkannak. Sajnos ezek közül egyik sem tartalmaz kiadási évet, ám a hónapot-napot és nem egyszer a keletelyet többnyire feltüntetik. E hat közül hármat már említettünk. A szeptember 9-i Vasvárott kelt *Datum pro memoria*-t, a vélhetően október 6. körüli, Sopronkertest (Baumgartent) említő *Datum pro memoria*-t, és a vasvári káptalan november 18-i levelét a köztük lévő összefüggések alapján biztosan ugyanabban az évben adták ki – bármelyik is legyen ez az év. Nem ennyire egyértelmű a másik három oklevél helye a perfolyamban. Egy január 24-én, a Komárom megyei Füzitőn kelt *Damus pro memoria* szintén egy perhalasztás. Az ismeretlen kiadó az Ebed három fiának Keled fia Keled elleni, január 20-án esedékes perét Lőrinc mester soproni ispán és a felek kérésére pünkösdi nyolcadára halasztotta, azért, hogy a mondott soproni ispán és felsorolt bírótársai húsvét harmadnapján Nick faluban döntőbíráskodjanak a felek között minden ügyben. Ezután Keledék jelenjenek meg az oklevéladó előtt pünkösdi nyolcadán a döntőbírák oklevelével.¹⁷ Még kevésbé egyértelmű a másik két oklevél pontos helyzete. Az egyik december 20-án kelt Vasváron, és – hogy a tisztánlátást nehezítse – ez is egy *Damus pro memoria*. A kiadó elmondja, hogy (egy meg nem nevezett) király parancsára Vas megyében egy bizonyos Benedek mesterrel együtt a tolvajok és gonosztevők elítélésébe fogott. Ekkor a megye különböző népei tolvajnak mondták Keled két fiát: Farkast és Keledet, továbbá két emberüket. Ebed (szintén meg nem nevezett) fiai azt is hozzátették, hogy oklevelük is van, amit az említett Benedek mester adott ki, és annak tartalma szerint Keled fiait el is ítélték. Az oklevéladó erre nyilvánosan felszólította Keled fiait, hogy ha ártatlannak tartják magukat, akkor jelenjenek meg előtte a január 1-jét követő hétfőn, máskülönben bünsőnek fogják kihirdetni őket.¹⁸ Az utolsó, összefüggésbe hozható oklevél tartalmaz intulációt is: IV. Béla király adta ki november 11-én a Veszprém megyei Billegén. Ebben a király engedélyt ad Ebed fiainak: Keménynek és Csáknak, hogy Keled fiait: Farkast és Keledet elfoghatják és fogva tarthatják, amíg a király elé nem vezetik őket, vagy ha ez nem megy, akkor akár meg is ölhetik

mindkettőt. Ha ezt megteszik, akkor Béla király kész lesz Ebed fiainak vagyonát megóvni, sőt, gyarapítani azt.¹⁹

Ez utóbbi az egyetlen olyan dokumentum, amely IV. Béla király személyéhez kapcsolja a perfolyamat. Nem véletlen, hogy az oklevelet kiadók ezt próbálták meg pontosabban keltezni, és ehhez igazították a többi kiadási idejét is. Az oklevélcsokor első kiadója, Kubinyi Ferenc a hatból öt oklevél keltét 1267–1270 közé tette, a január 24-i Füzitőn kiadott perhalasztást pedig pont 1267-re. Ez utóbbi esetben az ott felbukkanó Lőrinc soproni ispán hivatali ideje alapján járt el így, szerinte ugyanis ebben az évben viselte ezt a hivatalt.²⁰ A másik öt esetben – az oklevelek összefüggése miatt – ez motiválta az 1267-es nyitódátumot, a záródátum pedig IV. Béla király említése, aki 1270-ig uralkodott. Így a baumgarteni oklevelet is 1267–1270 közé keltezte. Karácsonyi János a hamis és keltezetlen okleveleket összegyűjtő, 1902-ben kiadott munkájában IV. Béla november 11-i elfogatóparancsát is 1267-re tette, azzal az indokkal, hogy az „ügyhöz tartozó többi levelek 1267-re mutatnak”.²¹ Itt nyilván a Lőrinc soproni ispánt említő diplomára utalt, amit Kubinyi erre az évre tett. Azonban Karácsonyi 1267-es évszámát a királyi oklevelek regesztáját készítő Szentpétery Imre egyértelműen megcáfolta. A november 11-i oklevél keletelye (a Veszprém megyei Billege) pont nem illik össze IV. Béla király 1267-es őszi tartózkodási helyeivel: a király ugyanis az év november 8-án és november 16-án is Aranyoson adott ki oklevelet,²² és nem reális, hogy néhány napra kimozduljon onnan Billegére. Ezt a levelet így ő „1267 körülre” keltezte.²³ A burgenlandi okmánytárat összeállító Hans Wagner több fontos észrevételt is tett az oklevelekkel kapcsolatban az 1955-ben megjelent munkájában. Felhívta a figyelmet arra, hogy az oklevelek pontos sorrendje nem rekonstruálható, és bár ő a napi kelet alapján rendezte el őket, korántsem biztos, hogy ez a kiadványok tényleges sorrendje. Ennek ellenére a datáláskor Kubinyi Ferencre, Karácsonyi Jánosra és az őt megcáfoló Szentpétery Imrere hivatkozott. Így a január 24-i Füzitőn kelt oklevelet Kubinyi alapján 1267-re tette, a többit pedig ehhez igazítva 1267 és 1269 közé.²⁴ Az 1269-es záródátum kétségtelenül helyesebb, mint Kubinyi ugyanezen logika szerinti 1270-es záródátuma, mert Béla király 1270. május 3-án halt meg, a négy őszi, szeptember és november közötti levél tehát legfeljebb 1269-ben kelhetett. Így lett tehát a Baumgartent is említő iromány dátuma is 1267–1269 közötti. A későbbi helytörténeti irodalom már nem foglalkozott külön a keltezésekkkel, hanem egyszerűen átvették Wagner datálását. A Sopronkertest-Baumgartent is tárgyaló

¹⁶ Karácsonyi János: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. Bp., 1900. (reprint: Bp., 2004.) 570–575., 708–709.

¹⁷ ÁkO 54–55. (saját kiadási hibáit javítja: Kubinyi F.: Pót-füzet i. m. 9.); ÁÚO X. 460.; UB I. 330.

¹⁸ ÁkO 56–57. (hibáit javítja: Kubinyi F.: Pót-füzet i. m. 9.); ÁÚO X. 462–463.; UB I. 364–365. Fordítása: Levéltárak – kincstárak. Források Magyarország levéltáraiból 1000–1686. (Szerk. Blazovich László–Érszegi Géza–Turbuly Éva.) Bp.–Szeged, 1998. (a továbbiakban Levéltárak – Kincstárak) 154. (Érszegi Géza ford.)

¹⁹ ÁkO 73. (vö. Kubinyi F.: Pót-füzet i. m. 10.); ÁÚO VIII. 265.; UB I. 362–363. Regesztája: Reg. Arp. 1536. sz.

²⁰ ÁkO 55.

²¹ Karácsonyi János: A hamis, hibáskeletű és keltezetlen oklevelek jegyzéke 1400-ig. [A Történelmi Tár 1908. évi számában megjelent „Pótlások...”-kal kiegészítve] (Szerk., előszó: Koszta László) Szeged, 1988. (Aetas könyvek 1.) (a továbbiakban HH) 130–131. 81. sz.

²² Reg. Arp. 1535. és 1537. sz.

²³ Lásd Reg. Arp. 1536. sz. kommentárját.

²⁴ UB I. 330., 362., ld. az 541. sz. okl. kommentárját.

vagy említő munkák egységesen 1267/1269-re tették a település első említését.²⁵

Azért időztünk el ilyen sokat a keltezés historiográfiája körül, hogy látni lehessen: a nyitódátum tulajdonképpen egyetlen adaton függ: a január 24-i kiadvány 1267-es keltezésén, ami pedig Lőrinc soproni ispán hivatali ideje miatt került erre az évre még az 1860-as években. Aztán a szakirodalom több-kevesebb módosítással és megjegyzéssel, de lényegében ezt vette át. A gond ezzel csak annyi, hogy az az állítás, miszerint Lőrinc csak ebben az évben viselte volna hivatalát, már rég megdőlt. Aba nembeli Péter fia Lőrinc ugyanis 1257 és 1269 között végig soproni ispán volt. Emellett a január 24-i kiadvány „magisternek” is nevezi, ami az 1259–1269 között párhuzamosan viselt tárnokmesteri címére utal.²⁶ Az a bizonyos oklevél tehát – pusztán Lőrinc említése alapján – 1259 és 1269 között bármikor kelhetett, nem feltétlenül kell az 1267-es évhez ragaszkodnunk. Az oklevelek dátumának meghatározásához új érvekre van szükség.

Hogy mikori az oklevélcsokor, ahhoz először is alaposabban tisztáznunk kell az egymáshoz való viszonyukat. Már esett róla szó, hogy a szeptember 9-i vasvári, október 6. körüli, Baumgartent említő, és a vasvári káptalan november 18-i levele biztosan ugyanabban az évben kelt, néhány hónapnyi különbséggel. Hogy ezekhez képest korábbi, vagy későbbi-e a január 24-i Füzitón kelt oklevél, az nem világos. A szeptemberi levél szerint az októberben esedékes király előtti pert előrehozták szeptemberre, egy vasvári káptalan előtt zajló döntőbíráskodásra a megegyezés reményében. Ez a megegyezési kísérlet biztosan nem volt sikeres, mert a felek végül megjelentek október elején a király előtt, de ott felvetették az uralkodónak egy másik megegyezési kísérlet reményét. A király engedélyezte is számukra. Végül ennek a kiegyezésnek a részleteit olvassuk a november 18-i kiadványban. A január 24-i levél tartalmilag egészen hasonló ehhez: az oklevéladó a színe előtt január 20-án esedékes pert elhalasztotta, hogy Lőrinc soproni ispán és társai a felek közt húsvét harmadnapján döntőbíráskodjanak. Aztán pünkösdi nyolcadán jelenjenek meg a király előtt, és mutassák be Lőrincék oklevelét arról, hogy mit intéztek. Ez a levél egyrészt lehet korábbi is az őszi kiadványoknál. Logikusnak tűnik, hogy ez a megegyezési kísérlet sem vezetett eredményre, ahogy a szeptemberi sem. Ám az is elképzelhető, hogy ez későbbi. A november 18-i kiadvány ugyan leírja, hogy a felek milyen megegyezést kötöttek egymással, de korántsem biztos, hogy ezt be is tartották. Ez esetben folytatódott a per, és talán a januári kísérlet nem az előzménye, hanem a folytatása az őszi ügyeknek. Egy azonban bizonyos: akármikor is az őszi, egymással összekapcsolható levelek, a januári kiadványt nem adhatták ki közvetlenül az utána következő évben. A november 18-i megegyezés

ugyanis a következőkből állt. Keled fia Keled fizet Ebed fiának 24 márkát, ebből vízkereszt nyolcadán (január 13-án) 12 márkát, hamvazószerda nyolcadán pedig (aminek a pontos időpontja a húsvét napjától függött, de valamikor február-március hónapokra esett) még 12 márkát. Ha ezt a két határnapot elmulasztaná, akkor az esedékes összeg duplájával tartozzon. Ha viszont a két kifizetés rendben megtörténik, akkor a büntetése utolsó elemeként három héttel később, böjtközép nyolcadán Kelednek 25 másik nemessel együtt börtönbe kell vonulnia Vasváron 25 napra. Ha hamarabb elhagyná a börtönt, akkor Keled addigi kifizetéseit tekintsék semmisnek, és Ebed fiai szabadon újra folytathatják ellene a pert.²⁷ Mivel a január 24-i levél szerint január 20-án lett volna esedékes a per következő tárgyalása, ezért ez nem követhette közvetlenül a november 18-i előbb ismertetett megegyezést. Ha ugyanis Keled fia Keled nem tartotta be már az első fizetés napját sem január 13-án, akkor – a kor szokásának megfelelően – csak a meg nem jelenését foglalták volna írásba, és azt, hogy büntetésül az összeg duplájával tartozik (plusz a következő részlettel, természetesen). Még a második meg nem jelenésre sem újíthatták volna fel a pert, csak akkor, amikor böjtközép nyolcadán, a kora tavaszi hónapokban sem jelenik meg, hogy börtönbe vonuljon. Ha tehát a januári oklevél az őszi három diplománál későbbi, akkor nem egy, hanem minimum két év a különbség a kiadási évszámok között. Ha korábbi, akkor természetesen nincs ilyen kényszerítő erő, lehet ugyanaból az évből való, vagy akár egy-két évvel korábbi is. Mind ezt azért hangsúlyoztuk ki ilyen részletesen, mert a kiadási idő rekonstrukciójakor ennek a ténynek még szerepe lesz.

Hátravan még két oklevél, hogy azok relatív sorrendjét megállapítsuk. Ezek viszonya a másik négyhez, ha lehet, még kevésbé egyértelmű. Azt ugyanis már Hans Wagner is észrevette, hogy a hat diploma közül kettő (a most tárgyalandó kettő) kissé kilóg a sorból. IV. Béla november 11-i elfogató levele, és a december 20-án Vasváron kiadott *Damus pro memoria*, amely szerint tolvajnak kiáltották ki Keled fiait és két emberüket, és Ebed fiai jelezték is, hogy oklevelük is van, amely szerint már korábban is elítélték őket.²⁸ Azért tér el e kettő a másik négytől, mert ezekben az alperes Keled két fia: Keled és Farkas, továbbá két szerviensük. A másik négyben (köztük a Baumgartent említő oklevélben) viszont Ebed fiai konzekvensen csak Keled fia Keleddel, tehát az egyikükkel állnak perben. Hogy nem csak pontatlan megfogalmazásról van szó, mutatja egy paleográfiai botlás is. A vasvári káptalan november 18-i kiegyező levelében, ami a baumgarteni levél közvetlen folytatása, a hátlapon feltüntették az abban olvasható ügy rövid leírását, mint ez általános volt. Ezt a rövid összefoglalást ugyanaz a kéz írta, mint az oklevelet magát, és a következő szerepel ott: „Contra filium [eredetileg leírva: filios] comitis Keled pro filiis Ebed” („Ebed fiai[-nak az ügye]

²⁵ Pl. *M. Meršić*: i. m. 8–9., 11.; *H. Prickler*: i. m. 13.; *Dehio-Handbuch. Die Kunstdenkmäler Österreichs. Bugenland.* (Bearb. Adelheid Schmeller-Kitt) Wien, 1980.² 39.; *Mollay Károly*: Földrajzi neveink magyarázatáról (Hozzászólás Kiss Lajos könyvéhez). *Soproni Szemle*, 35 (1981) 3. sz. 238.; *ALB III/2. 77.*; *Dénes József*: Magyarok és németek a „várak földjén”. *Vasi Szemle*, 55 (2001) 656.

²⁶ *Zsoldos: Attila: Magyarország világi archontológiája 1000–1301.* Bp., 2011. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 11.) 198.

²⁷ UB I. 364. Megjegyzendő, hogy a börtönbe vonulásnak ez a formája nem volt azonos a mai értelemben vett bebörtönzéssel. Azaz nem az volt a cél, hogy a bűnöst személyében fogva tartsák és elvágják a társadalomtól, inkább az önkéntes vezeklés egyfajta formája volt. Ezért vitt az elítélt magával nem egyszer társakat, akik jelképesen vele vezekeltek egy meghatározott ideig.

²⁸ UB I. 362–363. és 364–365. (542. és 545. sz.)

Keled fia [eredetileg: fia] ellenében”).²⁹ A feljegyzést készítő *scriptor* tehát először Keled két fiában jelölte meg az alperes felet, de rájött, hogy ez jogilag nem jó, ezért kitörölte a többszámot. Vagyis egyértelműen elkülönítendőek azok az oklevelek, ahol Ebed fia csak Keled fia Keleddel állnak szemben, és azok, ahol Keled mindkét fiával: Keleddel és Farkassal és két emberükkel. Wagner szerint e két levelet (ahol mindkét fiú szerepel) talán a per kiéleződése során, a többenél valamivel később adták ki.³⁰ Elképzelhető, hogy így volt, de véleményünk szerint itt egy önálló, az előzőekkel össze nem függő perről van szó. A december 20-i vasvári oklevél ugyanis leírja az egésznek a kezdetét is: amikor a király elküldte az ismeretlen kibocsátót Benedek mesterrel együtt, hogy Vas megyében ítélkezzenek a gonosztevők felett, akkor ott a megye közössége tolvajnak mondta Keled két fiát. Tehát nem egy folyamatban lévő ügy terebélyesedett tovább, hanem egy külön per kezdődött, akár párhuzamosan is a másikkal, de az is lehet, hogy időben kicsit korábban vagy később. A mondott decemberi oklevél szerint Ebed fia már olyan oklevéllel is rendelkeztek, amit az a bizonyos „Benedek mester” adott ki, amiben elítélték Keled fiait és embereiket (*fuisse idem Farcasius, Keled et servientes sui convicti*).³¹ Tehát már korábban is volt velük peres ügyük (az itt említett elítélő oklevél azonban nem azonos a ránk maradt kiadványok egyikével sem, hiszen azok csak Keled fia Keledet nevezik alperesnek, míg Benedek mester ítélete mindkét testvérre, és azok servienseire is kiterjedt). A több, párhuzamosan zajló ügyre utalt a vasvári káptalan november 18-i megegyezést leíró levele is, amely szerint a mondott feltételek teljesülése esetén „az összes ellenségeskedés és pereskedés, ami ez idáig a felek között felmerült, a felek akaratából érjen véget és teljesen fejeződjön be”.³² Hogy ez a lopás ügyében indított eljárás pontosan mikor volt, egyelőre nem megállapítható.

Az oklevelek egymáshoz való időrendi viszonyát tehát (ahogy erre Hans Wagner is utalt) pusztán a szövegük alapján nem lehet maradéktalanul megmondani, ám az egyes darabok keltezéséhez közelebb juthatunk azok egyedi vizsgálatával. Kezdjük azzal a bizonyos, előbb tárgyalt december 20-i levéllel, amely szerint a Vas megyei lakosok tolvajnak kiáltották ki Keled két fiát és két serviensüket. Ki lehet az oklevél magát meg nem nevező kiadója? Árulkodó, hogy egy bizonyos „Benedek mesterrel” együtt ítélkezett, a király külön megbízásából. Már az oklevél magyar fordítója, Érszegi Géza is úgy vélte, hogy ez a Benedek nem más, mint Fancs fia Benedek, aki 1262–1263 között Vas megye ispánja volt, emellett királynéi udvarispán, ezáltal Érszegi 1262-re tette ennek az oklevélnek a keltét.³³ Az azonosítást azért is tarthatjuk helyesnek, mert Benedek neve mellett ott szerepel a „mester” szó. Ezt világi tisztségviselők esetében (akik ekkor még nem végeztek

olyan iskolákat, ami ezt a címet indokoltá tenné) akkor fordul elő, ha azok a címzés idején, vagy még korábban olyan világi pozíciót töltöttek be a királyi, királynéi vagy hercegi udvartartásban, amelynek a nevében szerepel a „mester” szó (tárnokmester, lovászmester, asztalnokmester, pohárnokmester). Fancs fia Benedek pedig 1259-ben királynéi tárnokmester volt,³⁴ hovatovább ő az egyetlen a korban ismert Benedekek közül, akinek úgy van köze Vas megyéhez, hogy valamilyen „mester” méltóságot is viselt korábban. De miért nem említették őt vasi ispánnak a szövegben? Véleményünk szerint azért, mert akkor már nem ő volt a vasi ispán, hanem az oklevél meg nem nevezett kiadója, akit Csák nembeli Csák fia Istvánnal azonosíthatunk. István valamikor 1263–1264 folyamán váltotta Benedeket minden hivatalában: ő lett az új királynéi udvarispán és vasi ispán is egyben. A hivatalváltás pontos ideje nem ismert, 1263. május 25-én még Benedek töltötte be e címeiket, 1264. március 9-én már István.³⁵ Tudjuk, hogy István, bár hivatalosan királynéi tisztségviselő volt, többször is végzett a király parancsára külön megbízásokat. 1265. szeptember 9-én Vasváron a bírótársával együtt a Vas megyei várföldek felülvizsgálatáról adott ki oklevelet, amit szintén a király parancsára hajtott végre.³⁶ Véleményünk szerint a december 20-i, Benedek mesterrel közösen kiadott levélben éppen az újonnan hivatalba lépő vasi ispán bíráskodását kereshetjük. István megérkezett a megyébe a kinevezésével és a királyi paranccsal, hogy rögtön tartson egy ítélkező gyűlést a megye lakosságának (ez mintegy „bemutatkozásként” és újonnan elnyert hatalmának nyomatékosításául is szolgált). István itt még a régi ispánnal, Benedekkel közösen tartotta ezt a gyűlést, aki korábbi pozíciója révén segített neki megszervezni és lebonyolítani a dolgot. Csak így magyarázható, hogy Ebed fia miért mondták, hogy rendelkeznek Benedek mester oklevelével, ami szintén bűnösnek mondja ki Keled megvádolt fiait: Benedek azt nem sokkal korábban, még vasi ispánként adta ki. Mivel a hivatalváltás 1263 májusa és 1264 márciusa között történt, így ez a december 20-i oklevél csak 1263-ra keltezhető.

Ekkor, tehát 1263. december 20-án kelt a per első ránk maradt állomása, amikor a Keledfiakat tolvajlással vádolták, és István vasi ispán felszólította őket, hogy január 1-jét követő hétfőn (vagyis 1264. január 7-én) jelenjenek meg a színe előtt, mert ha nem, akkor bűnösnek tekintik őket. A fivérek nyilván nem jelentek meg, és a korabeli jogszokás szerint ekkor újabb és újabb határnapokat kaptak, amiket rendre figyelmen kívül hagytak. Az ügy végül a király elé került, és IV. Béla az év vége felé, november 11-én engedélyt adott Ebed fiainak, hogy fogják el és hurcolják elé Keled fiait. Ezek szerint a november 11-i levél 1264-ben kelt volna. Állításunk ellenőrzésére egyetlen lehetőségünk van: meg kell nézni, hogy a levél keletelése, a Veszprém megyei Billege vajon mennyire illik a király 1264 őszi tartózkodási helyei közé. Azt látjuk, hogy a király 1264. október 17-én Győrben, november 1-jén pedig

²⁹ DL 47728. A javított feljegyzést Hans Wagner is jelzi a kiadásában, UB I. 364. 544. sz., 1. jz.

³⁰ UB I. 362. (541. sz. kommentárja)

³¹ UB I. 364.

³² „Et sic omnes rancores et questiones, que actenus inter partes emerserant, volentibus partibus conquierunt et penitus sunt annullate.” UB I. 364.

³³ Levéltárak – kincstárak 154. Benedek vasi ispánjáról: Zsoldos A.: Archontológia i. m. 224.

³⁴ Zsoldos A.: Archontológia i. m. 68.

³⁵ Zsoldos A.: Archontológia i. m. 224.

³⁶ UB I. 311.

a Veszprém megyei Porván keltezett oklevelet,³⁷ tehát a kérdéses időpontban tényleg éppen Veszprém megyében tartózkodott. A hatból tehát két oklevél kiadási idejét nagy valószínűséggel meg lehet határozni, az egyik 1263. december 20-án, a másik 1264. november 11-én kelt.³⁸ Sajnos pont arról a két oklevélről van szó, amelyekben, mint említettük, mindkét fivér szerepel alperesként, nem csak Keled fia Keled, és ez nagy valószínűséggel egy másik peres eljárás. A két oklevél kiadási idejének tehát nincs közvetlen kényszerítő ereje a másik négy oklevélre nézve, így arra sem, amelyik Baumgartent említi. Lássuk ezek után, hogy mit állapíthatunk meg arról a négy oklevélről.

Kezdjük a január 24-i, Füzitőn kiadott *Damus pro memoria*-val. Emlékeztetőül: ez volt az a levél, amit Kubinyi Ferenc 1267-re tett Lőrinc mester soproni ispán emlegetése miatt, ám pusztán Lőrinc felbukkanása alapján 1259 és 1269 között bármikorra tehetnének. Az oklevél tartalmi és fizikai elemzése azonban jócskán szűkít ezen a tág évkörön. Tartalma alapján az oklevéladó egy színe előtt zajló pert elhalaszt bizonyos döntőbírák elé, hogy azok teremtsenek egyezséget a felek között, majd ha ez megtörténik, akkor pünkösöd nyolcadán térjenek vissza a királyhoz a döntőbírák oklevélével. A kiadvány Füzitőn (jelenlegi nevén: Almásfüzitőn)³⁹ kelt. A Komárom megyei településről tudni kell, hogy az 1260-as években IV. Béla igen kedvelt tartózkodási helyének számított. Bizonyíthatóan megfordult ott 1261-ben, 1264-ben, 1265-ben, 1267-ben, 1270-ben, és talán 1268-ban (és nyilván ennél többször is).⁴⁰ Ha tehát egy Vas megyei ügyet nem helyben, hanem egy olyan településen tárgyalnak, ahol a király és udvara gyakran felbukkan, az oklevéladó személyét is e körül kell keresni. A kibocsátó személyét tovább szűkíti az oklevél hátuljának vizsgálata: a dokumentumot megerősítő pecsét ugyan már levált, de ott maradt a foltja. Ebből egyértelműen látszik, hogy egy körülbelül 32 mm széles és 34 mm hosszú, pajzs alakú pecsétnyomója volt a kibocsátónak.⁴¹ Ez semmiképpen nem vág össze az uralkodó pecsétjével, amely sokkal nagyobb, és kör alakú volt.⁴² Az 1260-as években a királyi udvarban az országbírók vagy alországbírók bíraskodtak még a király nevében. Az évtized országbírói közül Kemény fia Lőrinc (1260–1265) kör alakú pecsétnyomót használt,⁴³ Ernye országbírói pecsétnyomóját nem ismerjük, de az 1263-ban használt tipáriuma szintén kör alakú volt.⁴⁴ Ennek perse nincs kényszerítő ereje az országbírói pecsétjére nézve, de az itteni pajzs alakú folt mérete eléggé kicsinek tűnik ahhoz,

hogy egy nagybáráé legyen. Ami az alországbírókat illeti, az 1262–1264 (esetleg 1265) között hivatalát töltő Simon pecsétje jól ismert: pajzs lakú volt, de a mérete valamivel kisebb az itteni lenyomatnál, mintegy 30 x 27 mm-es.⁴⁵ Az őt követő Sebestyén és Mika alországbírók pecsétnyomója nem ismert (még a foltja sem), de az 1267/1269–1270 közötti István alországbíró szintén pajzs alakú pecsétet használt. Sajnos az 1269. október 28-i, mellesleg szintén Füzitőn kelt oklevelén a függőpecsét csak töredékesen maradt fent, és ugyan kivehető a pajzsformája, de a mérete egyáltalán nem rekonstruálható. Így egyedül Kemény fia Lőrinc országbíró és Simon alországbíró személyét zárhatjuk ki a január 24-i levél lehetséges kibocsátói közül, a füzitői kelet hely ugyanakkor mégis IV. Béla udvarára mutat. Ez annyit jelent, hogy az oklevelet 1265 és 1270 között adták ki valamikor, Lőrinc és Simon hivatalviselése után, de még IV. Béla halála és Lőrinc soproni ispán leváltása előtt. Már csak azt kell megnézni, hogy ezek az évek hogyan vágnak össze a királyi udvar január végi füzitői tartózkodásaival.

Arra már Hans Wagner is felhívta a figyelmet az oklevél kapcsán, hogy 1267. február 9-én IV. Béla is Füzitőn keltezett.⁴⁶ A dátum igen közel van a január 24-i kelethez, szinte biztosak lehetünk benne, hogy az udvar január végén is a településen volt. Igaz, más olyan évek is szóba jöhetnek, amelyek tavaszán IV. Béla szintén Füzitőn tartózkodott, és január–februári itineráriuma nem ismert (1264 és 1270).⁴⁷ E kettőből az 1264. év kizárható (hiszen sem az akkori országbíró, sem az alországbíró pecsétje nem illik össze az itteni pecsétfolttal), így az oklevél kelteként marad 1267, esetleg 1270. Ez utóbbi év a valószínűsége azonban igen kicsi, hiszen sem Béla január végi füzitői tartózkodása, sem Lőrinc soproni ispán hivatalban léte nem bizonyítható erre az időszakra, csak egyéb adatok híján elvileg elképzelhető. Úgy tűnik tehát, hogy amikor Kubinyi Ferenc 1267-re datálta ezt az oklevelet, akkor történetesen igaza volt – csak éppen nem Lőrinc említése miatt tehetjük erre az évre, hanem a stílus, a kelet hely és a pecsétfolt összefüggései alapján. A kérdés már csak az, hogy a három őszi oklevél, köztük a Baumgartent is említő, mikori.

Ezen a ponton emlékezzünk arra vissza, amit fentebb mondtunk az őszi oklevelek és az előbbi, január 24-i (ezek szerint leginkább 1267-es) oklevél viszonyáról. A januári alországbírói oklevél lehet korábbi és későbbi is, mint a három őszi kiadvány, ám ha későbbi, akkor az őszi oklevelek nem kelthettek a januárit megelőző évben, csak minimum két évvel az előtt. Ha azonban a januári a korábbi, akkor ugyanabban az évben is kiadhatták mindegyiket. Mindez azt jelenti, hogy a három őszi oklevél nem lehet 1266-os, hanem vagy 1265-ben, vagy 1267-ben (esetleg 1268–1269 folyamán) adták ki azokat. Végezetül tehát azt kell megvizsgáljunk, hogy az a bizonyos három oklevél hogyan illeszthető össze ezekkel a lehetséges kiadási évekkkel.

³⁷ Reg. Arp. 1421. és 1423. sz.

³⁸ UBI. 364–365. és 362–363.

³⁹ Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza III. Bp., 1987. 416–418.

⁴⁰ Az adatokat lásd Reg. Arp. 1269., 1397., 1437–1438., 1514a., 1518., 1522., 1590., 1651., 1656–1657. sz.

⁴¹ Ld. DL 40068.

⁴² Takács Imre: Az Árpád-házi királyok pecsétjei. Royal Seals of the Árpád Dynasty. Bp., 2012. (Corpus Sigillorum Hungariae Mediaevalis 1.) 120–125.

⁴³ Lásd az országbíró okleveleit a DL 86764. és a DL 86768. jelzetek alatt.

⁴⁴ Nyitrai ispánként kiadott oklevelét ld. Bencés Főpaptság Levéltára (Pannonhalma) Konvinti levéltár: Caps. 45 S. jelzet alatt, vagy Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban DF) 207081.

⁴⁵ Pecsétes okleveleink levéltári jelzetei: DL 560. és DL 562.; ld. még DL 93903.

⁴⁶ UBI. 330. 492. sz. okl. kommentárja. Vö. Reg. Arp. 1518. sz.

⁴⁷ 1264. márc. 9.: Reg. Arp. 1397. sz.; 1270. márc. 30.: Reg. Arp. 1656. sz.

Logikailag a legkézenfekvőbb arra gondolni, hogy a januári perhalmazás az őszi előzménye, és végül több sikertelen próbálkozás után 1267 novemberében végül sikerült dűlőre jutnia feleknek. Eszerint tehát a három oklevél 1267-ben kelt. És ezt a valóban logikus lehetőséget több egyéb észrevétel is támogatja. Már sokszor esett szó arról, hogy a felek közti pereket fenntartó hat oklevél közül négy nem jelöli meg a kiadót. Ebből a négyből hármát már beazonosítottuk: a Baumgartent is említő oklevél kiadója a király (az időrendet tekintve bizonyosan IV. Béla), a december 20-i Vas megyei gyűlés oklevelét pedig Benedek mesterrel, a régi vasi ispánnal együtt Csák nembeli István, az új vasi ispán adta ki 1263-ban. A január végi füzítői 1267. évi oklevél pedig egy alországbíró, vagy Mika, vagy István nevéhez köthető. Egyedül a szeptember 9-i, vasvári *Datum pro memoria* kiadója nem tisztázott, ami azért fontos, mert a feltételezett keltezés megerősítéséhez vagy cáfolatához is közelebb vihet. A levél az október 6-án a király előtt esedékes pert előrehozza szeptember 15. utáni vasárnapra (1267 esetén szeptember 18.), bizonyos felsorolt személyeknek a vasvári káptalan előtt tartandó döntőbíráskodása céljából. Azt is előírta, hogy a felek az eseményeket leíró oklevelet vigyék vissza a királynak.⁴⁸ Az oklevél stílusa az országbírói vagy alországbírói oklevelek szóhasználatára és eljárásrendjére emlékeztet. A király perét elhalasztja, és a feleket a király elé rendeli vissza – ílyet általában az uralkodó udvarában bíráskodó és azt helyettesítő országbíró vagy annak a helyettese szokott leírni.⁴⁹ Azonban a Vas megyei helyi ügyet Vasváron tárgyaló illető döntése inkább egy vasi ispán tevékenységére emlékeztet. Ez azonban nem probléma, mert 1267 és 1269 (véltetően inkább 1270 eleje) között Ákos nembeli Ernye vasi ispán történetesen országbíró is volt egy személyben. Hivatalban való első felbukkanása 1267. szeptember 15 körülre tehető,⁵⁰ de ez egyáltalán nem akadály a néhány nappal korábbi, szeptember 9-i hivatalviselés feltételezésének. A kiadó tehát Ernye lenne, akit vasi ispáni minőségében kerestek meg a felek, de mivel országbírói tisztséget is viselt, ezért ezen hivatal alaki formái szerint állította ki az oklevelét. És hogy miért pont szeptember 15-e körülre halasztja el Ebed fiainak a perét, arra is meg tudnánk adni a választ. 1267 szeptemberének közepe ugyanis országos események időszaka volt, nem mellesleg ugyanerre a napra tűzték ki egy másik, Ebed ugyanezen fiaival kapcsolatos per tárgyalását is. Ennek megértéséhez szükség van egy rövid kitekintőre.

Az 1260-as évek történetét alapvetően IV. Béla és nagyobbik fiának, Istvánnak a politikai viszállya határozta meg. Az ellentét 1265 elején fegyveres összecsapással fajult, ám a fiú diadalmaskodott apja seregei felett, és megtarthatta „ifjabb királyi” címét és országrészét. Béla 1267 nyarán újabb összecsapásra készült a fia ellen, ám ezúttal nem került sor csatára. Valamikor augusztus folyamán az Esztergomban gyülekező kisebb rangú nemesek nyomására Béla elhalasztotta az

összecsapást, és szeptember folyamán kiadta az 1267. évi törvényeit, amely szabályozta a nemesek viszonyát a kettéosztott országban.⁵¹ Ekkor Béla igen sok bárója és egyéb nemes volt egy helyen, és nem csak országos ügyekben, hanem néhány kisebb, folyó perben is ítéletet mondtak, többek között Ebed fiainak egy másik perében is. A felperes Ják nembeli Ebed három fia: Kemény, Csák és Rénold bejáratosak voltak a királyi udvarba, gyakran megfordultak a király és bírósága előtt. Ott intézték 1265–1266 folyamán egyik családon belüli birtokok felosztását,⁵² egy bizonyos andi Gergely elleni perüket 1266–1267 folyamán,⁵³ amely végül 1270 utánra, V. István királysága idejére is átnyúlt,⁵⁴ végül azt a hosszú perfolymot is, amit Hahót nembeli Panyittal (az itt perelt Keled fia Keled nemzetségi rokonával) folytattak egy Sopron megyei birtokrész tulajdonjoga miatt. (Biztosak lehetünk benne, hogy a Keled fiai elleni helyi ügyüket is ők vitték a király elé, szinte már „rutinszerűen”.) A Panyittal folytatott igen hosszú persorozatnak sok oklevele maradt fent,⁵⁵ és egy igen fontos állomása volt 1267 szeptemberének közepe. Béla már ez év nyarán leszögezte, hogy szeptember 15-én jelenjenek meg a felek előtte.⁵⁶ Végül az akkori ítéletlevele szerint a mondott napon, az országos gyűlést is kihasználva, törvényt ült felsorolt báróival, köztük Ernye országbíróval és vasi ispánnal együtt, és Ebed három fiának a javára döntöttek Panyit ellenében.⁵⁷ Tehát konkrét okleveles bizonyítékkal rendelkezünk arra nézve, hogy Ernye országbíró és vasi ispán, illetve Ebed fiai együtt voltak 1267. szeptember 15. körül, és a fivérek egyik perében döntés is született. Logikusnak tűnik ezek után, hogy Ebed fiai „tömbösítsék” a pereiket, és a Keled fia Keled elleni ügyüket is ekkor vigyék a vasi ispán elé, aki történetesen Ernye országbíróval azonos, a három őszi oklevél kiadási éve tehát 1267 lenne.

Bármilyen logikusnak is tűnik azonban a fenti eszmefuttatás, van egy ellene szóló adat, ami az egész elmélet akadály is egyben, a szeptember 9-i oklevél kelethele: Vasvár. Az a bizonyos 1267. szeptemberi országos gyűlés, és az akkor folytatott ítélezések ugyanis nem Vasváron zajlottak, hanem az ország szívében, Óbudán és környékén.⁵⁸ Ha tehát Ernye országbíró és Ebed három fia valahol Óbudán voltak 1267. szeptember 15-én és a következő napokban (ami elég biztosra vehető), akkor bajosan lehetnek szeptember 9-én Vasváron úgy, hogy a fivéreknél 18-ra kötelező megjelenésük volt a vasvári káptalan előtt. Ha a fivérek még fel is utazhattak néhány nap alatt, Ernye országbíró biztosan nem, hiszen ő augusztus

⁴⁸ UBI. 362.

⁴⁹ Az ország- és alországbírói oklevelek ezen jellegzetességére ld. *Szócs Tibor*: Kinek az embere? Az alországbíró és az országbíró viszonya a 13. század második felében. *Történelmi Szemle*, 58 (2016) 2. sz. 252.

⁵⁰ *Zsoldos A.*: Archontológia i. m. 31.

⁵¹ Minderre ld. *Zsoldos Attila*: Családi ügy. IV. Béla és István ifjabb király viszállya az 1260-as években. Bp., 2007. (História könyvtár. Monográfiák 24.) 102–111.

⁵² UB I. 332–333.; UB III. 269–270. (a keltezési időre alább még visszatérünk)

⁵³ UB I. 340–341.

⁵⁴ UB I. 368–369.

⁵⁵ UB I. 329–330., 332., 335., 336–338., 338., 339., 340–341., 341–343.

⁵⁶ UB I. 332.

⁵⁷ UB I. 337.

⁵⁸ *Szűcs Jenő*: Az 1267. évi dekrétum és háttere. Szempontok a köznemeség kialakulásához. In: Mályusz Elemér emlékkönyv. (Szerk. H. Balázs Éva–Fügedi Erik–Maksay Ferenc) Bp., 1984. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok) 342–343. (7. és 8. jz.); *Zsoldos A.*: Családi ügy i. m. 106.

végétől a király mellett tartózkodott az országos gyűlésen. Az 1267-es évet tehát el kell vetni lehetséges kiadási időként.

Szó esett arról is, hogy ha az 1267. januári oklevélnél korábbiak az őszi kiadványok, akkor nem eshettek 1266-ra, legfeljebb 1265-re. Lássuk ezek után, milyen realitása lehet annak, ha erre az évre keltezzük a három diplomát. Ez esetben is be kell tudnunk azonosítani a szeptember 9-i „Datum pro memoria” kiadóját. A stílus alapján továbbra is egy olyan személy jöhet szóba, aki a királyt is képviselte, ugyanakkor valami köze volt Vas megyéhez is. Ezzel ismét ráterelődik a figyelmünk az akkori vasi ispánra, aki Csák nembeli István volt, az 1263. decemberi *Damus pro memoria* kiadója. Lássuk, hogy milyen érvek szólhatnak a mellett, hogy ezt az oklevelet ő jegyzi. A legerősebb érv: István ugyan a király bizalmas bárói közé tartozott, és nem egyszer az ura környezetében volt (ott volt például azon a bizonyos 1267. szeptemberi gyűlésen és az Ebed fiak ügyében kimondott ítékezésen is, akkor már pozsonyi ispáni és királynéi udvarbírói minőségben),⁵⁹ máskor a királyi hadak kirendelt vezetője is volt,⁶⁰ de 1265. szeptember 9-én (oklevelünk lehetséges kiadási időpontjában) egészen biztosan Vasváron tartózkodott. István ugyanis pont ezen a napon kiadott egy másik oklevelet is, amelyben ítélőtársával, Jácint hantai préposttal együtt a Vas megyei várföldek ügyében intézkedik királyi parancsra, és ennek is Vasvár a kelethelye.⁶¹ A két oklevél összekötését azonban nehezíti, hogy az írásképük – bár nem üt el kifejezetten – nem is hasonlít annyira egymásra, hogy egyértelműen ugyanazon *scriptor*hoz lehessen kötni őket.⁶² Bár a jelenség nem erősíti a két kiadvány időbeli összekötését, a helyzetet meg lehet magyarázni. A hantai préposttal közös oklevelet úgy tűnik maga a prépost, vagy egy magával hozott írónoka jegyezte, mert a vasi ispánnal közös levél hátoldalán egy mandorla alakú pecsétfolt található, ami egyértelműen egyházi személyre utal. Tehát az oklevelet elsősorban a prépost erősítette meg, míg az Ebed fiai és Keled közti perhatalasztást az ispán saját irodája és írónoka állította ki. Mivel István vasi ispán másik titulusa a királynéi udvarbíró volt (ami az országbíró királynéi megfelelője), ezért nem szokatlan, hogy az ő oklevelében is megjelennek az országbírókra (udvarbírókra) emlékeztető stíluselemek. Van ezen kívül még egy jelenség, ami az 1260-as évek közepére vall, tudniillik az őszi kiadványokban felsorolt döntőbírák nevei.

A szeptember 9-i oklevélben felsorolnak Ebed fia Keményék és Keled fia Keled részéről öt-öt embert (sőt, Keményék részéről tulajdonképpen hatot), akik a feleket képviselve a döntőbíráskodást hajtják végre (itt egyébként még baumgarteni Pókát nem említik). Aztán az október 6. körüli királyi oklevélben újabb négy-négy embert, akik az új döntőbíráskodást intézzék. A nevek között van átfedés, de vannak újak is: itt jelent meg Keledék részéről Póka. Az ilyen döntőbírákat (más néven „fogott bírákat”) nem a királyi udvar

választotta ki önkényesen, hanem többnyire az érdekelt felek nevezték meg őket. Általában a nagyobb tekintéllyel bíró idősebb birtokos nemesek közül kerültek ki, akik ismerték a kor általános szokásjoga mellett a helyi birtokviszonyokat és sajátosságokat is, és ezek figyelembevételével igyekeztek valamilyen döntést hozni a felek között. Tehát nem beszélhetünk állandó jellegű döntőbírákról, a megbízatásuk inkább alkalmoszerű és esetleges volt, attól függően, hogy felkérték és kiválasztották-e őket vagy sem. Már a szeptember 9-i és az október 6. körüli bírák névsorában is vannak különbségek az átfedések mellett,⁶³ ami mutatja, hogy viszonylag gyorsan változhatott ezeknek a döntőbíráknak a személye. Ezek fényében igen feltűnő, hogy két másik oklevélben is találkozunk a felsorolt döntőbírák jelentős részével. Az oklevelekben ugyancsak Ebed három fia jelenik meg egyik félként, akik megosztottnak egy birtokon a nemzetségük más tagjaival. A birtok felosztásának részleteit a király előtt szentesítették két oklevéllel. Az ott felsorolt döntőbírák közül hatan is ugyanazok, akik az őszi oklevelekben felbukkannak!⁶⁴ Bár a 13. század második felében, és szűkebben ebben a régióban is sokszor fogadtak fel különféle döntőbírákat, ilyen jellegű összefüggéssel egyszer sem találkozunk, ezért arra kell gondolnunk, hogy az okleveleket egymáshoz közeli időpontban adták ki. A birtokfelosztást bizonyító oklevelek júliusiak, és vélhetően amikor Ebed fiainak meg kellett szeptember elején nevezniük az őket képviselő személyeket, akkor nagyrészt ugyanazok közül válogattak, akik a két hónappal korábbi ügyüket is intézték. A kérdés már csak az, hogy mikor is ezek a júliusi oklevelek. Mert kiadási évet, sajnos, ezek sem tartalmaznak, bár az biztos, hogy mindkettőt azonos napon adták ki. Az évet kezdetben 1269 körülre tették,⁶⁵ amit Karácsonyi János 1267-re módosított, és ezt a későbbi kiadások és regeszták Karácsonyra hivatkozva egyöntetűen elfogadták.⁶⁶ Karácsonyi érve az volt, hogy az oklevél kelethelye a Zólyom megyei Lipcse, és a király 1267. július 15-e táján tényleg ott tartózkodott. Ez az év azonban nem lehet jó. A kiadvány egyértelmű közvetlen előzménye ugyanis a vasvári káptalan (évet szintén nem tartalmazó) június 18-i oklevele, amelyben egy bizonyos S. alországbírónak jelentik (*S. viceiudici curie domini regis*), hogy parancsára a saját delegáltjukkal megjárták a júliusi oklevelekben említett birtokok határait a birtokfelosztás előkészítése céljából.⁶⁷ 1267 nyarán viszont nem S betűvel kezdődött az alországbíró neve, akkor Mika viselte a tisztséget,

⁵⁹ UB I. 337.

⁶⁰ Ő vezette 1268-ban az I. Uroš István szerb király elleni hadjáratot: *Zsoldos A.*: Családi ügy i. m. 112.

⁶¹ UB I. 310–311.

⁶² Az oklevelek levéltári jelzete: 1265. szept. 9.: DF 209110.; (1265.?) szept. 9.: DL 47727.

⁶³ Mindkét oklevélben felsorolják: Keményék részéről Endre fia András, Keled részéről Frank comest és baromi Pósa fia Pósat, illetve a szeptember 9-én még Keledet képviselő Péter fia András októberben már Keményéket képviselte. Ugyanakkor csak a szeptemberi oklevélben jelenik meg hermáni Pósa és Hermán, Istvánd fia Miklós, Moch fia Tamás, Ban fia Roman, bablonkai Sebestyén és pachai Marcell. Csak az október 6. körüli levélben említik Ják fia Mikét, hermáni Dést, baumgarteni Pókát és Lőrinc fia János. Ld. a kiadásban: UB I. 362., 363.

⁶⁴ A két oklevél kiadása: UB I. 332–333. (Reg. Arp. 1526. sz.) és UB III. 269–270. Az azonos nevek: hermáni Dész, hermáni Hermán, Istvánd fia Miklós, Endre fia András, Moch fia Tamás és Lőrinc fia János.

⁶⁵ ÁKO 67.

⁶⁶ HH 130–131., 84. sz. és 162–163., 242. sz.; vö. Reg. Arp. 1526. sz.; UB I. 332–333.

⁶⁷ UB III. 267–268.

ellenben 1261–1266 között két S-betűs alországbíró is hivatalban volt, Simon és Sebestyén.⁶⁸ Ezen az évkörön belül 1265 kapcsán bizonyítható még, hogy a királyi udvar és maga a király is Lipcse környékén tartózkodott: 1265. július 29-én IV. Béla szintén ott keltezett oklevelet.⁶⁹ Ugyanakkor 1266 nyarán szintén a környéken volt a királyi udvar: Béla 1266. június 27-én a Zólyom vármegyei Turócon tartózkodott,⁷⁰ ami körülbelül 50 km-re található Lipcsetől. Mivel a két nyári oklevél keltét mindenképpen olyan évre kell tennünk, amikor S betűvel kezdődő alországbíró volt hivatalban, ezért leginkább 1265-re, vagy – esetleg – 1266-ra keltezhetjük azokat. Ez az 1265-ös év pedig éppen egybevág az őszi oklevélcsokor feltételezett kiadási évével. Ha mégsem 1265-re kelteznénk az őszi okleveleket, akkor a következő két lehetséges év 1268–1269 lehetne. A döntőbírák személyének a korban szokásos gyors váltakozása miatt úgy gondoljuk, kicsi az esélye annak, hogy három vagy négy évvel az 1265 júliusi földosztás után ilyen nagy átfedések legyenek a felkért bírók között.

Ennek ellenére, *elméletileg*, az 1268–1269-es éveket sem zárhatjuk ki teljes bizonyossággal, ugyanakkor semmilyen pozitív érv sem szól mellettük. Ha 1268 vagy 1269-ben adták volna ki a Baumgartent is említő leveleket, akkor a szeptember 9-i *Datum pro memoria* kiadója szinte biztosan Ernye országbíró és vasi ispán lenne. Sajnos ebből a két évből nincs adatunk Ernye szeptemberi tartózkodási helyeire. Azt tudjuk, hogy 1268 nyarán hadjárat indult az ország déli részébe betörő I. Uroš szerb király ellen, és ennek Ernye volt az egyik seregvezére,⁷¹ de az szeptemberre bizonyára már véget ért. Ernye ezen kívül 1269. október 13-án Füzitőn, vélhetően a király társaságában tartózkodott,⁷² de ez sem akadályozta annak, hogy szeptember 9-én még Vasváron legyen. Ebed fiainak vagy Keled fia Kelednek az 1268–1269. évi őszi tartózkodási helyei még kevésbé ismertek, ahogy a felsorolt többi szereplőről sem állapíthatunk meg közelebbről semmit erre az időszakra nézve. Így tehát elvileg nem kizárható ez a két év sem, de – mint említettük – pozitív bizonyíték nem szól mellettük, ellentétben az 1265-ös évvel, amire két egymástól független adat is utal: a vasi ispán ez év szeptember 9-én másik oklevelet is adott ki Vasváron, tehát tényleg ott tartózkodott és ügyeket intézett, illetve a felkért döntőbírák nagy része megjelenik egy 1265 nyarán kiadott oklevélben is.

Véleményünk szerint tehát a Ják nembeli Ebed-fiak és a Hahót nembeli Keled fiai közötti persorozat okleveleinek az időrendje a következőképpen rekonstruálható. A felek között már legalább 1263 közepe táján megindult az ellenségeskedés valamiféle lopás vétségében, és Benedek akkori vasi ispán oklevélben ítélte el Keled két fiát – ezt az oklevelet említi az 1263. december 20-ra tehető *Damus pro memoria*, ami ismét a törvény előtti megjelenésre szólítja fel a két fivért.⁷³ Miután nem jelentek meg, a királyi udvarral és IV. Bélával jó viszonyt ápoló Ebed fiai még egy elfogatóparancsot is kieszközöltek IV.

Bélától, aki 1264. november 11-én ki is adta azt Ebed fiainak.⁷⁴ Közben a fivérek valamilyen más konfliktusba is keveredtek külön Keled fia Keleddel, ám ennek tárgyalását megakasztotta a polgárháború, amit 1264 végétől 1265 tavaszáig folyt IV. Béla és nagyobbik fia között, így a bíróságok működése ez idő alatt szünetelt. 1265 nyarán indultak be újra a perek, és Ebed fiai ekkor hagyták jóvá a királlyal az egyik nemzetségen belüli birtokfelosztást is, felkérve és kijelölve a döntőbírákat a környéken lakó tekintélyesebb nemesek közül. Ezzel párhuzamosan újíthatták fel a pert Keled fia Keled ellen is, ám a szeptemberre esedékes megjelenést inkább elhalasztatták a döntőbírák elé⁷⁵ – ezek nagy része ugyanaz maradt, mint akik nyáron is közreműködtek Ebed fiainak birtokfelosztási ügyében. Az első, szeptemberi döntőbíráskodás még nem hozott sikert, ekkor az eljárók egy részét lecserélték, és 1265. szeptember végén, október elején újakat kértek fel – köztük volt baumgarteni Póka is. A felkértek igent mondtak, mert a királyi kancellárián október 6. körül már az új névsort foglalták írásba.⁷⁶ Az új bírák november 15-én meg is jelentek a vasvári káptalan előtt, és néhány napos alkudozás után, november 18-ra Keled fia Keled elvállalta azokat a büntetéseket, amiket kiszabtak rá, és ezt a vasvári káptalan írásba is foglalta.⁷⁷ Hogy ezután mi történt, pontosan nem tudható, de gyaníthatóan Kelednek esze ágában sem volt betartani a vállaltakat, és a megegyezést valószínűleg csak időhúzásnak szánta. Így Ebed fiai 1266 tavaszán folytathatták a pert (erről nem maradt fent oklevél), és ennek egy újabb állomása volt az az 1267. január 24-én az akkori alországbíró által kiadott oklevél, amely ismét elhalasztotta a királyi udvarban esedékes tárgyalást egy húsvét utáni döntőbíráskodásra.⁷⁸ Az ott felsorolt döntőbírák névsora mellesleg semmilyen átfedésben nincsen az 1265. évi őszi oklevelek bírónévsorával. Hogy ez után mi történt, nem tudjuk. Lehet, hogy a feleknek végül sikerült dűlőre jutni, vagy az is lehet, hogy Keled fia Keled időhúzó taktikája sikeresnek bizonyult, és lassan „elsikkadt” az ügy. A megvádolt Keled mindenestre még legalább az 1270-es évek legvégéig élt,⁷⁹ de már nincs nyoma annak, hogy bármilyen konfliktusa lett volna Ebed fiaival. Tehát – bár elvileg nem zárható ki teljes bizonyossággal az 1268–1269. év sem – a Baumgartent elsőként említő oklevél nagy valószínűséggel 1265-ben kelt, mégpedig október 6-án, vagy néhány nappal később.

Magáról baumgarteni Pókáról még ennél is kevesebbet mondhatunk. Az biztos, hogy jelen volt Vasváron, az 1265. november 15–18. közötti döntőbíráskodáson. Sajnos a káptalan oklevele név szerint nem említi újra, csak annyit közöl, hogy „a király úr memorialis oklevele szerint... Herman-i Dees comes, Endre fia András és a többi, ebben

⁶⁸ Zsoldos A.: Archontológia i. m. 31.

⁶⁹ Reg. Arp. 1540. sz.

⁷⁰ Reg. Arp. 1488. sz.

⁷¹ Lásd 60. jz.

⁷² UB I. 354–355.

⁷³ UB I. 364–365. 545. sz.

⁷⁴ UB I. 362–363. 542. sz.

⁷⁵ UB I. 362. 541. sz.

⁷⁶ UB I. 363. 543. sz.

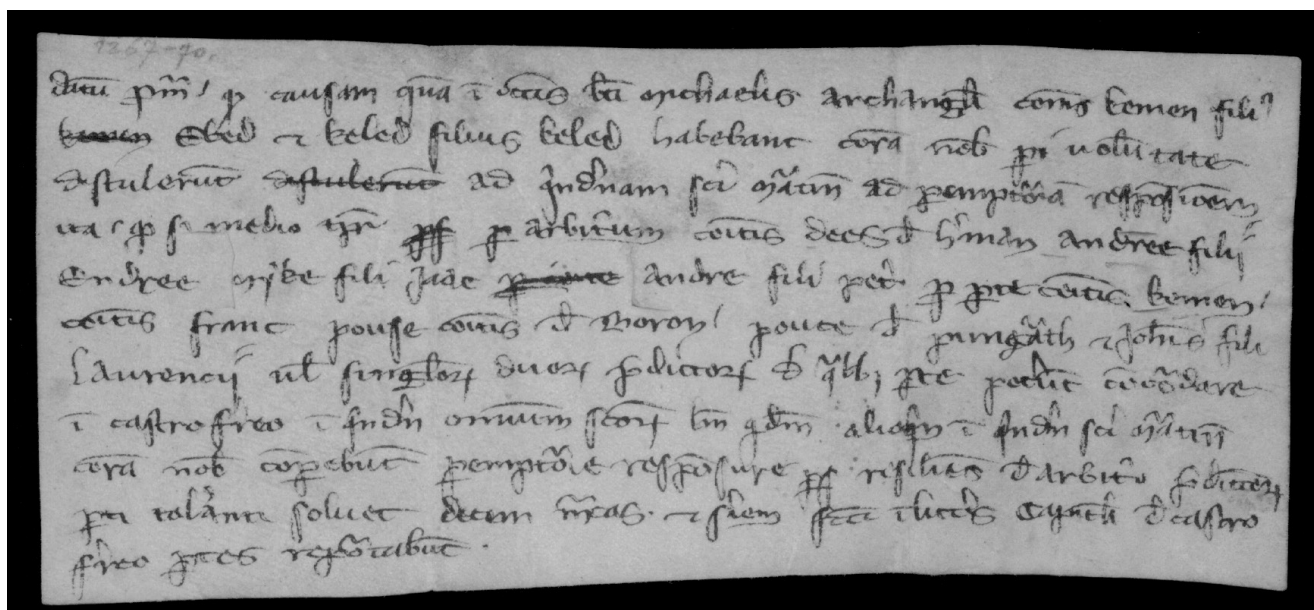
⁷⁷ UB I. 363–364. 544. sz.

⁷⁸ UB I. 330. 492. sz.

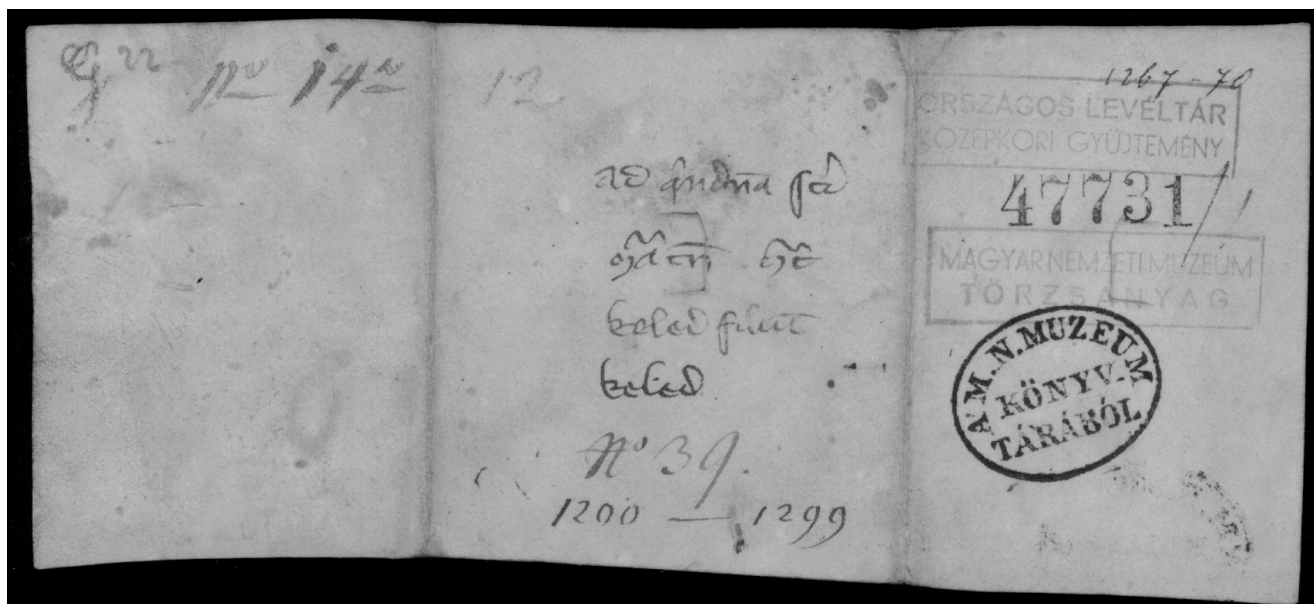
⁷⁹ 1275: ÁÜO IX. 120.; 1277: ÁÜO XII. 223.; 1279–1280: Az Árpád-kori nádorok és helyetteseik okleveleinek kritikai jegyzéke (Szerk. Szócs Tibor). Bp., 2012. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 51.) 207. sz.

a levélben döntőbíráskodásra rendelt ... köteles a színünk előtt döntőbíráskodni. A határnap elérkezével a fentebbit döntőbírák a felek akaratából a következő egyezséget teremtették a felek között...”⁸⁰ Póka tehát a „satöbbi” (*et ceteri*) szavak mögött rejtőzik. Hogy ez előtt, vagy ez után mi volt vagy lett a sorsa, nem tudjuk. Átnézve az oklevéltárakban felbukkanó ilyen nevű személyeket, nem hogy biztos azonosításra nem bukkanunk, de még csak olyasvalakire sem, akinél

a gyanú felmerülhet, hogy azonos lehet az 1265-ben feltűnő döntőbíróval. Az ilyesfajta bírók kiválasztásának általános szempontjai alapján róla is elmondható, hogy egy birtokkal rendelkező, valószínűleg középkorú vagy idősebb nemes volt, akinek a személye valamennyire ismert lehetett a megye lakosai számára. Komoly, a királyi udvarig is eljutó persorozatokat azonban nem folytathatott, így csak mások perében jelent meg egy pillanat erejéig, megvillantva ezzel falujának létezését is.

1. kép – DL 47731. oklevél elő és hátlapja

⁸⁰ UBI. 364.: „secundum tenorem litterarum memorialium domini regis ... Dees comes de Herman, Andreas filius Endere et ceteri in hiisdem litteris ad arbitrium faciendum deputati ... arbitrari debuissent coram nobis, adveniente termino partibus volentibus arbitri prescripti talem compositionem fecerunt inter partes...”

REISZ T. CSABA

A „Nemzeti Címer Bizottság”-ról és az állami címerről

A bizottság létrehozása

2011. november 18-án *Magyarország címerének és zászlajának használatáról, valamint állami kitüntetéseiről* címmel törvényjavaslatot nyújtott be dr. Semjén Zsolt, dr. Rubovszky György, dr. Latorcai János és Pálffy István (Kereszténydemokrata Néppárt /KDNP/ frakciója).¹

A javaslat általános indoklása szerint, mivel az Alaptörvényben az ország neve Magyarország, és mert a jogszabályok címe nem módosítható, ezért szükség van a Magyar Köztársaság nemzeti jelképeinek és a Magyar Köztársaságra utaló elnevezésnek a használatáról szóló 1985. évi LXXXIII. törvény (= Njt.) tárgykörének újraszabályozására.² Az Alaptörvény szerint a címer- és zászlóhasználat részletes szabályait, valamint az állami kitüntetéseket sarkalatos törvény határozza meg, ezért a két tárgykört egy törvényben célszerű szabályozni.

A törvényjavaslat a kisebb közösségek (helyi önkormányzat, nemzetiségi önkormányzat) címerhasználatát csak annyiban kívánta szabályozni, hogy azok és a képviselőikre jogosult személyek a hivatali feladataik ellátása során Magyarország címerét engedély nélkül használhatják és elhelyezhetik az épületeiken és helyiségeikben (1. §), továbbá „a helyi önkormányzat és a nemzetiségi önkormányzat címerének Magyarország címerétől megkülönböztethetőnek kell lennie”, valamint „a címer vagy a címeres körbélyegző kötelező használata esetén a helyi önkormányzati címer, illetőleg címeres körbélyegző egyidejűleg nem használható” (4. §). A törvényjavaslat 1–5. szakaszához kapcsolódó részletes indoklás szerint ez a korábbi szabályozás változatlanul hagyását jelenti (vö. Njt. 1. és 13. §).

A törvényjavaslatához november 24-én az ugyancsak KDNP-s dr. Nagy Andor módosító javaslatot nyújtott be, amelynek legfontosabb eleme, hogy „a helyi önkormányzati és a nemzetiségi önkormányzati címerek szakszerű és a címertani hagyományoknak megfelelő megalkotásának elősegítése érdekében a Kormány Nemzeti Címer Bizottságot

(a továbbiakban: Bizottság) működtet. A helyi önkormányzat és a nemzetiségi önkormányzat a címerének megalkotása vagy módosítása előtt kikéri a Bizottság véleményét”, egyúttal felhatalmazást kap a kormány a Nemzeti Címer Bizottság tagjaira, működésére, feladataira és eljárásaira vonatkozó előírások rendeleti szabályozására.³

A módosító javaslat szerint „a címerek a közösség összetartozásának kifejezésére szolgáló jelképek, amelyeknek a közösség méltóságát és hagyományait is tükrözniük kell. Ezért indokolt, hogy a címerek megalkotása vagy megváltoztatása során a heraldikai hagyományok is érvényesüljenek. Ennek elősegítése érdekében szükséges egy olyan szakmai segítségnyújtó intézmény létrehozása, amely ajánlásaival, véleményével – nem sértve a helyi és nemzetiségi önkormányzatok jelképpalkotási szabadságát – hozzájárul ahhoz, hogy az önkormányzatok által kívánatosnak tartott tartalmak kifejezésére a heraldikai követelményeknek megfelelő formai megoldással kerüljön sor. A módosító javaslat ezért a Nemzeti Címer Bizottság létrehozására tesz javaslatot, amelynek véleményét a helyi és a nemzetiségi önkormányzatoknak ki kell kérniük, ha címet alkotnak vagy azt módosítják. A Bizottság tagjaira, működésére és eljárásra vonatkozó szabályozásra a Kormányt indokolt felhatalmazni.”

A törvényjavaslat részletes vitájához a módosító javaslattal az illetékes – köztük az emberi jogi, kisebbségi, civil- és vallásügyi, a kulturális és sajtó, a nemzeti összetartozás – bizottságok ajánlása szerint az említett bizottságok, az előterjesztő képviselője és a kormány is egyetértett (5., 27. pont), azon semmiféle változtatást nem tettek.⁴ A módosító javaslatot december 19-én, a törvényjavaslatot december 23-án fogadta el az országgyűlés, az új törvényt december 30-án hirdették ki (2011. évi CCII. törvény Magyarország címerének és zászlajának használatáról, valamint állami kitüntetéseiről).

¹ A T/4988. iromány (törvényjavaslat) szövegét l.: <http://www.parlament.hu/irom39/04988/04988.pdf>

² Az indoklásban az eredeti törvény száma rosszul szerepel, az helyesen: 1995. évi LXXXIII. törvény.

³ A T/4988-20. módosító indítvány szövegét l. <http://www.parlament.hu/irom39/04988/04988-0020.pdf>

⁴ A T/4988-25. módosító indítvány szövegét l. <http://www.parlament.hu/irom39/04988/04988-0025.pdf>

A bizottság felállítás

A 2011 legvégén létrehozott bizottságra vonatkozó részletes szabályozást a Kormány 138/2016. (VI. 13.) Korm. rendelete a Nemzeti Címer Bizottságról alkotta meg.⁵ A rendelet a bizottság feladatát, tagjait, szervezetét, működését és eljárásrendjét szabályozza.

A bizottság feladata a helyi önkormányzatok és nemzetiségi önkormányzatok címereinek tervezett és már meglévő címereiről címertani szakmai szempontok alapján vélemény kialakítása és szükség szerint javaslatok megfogalmazása a címerek címertani hagyományoknak megfelelő kialakítására.

A bizottságnak öt állandó tagja van: elnöke a miniszterelnök általános helyettese (dr. Semjén Zsolt), a Miniszterelnökséget vezető miniszter vagy az által kijelölt állami vezető, a Köztársasági Elnöki Hivatal főigazgatója vagy az általa kijelölt személy, továbbá az elnök felkérése alapján a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság elnöke vagy az általa kijelölt személy és a címertan területén elismert heraldikai szakértő. A tagság megszűnik kijelölés esetén lemondással és – jogszabályozás-tanilag helyesen: vagy – a kijelölés visszavonásával, a heraldikai szakértő esetében pedig lemondással és – jogszabályozás-tanilag helyesen: vagy – a megbízás visszavonásával.

A bizottság tagjai tevékenységükért díjazásban nem részesülnek, költségtérítés elszámolására nem jogosultak. A működés feltételeit és a titkársági feladatok ellátását a Miniszterelnökség biztosítja, a bizottság az ügyrendjét maga állapítja meg.

A bizottság szükség szerint, de legalább évente négyszer ülésezik, amit az elnök hív össze, a bizottság határozatképességét legalább három tag – köztük az elnök – jelenléte biztosítja.

A bizottság az önkormányzat felkérése alapján kialakított véleményét – 90 napon belül – állásfoglalásként adja ki, amelyben javaslatokat fogalmazhat meg az önkormányzat részére. Külső szakértőt vehet igénybe és további tájékoztatást kérhet, egyszerű szótöbbséggel, szavazategyenlőség esetén az elnök szavazatával dönt.

A rendelet 2016. június 14-én lépett hatályba, a bizottság elnöke köteles volt az azt követő 15 napon belül felkérni a bizottság tagjait és 45 napon belül összehívni a bizottság alakuló ülését.

Az alakuló ülés másfél hónapos késéssel, 2016. szeptember 13-án volt az Országházban. A címertani szakértők az újsághírek szerint Bertényi Iván professzor és Pandula Attila professzor (?) lettek, elfogadták az ügyrendet, továbbá Felsőlajos, Szombathely, Kiskunlacháza és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye címerével kapcsolatos javaslatokat tárgyaltak meg.⁶

Gondolatok a bizottság létrejöttéről

Bárki is mondta először – azt sokan gr. Széchenyi Istvának tulajdonítják –, maradéktalanul igaz, hogy „nyelvében

él a nemzet”, ezért a nyelv kifejezőképességének megőrzése nemzeti, annak lerontása pedig – logikusan – azzal ellentétes érdek.

A magyar helyesírás értelemtükröző, ami többek között azt jelenti, hogy „a különírás és az egybeírás révén megkülönböztetjük egymástól a szókapcsolatokat és az összetételeket; az összetett szavak elválasztásakor tekintettel vagyunk az összetételi tagok határára”, és mindez „hozzásegít a közölnivaló árnyalt kifejezéséhez és értelmezéséhez”.⁷ A bizottság elnevezésében ezt a célt (az értelem tükröződését) sajnos nem sikerült elérni. Első olvasásra nem világos, hogy egy olyan bizottságot hoztak létre, amelynek az – egyébként nem létező fogalom, a – nemzeti címer tartozik a tárgykörébe, vagy egy országos, tehát nemzeti szinten működő, a címerekkel foglalkozó bizottság született? Előbbi esetben Nemzeticímer-bizottság, utóbbi esetben Nemzeti Címerbizottság lenne az új alakulat helyes neve.⁸ Célszerű mindenkinek tudatosítania, hogy a helyesírási bizonytalanságok elkerülése érdekében működik a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetében egy nyelvi tanácsadó iroda (tanacs.nyelvtud@gmail.com), az ott dolgozók készségesen és igen gyorsan választ adnak minden felmerülő kérdésre. A jelzett probléma egyetlen módon orvosolható: a bizottság nevét a törvényben, a rendeletben és a napi működési gyakorlatában is meg kell változtatni a helyes alakra.

A törvény szövege szerint „A helyi önkormányzat és a nemzetiségi önkormányzat a címerének megalkotása vagy módosítása előtt kikéri a Bizottság véleményét”. A jogalkotási szabályok szerint a kijelentő mód felszólító értelmű, vagyis az említett önkormányzatoknak kötelessége kikérni a bizottság véleményét, amelyik a rendelet szerint 90 napon belül állásfoglalás formában adja ki véleményét, amely javaslatokat fogalmazhat meg az önkormányzat számára. Mit jelent mindez? Létrehozhat vagy módosíthat-e az önkormányzat egy címet, ha nem kérte ki a bizottság véleményét vagy az abban foglaltakra mégsem lesz figyelemmel? Tekintettel arra, hogy erre a magatartásra nincsen szankció a szabályozásban, nyugodtan állítható, hogy igen. A felállított bizottság döntésének nincsen – legfeljebb erkölcsi – súlya, az csak egy szolgáltatás, amely legfeljebb a felelős önkormányzat számára presztízsértéket jelent, hogy minősítetten, szabályos címet alkotott. Vagy gazdag az a közigazgatás, amely ilyen szolgáltatáshoz a bizottság tagjaiként meghatározott személyeket rendeli hozzá, vagy egészen más okok húzódnak meg a háttérben, amelyeket még ötletszerűen sem határozhatunk meg, ha azt akarjuk, hogy cikkünk meg jelenjen.

Sajnos egyre többször tapasztalható, hogy egy törvényjavaslatban a tárgykerétől többé vagy kevésbé eltérő területet is szabályoznak. Jelen esetben az állami jelképek és kitüntetések törvényébe került be a nem állami, hanem önkormányzati jelkép (címer) létrehozásához kapcsolódó, pusztán tanácsadással segítő szervezet létrehozása, amely ráadásul semmiféle

⁵ Magyar Közlöny, 2016. évi 84. szám, 6308–6309.

⁶ <http://444.hu/2016/09/13/semjen-zsolt-vezetesevel-megalakult-a-nemzeti-cimer-bizottsag>

⁷ *A magyar helyesírás szabályai*, 12. kiadás (2015). <http://helyesiras.mta.hu/helyesiras/default/akh12>

⁸ Ezt a hibás elnevezést a Wikipédia sem hagyta meg, l. https://hu.wikipedia.org/wiki/Nemzeti_Cimer_Bizottsag

normatív – kötelező magatartást előíró – tevékenységet nem végez majd. A tárgykörtől eltérés sérti a jogbiztonság elvét a jogi norma megismerhetőségének nehezítésével, ráadásul – a bizottság mozgásterére és lehetőségeire, valamint a működés költségvetést alig érintő jellegére tekintettel – teljesen felesleges volt a törvényi szintű – és bármilyen jogi – szabályozás.

Magyarország címeréről

A magyar címertani gyakorlat és a téma szakértőinek elismertsége érdekében nem lett volna rossz dolog – és jogszabály-módosítással még el lehet ezt a célt is érni –, ha egy olyan, a címerekkel nemzeti szinten foglalkozó bizottság (Nemzeti Címerbizottság) jött volna létre, amelyik döntése kötelező erejű, és ezáltal a hazai és nemzetközi viszonylatban is értékes munkát végez. Hogy milyen feladatokkal kellene e bizottságnak foglalkoznia, arra álljon itt egy konkrét példa.

A heraldika a történeti (segéd)tudományok közül kiemelkedik: egyrészt a legnagyobb múlttal – évszázadok tapasztalásával, gyakorlatával és eredményeivel – rendelkezik, másrészt saját nemzeti szakterminológiája alakult ki. Mindez persze nem csak a magyar viszonyokra érvényes. Éppen ezért különös jelentősége van annak, hogy az egyik nemzeti heraldika címerleírása hogyan „fordítható” le egy másik nemzeti heraldika címerleírására. Indokolt a fordítást idézőjelbe tenni, mert nyugodtan mondható, hogy semmiképpen sem lehet szó tényleges, szó szerinti átültetésről, hanem sokkal inkább adaptációról, új címerleírásról beszélhetünk. Nem szabad elfelejteni, hogy egy idegen nyelvű szöveg létrehozásakor nem az adott nyelvet jól vagy rosszul beszélő honfitársunk, hanem az azt a nyelvet – *horribile dictu* – anyanyelvüként beszélők számára készül a fordítás. Ha nem vagyunk tekintettel az adott nyelv esetenként speciális terminológiájára, akkor az előállított fordítás inkább rossz fényt vet ránk, semmint elismerést hoz.

A ma is hatályban lévő állami címerünk 1990. július 11-én került be az Alkotmányba.⁹ Az alkotmánymódosító törvény indoklása szerint „indokoltnak látszik, hogy – tekintettel az állami szimbólumok nagy jelentőségére és érzelmi színezetére – a címerrel alkotmányi rendelkezés szóljon. A javaslat szerint a magyar államiságot a közjogi hagyományoknak megfelelően és a közvélemény többségének álláspontját tükrözően az úgynevezett koronás címer hivatott jelképezni. Ezzel kívánja helyreállítani azt a rendet, amely szervesen illeszkedik szuverén államiságunk történelmi folyamatainak sorába.” A címer leírása a következő:

Alkotmány (1949. évi XX. tv.), 76. § (2) A Magyar Köztársaság címere hegyes talpú, hasított pajzs. Első mezeje vörössel és ezüsttel hétszer vágott. Második, vörös mezejében zöld hármashalomnak arany koronás kiemelkedő középső részén

ezüst kettős kereszt. A pajzson a magyar Szentkorona nyugszik.

Ez a címerleírás a köztársaságot felváltó országelnevezés mellett egy minimális – helyesírási pontosítást tartalmazó – módosítással az Alaptörvénybe is bekerült:

Alaptörvény (2011. április 25.), I cikk, (1) Magyarország címere hegyes talpú, hasított pajzs. Első mezeje vörössel és ezüsttel hétszer vágott. Második, vörös mezejében zöld hármashalomnak arany koronás kiemelkedő középső részén ezüst kettős kereszt. A pajzson a magyar Szent Korona nyugszik.

Ez a címerleírás a heraldikai szakszókincs és kifejezőkészlet alkalmazásával született, az nem kifogásolható. Nem mondható el ugyanez az Alkotmány (és Alaptörvény) angol nyelvű fordításáról.

Az interneten böngészve az alábbi angol szövegvariációkat lehetjük fel a Magyar Köztársaság címeréről (csak annyit a különbség, hogy az egyikben a jogszabályi kellést kifejező jelen idő – 'is' helyett 'shall be' – áll):

A) The Coat of Arms of the Republic of Hungary is a vertically divided shield with a rounded base coming to a point. The left field contains eight horizontal bars of red and silver. The right field has a background of red and depicts a base of three green hills with a golden crown resting on the center hill and a silver patriarchal cross issuing from the middle of the crown. The Holy Crown of St. Stephen rests on the top of the shield.¹⁰

B) The Coat of Arms of the Republic of Hungary shall be a vertically divided shield with a rounded base coming to a point. The left field contains eight horizontal bars of red and silver. The right field has a background of red and depicts a base of three green hills with a golden crown resting on the center hill and a silver patriarchal cross issuing from the middle of the crown. The Holy Crown of St. Stephen rests on the top of the shield.¹¹

Az Alaptörvény vonatkozó helyére az alábbi variánsokat találtam:

Kormányzati fordítás-tervezet (2011. április 25.), amely a köztársasági államformát elhagyta, a bal és jobb mezőt (left, right shield) helyett első és második mezőt (first, second field), a hegy (hill) helyett dombot (mound) említ, és a koronából kinövő kettős keresztre más igét (issue helyett rise) alkalmaz:

C) The Coat of Arms of Hungary shall be a vertically divided shield with a rounded base coming to a point. The first field contains eight horizontal bars of red and silver. The second field has a background of red and depicts a base of three green mounds with a golden crown resting on the centre mound and a silver patriarchal cross rising from the middle

⁹ 1990. évi XLIV. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmányának módosításáról. Talán meggondolandó lenne ezt a napot a magyar heraldika napjává nyilvánítani, amelyre a Nemzeti Címerbizottság javaslatot is tehetne. Analógia lehet erre a magyar zászló és címer napja (március 16.), amelyet 2014-ben fogadott el az országgyűlés (45/2014. /XII. 17./ OGY határozat a magyar zászló és címer napjáról).

¹⁰ Egyesült Nemzetek Szervezete, Emberi jogok főmegbízottja <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/docs/E.C.12.HUN.3-Annex2.pdf> (letöltés: 2013. 01. 06.)

¹¹ Milánói Egyetem: <http://users.unimi.it/dirpubesteuropa/wp-content/uploads/Ungheria.Costituzione-aggiornata-al-gennaio-20112.pdf> (letöltés: 2013. 01. 06.)

of the crown. The Holy Crown of St. Stephen rests on the top of the shield.¹²

Az Alaptörvény bevezetésekor az Európa Tanács független alkotmányjogászokból álló tanácsadó szerve, a Velencei Bizottság is foglalkozott az új jogi szabályozással, ehhez megkapta a normaszöveg angol fordítását is, amely a B variánssal azonos, csak az igék a jogi kellést kifejező alakra ('shall be') változtak, más a pajzs alakja ('pointed base') és a Szent Koronát nem köti Szent Istvánhoz:

D) The coat of arms of Hungary shall be a vertically divided shield with a pointed base. The left field shall contain eight horizontal bars of red and silver. The right field shall have a red background and shall depict a base of three green hills with a golden crown atop the central hill and a silver patriarchal cross issuing from the middle of the crown. The Holy Crown shall rest on top of the shield.¹³

Tanulságos összevetni a legfontosabb hatalmi ágak testületeinek és személyének hivatalos honlapján (az angol nyelvű változat) elérhető szövegvariánsokat – bízva abban, hogy az illetékesek a szöveg egységesítésének szükségességét felismerve javítják a szövegeket:

Az Országgyűlés és a Kormány honlapján elérhető angol szöveg teljesen megegyezik:

E) The coat of arms of Hungary shall be a vertically divided shield with a pointed base. The left field shall contain eight horizontal bars of red and silver. The right field shall have a red background and shall depict a base of three green hills with a golden crown atop the higher central hill from which rises a silver patriarchal cross. The Holy Crown shall rest on top of the shield.¹⁴

A Köztársasági Elnöki Hivatal honlapján kétféle szöveg szerepel:

F) The coat of arms of Hungary is a vertically divided shield with a pointed base. The left field contains eight horizontal bars of red and silver. The right field has a red background and depicts a base of three green hills with a golden crown atop the higher central hill from which rises a silver patriarchal cross. The Holy Crown rests on top of the shield.¹⁵

G) The coat of arms of Hungary shall be a vertically divided shield with a pointed base. The left field shall contain eight horizontal bars of red and silver. The right field shall have a red background and shall depict a base of three green hills with a golden crown atop the central hill and a silver patriarchal cross issuing from the middle of the crown. The Holy Crown shall rest on top of the shield.¹⁶

Az alaptörvény öre, az Alkotmánybíróság honlapján több elemében eltérő szöveg olvasható:

¹² https://docs.google.com/document/d/1CM52tGVTcmASMLsna4nUktVa6igNAaQs_rXPkOrxFMM/edit?hl=en

¹³ [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-REF\(2011\)019-e#](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-REF(2011)019-e#)

¹⁴ <http://www.parlament.hu/documents/125505/138409/Fundamental+law/73811993-c377-428d-9808-ee03d6fb8178> (2016. november 30.). A Kormány honlapján: <http://www.kormany.hu/download/e/02/00000/The%20New%20Fundamental%20Law%20of%20Hungary.pdf>

¹⁵ http://www.keh.hu/the_fundamental_law/1536-The_fundamental_law_of_Hungary*&pnr=3

¹⁶ http://www.keh.hu/the_coat_of_arms/1576-Coat_of_arms&pnr=1

H) The coat of arms of Hungary shall be a vertically divided shield with a pointed base. The left field shall contain eight horizontal bars of red and silver. The right field shall have a red background and shall depict a base of three green hills with a golden crown atop the higher central hill through which rises a silver patriarchal cross. The Holy Crown of Hungary shall rest on top of the shield.¹⁷

A szövegek első – és nem egyidejű, egymással is összevethető – olvasatakor csak a legalapvetőbb tévedésre kapja fel a fejét a heraldikailag képzett olvasó, ez pedig a címer első mezőjének bal mezőkénti (left field) megnevezése. A heraldika alapelemeinek egyike az a tétel, hogy a pajzsot annak viselője szemszögéből nevezzük el, így számára a pajzs jobb része az, amit szemből nézve bal oldalnak látunk. Ez a téves fogalomhasználat olyan következetes volt, hogy az arra ösztökélt, hogy az angol címerleírás szabályainak érvényesülése szempontjából tüzetesebben is szemügyre vegyem az állami címer angol szövegét. Eredetileg egy jobb fordítás javaslatára is készültem, de a problémák elősorolása után magam is elbizonytalanodtam, hogy mi volna a legszabatosabb. Mindenesetre álljanak itt az észrevételek, amelyek mérlegelésével a jobb angol címerleírás elkészíthető lesz majd.¹⁸

1. Nyelv. Az angol heraldika jelentős mértékben merít a francia heraldikából, ezért az angol címerleírások sok esetben francia szavakat használnak.

2. Állítmány. A címerleírás magyarul is alig tartalmaz igét (van, nyugszik), ha már szükséges, akkor a jogszabályokban alkalmazott, kellést kifejező alakot célszerű használni (shall), az újabb variánsok eszerint járnak el.

3. Pajzs. Bár a pajzs angol fordítása 'shield', de a klasszikusabb kifejezés erre az 'escutcheon', amely a latin scutum szóból ered. Ez a szó jól ismert a latin nyelvű magyar heraldikában is, mert az adományozott általában (katonai) pajzsot nyert, amelynek részletes leírása a tudni illikkel bevezetve szerepelt a címereslevelekben (Scutum videlicet /militare/ ...).

4. Alak. Az állami címer (hegyes talpú) alakjára vonatkozó pontosan megfeleltethető címeralakzatot nem sikerült az angol heraldikában fellelni. Egységes az újabb gyakorlat, és azt „shield with a pointed base”-nek nevezik. Megjegyzendő, hogy a pointed shield sokkal hosszabban hegyesedik lefelé, és inkább a 'couche shield'-re hasonlít a címer alakja. Kérdés, hogy a pajzs alakját le kell-e fordítani, különösen abban az esetben, ha az alakot egyértelműen azonosító elnevezés nincsen? És nem helyesebb-e a „pointed base shield” alakot használni?

5. Hasítás. A címer függőleges felosztásának a magyarhoz (hasítás) hasonlóan az angolban is saját szakszava van, tehát

¹⁷ <http://hunconcourt.hu/rules/fundamental-law>

¹⁸ A cikk elkészítésekor az alábbi angol heraldikai munkák szolgáltak tájékoztatóként, tételes idézésüktől eltekintek: Berry, William: Encyclopaedia Heraldica Or Complete Dictionary of Heraldry. Vol. I. Sherwood, 1828. Robson, Thomas: The British Herald; Or, Cabinet of Armorial Bearings of the Nobility & Gentry of Great Britain & Ireland, from the Earliest to the Present Time: With a Complete Glossary of Heraldic Terms. Vol. III. Sunderland, 1830 (heraldikai fogalommagyarázattal). Parker, James: A Glossary of Terms Used in Heraldry. J. Parker, 1894. A művek az interneten elérhetők.

a pajzs semmiképpen nem „függőlegesen kettéosztott pajzs”, vagyis „vertically divided shield”, hanem ’[parted/party] per pale’.

6. Jobb és bal oldal. A címer jobb és bal oldalát annak viselője szempontjából nevezik el, vagyis szemből nézve az oldalak felcserélődnek. Tehát semmiképpen nem a bal, hanem a jobb mező hétszer vágott. Tekintettel arra, hogy a magyar címerleírás – helyesen – első és második mezőről beszél, célszerűbb ahhoz igazodni (first, second), ahogy az egyedül a C variánsban szerepel. Megjegyzendő, hogy az angolban a jobb oldal elnevezése dexter, a balé sinister.

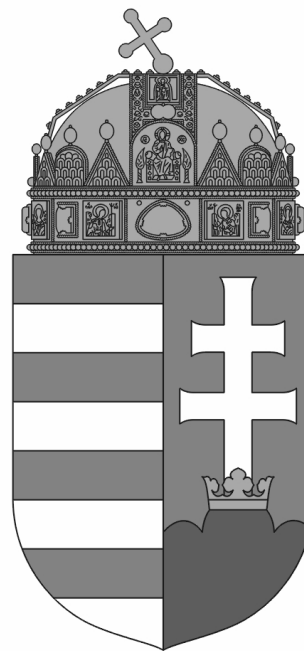
7. Vágás. A két szín váltakozásával történő páratlan számú vízszintes osztás elnevezése a vágás, és ebben az esetben nem jön létre pólya (vagy egyéb hasonló alak). A vágás angol megfelelője a ’barry’, ahol a színek összegyűjtését adják meg meg: barry of eight ...

8. Fémek és színek: az elnevezéseket az angol heraldikában ugyancsak a franciából vették át, így az arany vagy sárga (gold/yellow) heraldikai neve or, az ezüst vagy fehér (silver/white) argent, a fekete (black) sable, a kék (blue) azure, a zöld (green) vert, a piros (red) pedig gules. Eszerint a vörössel és ezüsttel hétszer vágott alak fordítása: barry of eight gules and argent.

9. A hill hegyet, a mound dombot jelent, utóbbi közelebb áll a „halom”-hoz, talán célszerűbb volna ezt használni. A hármas halom visszaadására jobb szerkezet lenne a ’triple mould(s)’, mint ahogy azt Szlovákia címerének angol elemzése esetében is alkalmazták.¹⁹ A hármas halom középső része kiemelkedik, ez az angol címerleírások egyikében sem szerepel, míg a magyarban igen.

10. A kettős kereszt angol heraldikai elnevezése nem ’double cross’, hanem ’patriarchal cross’, ez minden szövegvariánsban így szerepel.

11. A kiemelkedő kereszt esetében a ’rising’ nem helyes, mert ez inkább a repülni készülő (madár)alakokra használatos, helyesebb akkor már az ’issue’ (kiemelkedik) alkalmazása, bár megjegyzendő, hogy a magyar címerleírás szerint sem növekvő vagy kiemelkedő a kereszt, és az angol ezt még kevésbé jelölné.

1. kép – Magyarország címere

12. A Szent Korona semmiképpen sem lehet angolul Szent István koronája, mert ez egy korábbi, mára már nyugvópontra jutott vita felesleges nemzetköziesítése, ugyancsak nem helyes azt Magyarország Szent koronája módon fordítani (H variáns).

13. Bízva abban, hogy az itt elmondottak a kérdés továbbgondolására serkentik a szakembereket, és mielőbb elkészítik Magyarország címerének az angol heraldika szabályait követő leírását, vitaindítóan a következő javaslatot teszem az alaptörvény I cikkelyének első bekezdésére:

The coat of arms of Hungary shall be an escutcheon per pale, [the dexter half] barry of eight gules and argent, [the sinister half] gules, on a triple mould vert a crown or, issuing therefrom a patriarchal cross argent. Holy crown shall rest on the escutcheon.

¹⁹ <http://magyarmegmaradasert.hu/in-english/current-issues/1605-the-triple-mound-and-patriarchal-cross-in-the-coat-of-arms-of-slovakia->

LACZLAVIK GYÖRGY

Az Országos Levéltár Magánlevéltárak és Gyűjtemények főosztályának 2016. évi gyűjtőkori tevékenysége*

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában a Magánlevéltárak és gyűjtemények főosztálya feladata, hogy a levéltár gyűjtőkori tevékenységét végezze illetve koordinálja.¹ Ennek a feladatnak meghatározó része az elsősorban még nem közgyűjteményi őrizetben lévő magániratok gyűjtése ajándékozás, vásárlás avagy letét jogcímen. A hagyományos gyűjtőkori tevékenységen túl az utóbbi két-három évben nagyon sok energiát fordítottunk az emigrációban élő magyarság iratainak feltárása illetve megmentésére, amennyiben külföldi közgyűjteményben elhelyezésükre nem volt mód. Több feltáró utat végeztünk, elsősorban az észak-amerikai kontinensre a Nemzeti Kulturális Alap Ithaka pályázatának segítségével. Két éve csatlakoztunk a Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Államtitkársága által szervezett Mikes Kelemen programhoz, melynek segítségével nagy mennyiségű iratanyag érkezett haza a tengerentúlról. A beérkezett iratok egy részének elhelyezése még folyamatban van, de a már állományba vettek közül megemlítendő többek között Nagy Károly 5,36 ifm terjedelmű hagyatéka (jelzete: P 2331). NKA Ithaka feltáró utunk során került az Országos Levéltár kapcsolatba Nagy Károly szociológus özvegyével az Amerikai Egyesült Államokban (New Jersey, New Brunswick-Piscataway), aki a levéltárnak ajándékozta férje levéltári jellegű iratanyagát. Nagy Károly további két doboznyi iratanyaga megtalálható még az Amerikai Magyar Alapítvány levéltárában, továbbá könyvtárának egy részével együtt iratok is kerültek a Petőfi Irodalmi Múzeumba. Az Országos Levéltárba került anyag (1953–2010) főleg Nagy Károly levelezését és az amerikai magyar emigrációval kapcsolatos iratait tartalmazza, amelynek ő maga egyik központi alakja volt. New Jersey államban sok kivándorolt magyar telepedett le, az 1990-es években is hat felekezetnek volt ott magyar nyelvű igehirdetése vagy társalgási találkozópontja.

* A beszámoló a főosztály munkatársai (Avar Anton, Kurecskó Mihály, Künstlerné Virág Éva, Marton-Szabó Dorottya, Török Enikő) által készített leírások felhasználásával készült.

¹ A főosztály gyarapodásának ismertetése hosszabb szünet után 2010-ben indult újra. Az első publikációban rövid összefoglaló is található az előzményekről, illetve a háttérről. Ld. *Laczlavik György: A Magyar Országos Levéltár Családi iratok és gyűjtemények főosztályának gyarapodása 2009-ben Turul*, 83 (2010) 2. sz. 59–61.

Töttösy Ernő hagyatéka (jelzete: P 2336) is ajándékként került hozzánk. A rendőrség 1951-ben körözést adott ki Töttösy Ernő ellen, mivel kitelepített ismerősei részére hamis okmányokat szerzett. Ezért 1952-ben családjával együtt megkísérelte az ország elhagyását. Menekülés közben kémkedés vádjával letartóztatták. Ügýt csak 1954-ben tárgyalta a bíróság, s ekkor államellenes összeesküvésben való részvétel miatt 12 év börtönre ítélték. 1956 október 27-én kiszabadult és rögtön bekapcsolódott az újpesti forradalmi bizottság munkájába. A forradalom bukását követően Jugoszlávián keresztül Belgiumba emigrált. Menekültüggyel, emigránsok és kisebbségek helyzetével foglalkozó több társaságnak és testületnek is tagja, vezető tisztségviselője volt: Kelet-Európai és Tengerentúli Menekültek Federációja főtákará, az Anti-Kommunista Liga magyar tagozatának elnöke. Hagyatéka (terjedelme: 0,4 ifm, évköre: 1936–2008) széleskörű közéleti, társadalmi és gazdasági tevékenységére vonatkozóan egyaránt tartalmaz adatokat. A hozzá intézett levelek értékes információkat nyújtanak az 1956-os magyar emigránsok politikai ténykedésére.

A fentieknél kisebb terjedelmű a Seper/Sejper és rokon családok fondörredéke (jelzete: P 2257 - 732. -1.), amely egy, a Mikes Kelemen program keretében Ausztráliából bekerült, 15 iratból álló, 1738–1841 évkörű irategyüttes. Az iratok provenienciája nem állapítható meg teljes bizonyossággal. Az iratok 1582-ben I. Rudolftól, felső-, és alsóőri birtokrészekre új adományt nyert családokat érintik. Az újadományok közül az iratokban Eördögh, Farkas, Gángol, Kelemen, Sejper/Seper családok neve szerepel. A dokumentumok – egy kivételével, amely missilis – ezeknek, a különben egymással rokonságban is álló családoknak a birtokügyleteivel kapcsolatosak (birtokeladás, zálogosítás, birtokosztály stb.). Az iratok 2/3-át Vas vármegye hiteleshelyei (vasvári, szombathelyi, vasvár-szombathelyi káptalan) kiadmányozták, a maradékot az említett vármegye tisztviselői. Ugyancsak ajándékozás útján kerültek be Horvát Boldizsár igazságügyminiszter és családja 0,06 ifm terjedelmű és 1699–1967 évkörű iratai is (jelzete: P 1616 - II. sorozat).

2016-ban nagy mennyiségű iratanyagot vettünk állományba a civil szféra iratképzőitől. Az 1948-ban alakult Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége egy elsősorban a műszaki értelmiségi egyesületeket (társadalmi

szervezeteket) összefogó ernyőszervezet volt, melynek tagjai nem egyes személyek, hanem a műszaki, biológiai, energetikai, hidrológiai, földtani, kémiai, valamint matematikai egyesületek voltak. Az alapszabályban meghatározott feladatuk a műszaki tudományos kutatás, oktatás, ismeretterjesztés, természetvédelem volt, azonban érdekképviseleti és kamarai funkciókat is elláttak. Az egyesület működése során a műszaki tudományok és interdiszciplináris kutatások tevékenységének összehangolását, a döntéshozó szervek felé az újabb eredmények közvetítését, javaslatok tételét, illetve a felmerülő problémák miatt a különböző szempontú vizsgálatokkal kapcsolatos egységes műszaki tudományos állásfoglalás kialakítását is végezte. Az iratanyagban az országos beruházásokat érintő döntés-előkészítő iratok is megtalálhatók, többek közt a paksi atomerőművel, illetve a bős-nagymarosi vízlépcsővel kapcsolatos iratok. A szervezet súlyát jól érzékelteti, hogy 1988-ban a Magyar Népköztársaság, valamint a Szovjetunió Minisztertanácsának elnöke, Grósz Károly és Nyikolaj Rizskov részt vett a MTESZ és a Magyar Gazdasági Kamara közös elnökségi ülésén, melyen Rizskov fel is szólalt. A most átvett iratanyag (évköre: 1948–2001, terjedelme: 52,10 ifm) kiegészíti a már korábban a levéltárban található iratokat (jelzete: P 2129), olyannyira, hogy most sikerült átvenni többek között az 1948. június 28–29-én tartott alakuló közgyűlés jegyzőkönyvét.

A Magyar Fotóművészeti Alkotócsoporthoz Országos Szövetségének iratanyaga szintén 2016-ban került be a levéltárba (jelzete: P 2339). Az 1983-ban alapított szövetség autonóm fotóművészeti alkotócsoporthoz közös szervezete. Az ország minden részéről és a határon túlról is, több mint száz fotóklub, fotóklub, alkotóműhely a tagja. Az iratok a Magyar Művelődési Intézetben voltak, ott azonban meg kellett szüntetni irodájukat, ezért ideiglenesen Kalaznón (Tolna m.) helyezték el a Szövetség egyik vezetőjénél. Innen kerültek letétként a levéltárba (évköre: 1983–2012, terjedelme: 3,7 ifm).

Az egyesületi anyagok mellett sikerült nagyobb családi levéltári anyagot is átvennünk. Ilyen anyag a Hajnóczy család levéltára (jelzete: P 2214). Az iratanyagot családtagok szerint rendszereztük. A legkorábban született személy, Hajnóczy R. József iratait házastársa, majd gyermekeik iratanyaga követi születési sorrendben. A leszármazottak esetében ugyanezt a rendszert követtük. Az egyes iratcsoportokon belül általában személyi iratok, levelezés, tudományos munkásság, fényképek követik egymást. Külön kiemelendők Germanus Gyuláné született Hajnóczy Rózsa Indiában készített, minden bizonnyal ismeretlen fényképei, valamint Hajnóczy László vasútgépészeti és egyetemi oktatói tevékenységére vonatkozó iratai. A szokásos személyi iratokon kívül szép számmal találhatók díszes kivitelű kitüntetési és egyéb (dísz)oklevelek. A család tagjai élénk közéleti tevékenységet folytattak, ezért a különféle egyesületek és társaságok (Nemzeti Tornászegylet, Tanáregylet, Diákotthonokszövetség, Vöröskereszt stb.) iratanyaga is jelentős a gyűjteményben. Az ajándékozás útján bekerült iratok évköre 1705, 1872–2013, terjedelme: 2,6 ifm.

A Csernyánszky család (jelzete: P 2338) iratainak kb. ¾ része a család által lajstromozott 1533–1886 közötti birtokirat és levelezés. A Csernyánszky család főként Trencsén

megyében volt birtokos. Szerencsére az iratokhoz készített lajstrom is fennmaradt (*Elenchus documentorum*). Ebből kiderül, hogy valaha 14 fasciculusra (ezeken belül nagybetűvel ellátott alfasciculusokra) osztották az anyagot. Jelenleg az 5. és 8. Fasc. teljesen hiányzik, valamint a lajstrom alapján az is megállapítható, hogy a meglévő fasciculusokból is igen sok irat hiányzik. A családi levéltár, amely 0,5 ifm terjedelmű, az Iparművészeti Múzeumtól vettük át. Ajándékként került hozzánk a fentiekén kívül még a márkosfalvi Sipos és rokon családok (jelzete: P 2342) iratai is (évköre: 1821–21. század, terjedelme: 0,48 ifm.).

Szűrös Mátyás politikus, diplomata, ideiglenes köztársasági elnök az Országos Levéltár részére ajándékozta összegyűjtött iratai egy részét, ezzel példát mutatva politikus társainak. A személyi fondok között elhelyezett (jelzete: P 2330) mintegy 1,30 ifm terjedelmű anyag a személyes dokumentumai mellett a politikusi pályafutásával (MSZMP KB titkár, országgyűlési képviselő, SZDP elnöke) és közéleti tevékenységével (Ópusztaszeri Nemzeti Történelmi Bizottság, Illyés Alapítvány) összefüggésben keletkezett iratait is magában foglalja. Hazai és külföldi államférfiakkal folytatott hivatalos, félhivatalos levelezése az 1957–2012 közötti évekből áll rendelkezésre. Az iratanyag tartalmazza a napilapokban, folyóiratokban közölt számos cikkének, tanulmányának kéziratát, és az állami ünnepek (március 15., május 1., augusztus 20.) kongresszusok alkalmával elmondott beszédei vázlatát.

Ferdinánd László hajómérnök egész életét a Duna-hajózás területén, változó munkahelyeken töltötte. Pályáját még a II. világháború előtt kezdte. A háború után a nyugatra hurcolt magyar hajók felkutatásában és hazajuttatásában dolgozott, majd az ország víziútjainak akna- és roncsmentesítését irányította. 1955-ben az újpesti Gheorghiu Dej Hajógyárnál mérnök, majd a Kohó- és Gépipari Minisztérium Hajóipari Igazgatóságán dolgozott, 1961-ben már a Magyar Hajózási és Tengerészeti Hivatal főmérnöke, 1963-1965 között a Közlekedési és Postaügyi Minisztérium Hajózási Főosztályának főmérnöke, 1967–1970-ben a MAHART vezérigazgatóságán műszaki és fejlesztési osztályvezető volt. Munkája mellett kiterjedt szakmai tevékenységet folytatott, így műszaki szakértője volt a Lloyd's Register és a Det Norske Veritas nemzetközi szervezeteknek, amelyek a kereskedelmi hajók műszaki felügyeletével, minőségbiztosításával, szabványosításával és regisztrációjával foglalkoznak. A Gépipari Tudományos Egyesület alapító tagja (1949), 1975-ben megkapta az Egyesületi Érmét is. Budapest Főváros Levéltárától átvett 0,43 ifm terjedelmű iratanyaga (1944–1970, jelzete: P 2340) leginkább személyi jellegű, de vegyesen tartalmaz szövevényes hivatali iratokat, szakmai szervezetekkel kapcsolatos anyagokat, műszaki dokumentációkat, tervrajzokat, Ferdinánd László szakmai tevékenységével kapcsolatos iratokat (lektori vélemény, kéziratok).

A nagyobb levéltári irategyüttesek mellett folytattuk a már meglévő fondok kiegészítéseinek gyűjtését is. Ajándékozás útján kerültek be – a teljesség igénye nélkül – az alább részletezett iratok. P 320 - 25.: Jekelfalussy Quirin és leszármazottai iratai (birtokügylek, perek, számlák, összeállított családfa, egyes noteszek, útlevelek, fényképek, 1790–2009,

0,07 ifm). P 1389 - 2. - c és 3. tétel alatt Salacz Gábor hagyatékának kiegészítését (1929–2015; 0,03 ifm) helyeztük el, amely zömmel tanítványai és szülei által Salacz Gáborhoz írt leveleket tartalmaz. Bartalis Kálmánné született Mechwart Alice hagyatéka a Mechwart családtagok leszármazására vonatkozó dokumentumok, fényképek, grafikák, Mechwart Ernő és lánya, Mechwart Alice iratait tartalmazza. A 19–20. századi, 0,16 ifm terjedelmű iratokat a P 1486 - 23. jelzet alatt helyeztük el. Újabb ajándékot kaptunk a pazoni Elek család irataihoz (jelzete P 2215, évköre: 1899–2015, 0,14 ifm). P 2256 - 175. - 1. jelzet alatt található Klein Móric személyi és családi iratai. A gyűjtemény dr. Klein Móricz (1945 után: Farkas Miklós) belgyógyász szakorvos (Tolcsva, 1901–Budapest, 1958) és családja iratait tartalmazza. A történeti kutatás számára legértékesebbek a munkaszolgálatot és az 1944-es deportálást dokumentáló iratok, továbbá 1950-s évek elejéről származó személyi dossziéja (fotóval). Klein Móric 1942–1943 között Jászberényben illetve a keleti fronton volt munkaszolgálaton, innen levelezett Farkas Zsuzsannával. 1944. október 20. – 1945. július 1. között Buchenwald–Colditz–Theresienstadt koncentrációs táborba deportálták. A fontőredékben Klein Móric igazoló eljárásának dokumentumai (1946) találhatóak (évkörre: 1860–1960, terjedelme: 0,05 ifm). P 2256 - 176. - 1.: Sipos Levente történész hagyatékában (1988–2010, 0,05 ifm) a Múltunk Alapítvánnyal kapcsolatos levélfogalmazványok, az MSZP politikai stratégiájához, illetve párttaggyűlések alkalmával készített feljegyzések, valamint a Magyar Történelmi Társulat rendszerváltásról szóló pályázatára beérkező művek recenziója és bírálata. P 2256 - 178. - 1.: Kaiser Borbála mosóci, majd kispesti óvónő személyi hagyatéka. Hivatali iratai, fényképei, hozzá írt levelek (1895–1924, 0,02 ifm). P 2257 - 725. - 2. jelzet alatt őrizzük Matheidesz Ilona (Bathó Kálmánné) 0,07 ifm terjedelmű irathagyatékát, melyet 1916–2011 között keletkezett fényképek, albumok, levelek, meghívók, számlák alkotnak. A P 2257 - 733. - 1. jelzet alá kerültek Egri Lászlóné Bándy Ilona hagyatékából (1832–20. század): családtörténeti kutatáshoz írt feljegyzések, iratmásolatok és átiratok; vegyes anyakönyvi kivonatok (eredeti és másolt példányok), Bándy és Drizhal családi iratok, levelezés, igazolványok, fényképek 0,06 ifm terjedelemben. P 2257 - 734. - 1. jelzet alatt négy iratot (16–19. század) helyeztünk el a váradi Kalmár család birtokaira és nemességének igazolására vonatkozóan. Az 1. és 4. számú iratról tartalmi kivonat is készült. Kovács K. Zoltán hagyatéka is kiegészült 2016-ban: főleg Barankovics Istvánra, a Demokrata Néppártra vonatkozó iratokkal. Az átadott anyagban Barankovics István cikkei, emigrációs levelezése is megtalálható (1935–1992, 0,1 ifm). Az iratok az ajándékozó engedélyével kutathatók.

2016-ban vásárlás útján is tudtuk bővíteni családi levéltárainkat illetve gyűjteményeinket. Így került be P 1498 - 15. tétel alatt elhelyezett *Originale prothocollum benignarum inscriptionalium, venditionalium et libertationalium Principis Francisci Rakoczy de Felső Vadász ab anno 1673 usque annum 1708* című 114 számozott oldalból álló kötet, mely 229 dokumentum latin nyelvű tartalmi kivonatát, kisebb számban magyar és latin nyelvű iratok teljes szövegét tartalmazza. Az iratok északkelet-magyarországi területekre vonatkozó

adómentességi, telekcsera és kölcsönügyletek, illetve adásvételi szerződések, nagyjából a tokaji borvidékhez tartozó településekre vonatkozóan, kisebb részben egyéb, bérleti jogról vagy kocsmáltatásról szóló oklevelek teljes szövegű másolatai. Gömör és Abaúj megyére, Munkácsra vonatkozó iratok kivonatai és másolatai is megtalálhatók a kötetben. A kötet végén 16–17. sz. eleji iratok latin nyelvű tartalmi kivonatai és teljes szövegű másolatai vannak, ezek közül a legkorábbi 1559-ben kelt. A forrás bővelkedik a hegyaljai dűlőnevekben. Kottát tartalmazó pergamen kódexlap borítóval, modern félvásznon-kötésben.

Az Esterházy család tatai ágának Trasylyvanica fondjából kikerült három (védett) iratot is sikerült megszereznünk: 1. Capsa 2. Fasc. 11. № 15.: Az erdélyi három nemzet képviselői által kiadott hozzájárulás Bethlen István és a Budai Vezér között kötött megállapodáshoz (1636. december 1.); 2. Capsa 2. Fasc. 10. № 9.: Bethlen Gábor erdélyi fejedelem megerősítő levele a kolozsvári országgyűlés határozataira vonatkozóan (1618. október 21.); 3. Bölöni Gáspár és Zólyomi János – Báthory Gábor erdélyi fejedelem kancelláriájának jegyzői - igazolják, hogy Török Katát az enyingi Török Istvántól vett „erdélyi jószágai” beiktatták (1612. június 20.).

A P 2257 - 730. - 1. jelzet alá kerültek Eszenyi, Bay és Morvay családok iratai (1632–1930, 0,03 ifm és 5 bélyegző), melyek között megtaláljuk II. Ferdinánd magyar király nemesség- és címeradományozó oklevelét is Eszenyi Ambrus és családja részére 1632-ből. A P 2257 - 731. - 1. jelzett alatt található a Borbély családra és birtokaira vonatkozó 8 db irat (1633–1825), köztük II. Ferdinánd 1633. június 13-án kelt nemesség- és címeradományozó oklevelének magyar fordítása (Borbély Márton és családja részére). Jelentős forrásértékkel bírnak a P 2257 - 736. - 1. jelzet alá elhelyezett iratok. Az Ivuly család levéltárból kikerült, Karánsebesre vonatkozó, 16–19. századi irategyüttes (53 darab), egy olyan országrész elvesztett hitt dokumentuma, melynek történeti forrásokkal való ellátottsága meglehetősen hiányos. A iratokkal együtt sikerült megvásárolni Lázár Mátyás karánsebesi bíró és az esküdtek által 1515-ben kiadott latin nyelvű oklevelet is (jelzete: DL 108455 - Q 458). Ugyanekkor vásárolt oklevél-töredék nem tartozik a család levéltárához (jelzete: DL 108456 - Q 281). Sikerült megvásárolni Jánossy Dénes (OL főigazgató) néhány levelét az 1945 januári ostromról és levéltári veszteségekről is, melyek jól kiegészítik a már bent lévő anyagot. Az iratokat a P 2272 - 18. - 1945 - № 58. jelzet alatt helyeztük el.

A Dunántúli Kerületi Tábla előtt 1748. május 21-én Fejér Pál és Fiáth Ferenc és Ádám közti per a Veszprém megyében található Szolgagyőr, Nyeszkenye prédiomok, valamint a különböző megyékben található Aba birtok és Kajtor, továbbá Petelye prédiomok ügyében kiadott ítéletlevél 1780. január 18-án kelt, 70 oldal terjedelmű Keszey Mihály kérésére kiadott hiteles másolata. A perirat egy része megtalálható az O 112 - № 106. jelzet alatt. A nevezett birtokok a Fördös család birtokai voltak, de a Fördös Péter és Kup Erzsébet házasságából született Judit révén, aki Fejér György felesége lett, másrészt, Katalin révén, aki Fiáth János felesége lett, leányágon öröklődtek tovább, ez az örökség képezte a per tárgyát (jelzete: P 990 - 7.).

1956 kiemelt szerepet játszott gyűjtőkori tevékenységünkben. 2016-ban kerültek be ajándékozással – a levéltár sajtóban is megjelent felhívására reagálva – az alábbi iratok:

– P 2256 - 177. - 1. Szentlélek Gyuláné 1956-os visszaemlékezései és a férje ellen folytatott eljárásokra vonatkozó iratok. 1957-2006, 0,01 ifm.

– P 2256 - 180. - 1. Pálkás István által Budapesten készített fényképek (9 db) az 1956-os forradalom leveréséről.

– R 385 - № 86. Balogh Viktória visszaemlékezése 1956-ról. 1956–2003. 0,01 ifm

– R 385 - № 87. Tarnócziné Gedeon Melitta levelei és visszaemlékezése az 1956-os budapesti eseményekre. 1956–21. század. 0,01 ifm.

– R 385 - № 88.; Deák János corvinista harcos visszaemlékezése az 1956-os budapesti eseményekre. 1956–2006; 0,01 ifm.

2016-ban is sikerült egyéb gyűjteményeinket is gyarapítani. Ezek közül kiemelendők a címereslevél gyűjteményünkbe került iratok. Ajándékként került be II. Ferdinánd király címert és magyar nemességet adományozó oklevele (jelzete: R 64 - 1. - № 1088.), Deák (*Literatus*) másként Mátthé Péter, valamint általa fia, Mihály és fivérei, Mátyás és Bálint részére, akiknek érdemeit a szöveg nem részletezi. A helyenként hiányos, de restaurált, II. Ferdinánd ép titkospecsétjével megerősített oklevelet a király aláírásával, Sennyey István váci püspök és kancellár, valamint Ferenczffy Lőrinc titkár ellenjegyzésével Bécsben adták ki 1627. szeptember 22-én. Az adományt 1628. január 26-án, Szatmár vármegye Szatmár mezővárosban tartott ítélőszékén hirdették ki. A kihirdetési záradékot a vármegye jegyzője vezette rá az oklevél hátlapjára, és a vármegye vezető tisztségviselői, Uray Ferenc alispán, Ramocsa Pál, Szennyesi István, Marton Péter és Kávássy Balázs szolgabírók ellenjegyezték. A kancelláriai címerfestményen oszlopos boltív alatt, a császári és a magyar kiscímer kíséretében látszik az adományozott címer: reneszánsz pajzsban, kék mezőben zöld hármasdombon arany koronából kinövő vörös ruhás jobb kar, amely háromvirágú természetes ezüst liliumot tart; a sisakdísz a címerkép a hármasdomb nélkül, a pántos sisak takarói arany-ezüst-vörös színűek.

Szintén ajándék volt Brandenburgi Katalin erdélyi fejedelemszony címert és erdélyi nemességet adományozó oklevele (jelzete: R 64 - 1. - № 1090.) a Gyulafehérvárott lakó Kaba Mihály és fia, Bálint részére, akiknek érdemeit a szöveg nem részletezi. Az aránylag jó állapotú oklevelet a fejedelemszony aláírásával, Kovacsóczy István erdélyi kancellár és Markosfalvi Márton titkár ellenjegyzésével Gyulafehérvárott adták ki 1630. február 25-én. Az adománynak az 1631. június 5-ére Gyulafehérvárra összehívott erdélyi országgyűlésen június 21-én történt kihirdetéséről szóló záradékot Thoroczky Mihály ítélőmester vezette rá a *plicára*. Az adománylevél egyébként dísztelen kiállítású, de a Brandenburgi Katalintól származó címereslevelek ritkaságán túl amiatt is különleges, hogy elveszett eredeti függőpecsétjének megmaradt zsinórját felhasználva egy látszólag teljesen idegen, a lengyel Lubicz-címert ábrázoló gyűrűspecstet rögzítettek rá. A feltehetően utólagos befestésű címerfestmény vörös szelű reneszánsz pajzsban, arany csillagokkal behintett

kék mezőben arany búzakalászcsoportot tartó zöldruhás levágott jobb kar lebeg. A koronás pántos sisakon nincs sisakdísz, a sisaktakarók többszínűek (arany, lila, vörös).

Diószegi Szabó István folyamodványát I. Lipót királyhoz vásárolta a levéltár. A dokumentumban (jelzete: R 64 - 2. - № 758.) a folyamodó a maga számára kér magyar nemességet és az iraton megfestett címert. Érdemeit nem részletezi, de a külzeten szerepelnek gróf Erdődy György és gróf Pekry Lőrinc támogató feljegyzései. A lap bal alsó sarkában megfestett címerfestményen nincs kancelláriai javítás, de fel van tüntetve a Széchényi György esztergomi érsek és kancellár által aláírt királyi jóváhagyás, melynek dátuma 1692. december 11.

A címereslevelek mellett gyarapodott a céhiratok gyűjteménye is:

– R 276 - № 459. Joseph Gschössl győri harangöntő mester számlája, mellyel igazolja, hogy a takácsi református templom részére készített harang ellenértékét átvette. Egyben kötelezi magát, hogy nyolc év garanciát vállal a munkára, Győr, 1814. november 25.

– R 276 - № 460. A berzencei molnárcéh által Szabó József részére kiállított tanulólevél. A szöveg díszes keretben, két aláírással. Markbreiter és Ollop nagykanizsai nyomdájában készült. Szakadozott, foltos példány, hajtogatva. Berzence, 1855. április 15.

– R 276 - № 458. Debreceni szitakészítő cég szabadulólevele Franz Nowy csehországi tanonc részére. 1813. április 26.

Két darab irattal gyarapodott az 1848/49-i forradalomra, szabadságharcra és emigrációra vonatkozó nyomtatványok című gyűjteményünk (R 32) iratvásárlás révén.

– № 3977.: „Vitéz társaim!” kezdetű három és fél oldalas röpirat Kossuth politikájának hangzatos kritikájával. 1849 körül.

– № 3978.: Kundmachung. A cs. kir. központi katonai vizsgálóbizottság a szabadságharcban részt vett személyek ítéleteinek enyhítését hirdeti ki. A nevek között szerepel Kofler Bódog honvéd őrnagyé, valamint Bayerle János és Hoffmann Henrik kapitányoké is. Eredetileg mindhármukat kötél általi halálra ítélték. Bécs, 1849. augusztus 23.

Térkép- és tervtárunk a korábbi évekhez képest nagyobb számmal bővült vásárlás révén:

– S 73 - № 220.: A Károlyi család érdi uradalmának kéziratot térképe, 1920 körül.

– T 87 - № 11/1-4.: Az 1933-ban megnyitott kerepesi úti ügető (BÜE) tribünjének ceruzával rajzolt tervrajza (a tervező: ifj. Paulheim Ferenc) 1931–1933. A négy darab tervrajz három különböző vásárlás során került be.

– T 87 - № 12.: Az egreskátai halasgazdaság kézzel rajzolt terve. gr. Keglevich Gábor birtoka. 1904 október

– T 87 - № 13.: A Weiss Manfréd Acél- és Fémművek új traktorüzemének tervrajza (homlokzat, metszet, alaprajz), rajzolta Preisich Gábor, 1943.

– T 87 - № 14/1-4.: A sarvasi Artézi Gőz-, Kád- és Uszoda Fürdő tervrajzai, 1903.

A főosztály gyűjtőkori tevékenységének 2013 óta része a levéltári hungarika gyűjtése. Ennek kapcsán igen szerteágazó a tevékenységünk. A levéltárhoz beérkező hungarikajelentések feldolgozásán túl (melyről 2017-ben reményeink szerint már

hírt is tudunk adni) tényleges iratgyűjtést is végeztünk, elsősorban bécsi és moszkvai levéltári delegátus révén másolat formájában. A folyamatban lévő feldolgozásokon túl (például oroszországi iratmásolatok) már eredményekről is be tudunk számolni, elsősorban az Osztrák Állami Levéltár anyagából.

– X 10653: Staatsratsprotokolle Index 1769, 567 mikrofilm felvétel.

– X 10813: Oberhofmeisteramtsakten rub. 79., 1849-1865, 6840 mikrofilm felvétel.

– X 4188: Ungarisches Camerale Fasc. 13., 1806-1810, 15490 mikrofilm felvétel.

– X 897: Ungarische Akten, Specialia, Verschwörenakten VII. Varia (Fasc. 326-327.), 1682-1664, 788 mikrofilm felvétel.

– X 906: Vermischte Ungarische Gegenstände rote Nr. 51A und 51B, 1607-1620, 1646 mikrofilm felvétel.

– X 9597: Hoffinanz-Protokolle w. Nr. 544-644., 1602-1613, 39492 mikrofilm felvétel.

1-4. kép – Pálinkás István 1956. november 4–5.-e körül Budapest belvárosában készített képei (P 2256 - 180 - 1.)

KÖNYVISMERTETÉS

Latinská epigrafia. Dejiny a metodika výskumu historických nápisov zo Slovenska. Juraj Šedivý a kolektív. (Corpus Inscriptionum Slovaciae/Súpis nápisov zo Slovenska I. 1.). Bratislava. 2014, 264 p. (ISBN 978-80-223-3776-2.)

Juraj Šedivý minden kétséget kizáróan korunk egyik legkiválóbb szlovák középkorásza, mindamelllett leginkább a paleográfia, kodikológia és az epigráfia terén jeleskedik. Mindezt számos tanulmány és könyv bizonyítja, melyek közül elég csak a pozsonyi káptalan középkori íráskultúráját elemző, a Turul hasábjain is már bemutatott, a maga nemében egyedülállónak mondható munkájára gondolnunk. Az írás kialakulása és fejlődése iránt mutatott érdeklődése már fiatal korában jelentkezett nála, s lelkesedése a későbbiek során sem lankadt. Nem túlzás azt állítani, hogy amikor akadémiai szinten kezdett foglalkozni az említett történelmi segédtudományokkal, „új időszámítás” kezdődött e téren a szlovák kutatásban. A felirattan esetében tanítványai, Miroslav Čovan és František Gahér nagy segítségére voltak, vannak. Főleg hármuk közös erőfeszítése a *Corpus Inscriptionum Slovaciae* (= CIS) című vállalkozás, melynek legfőbb célja a mai Szlovákia területén fellelhető, középkori és koraiújkori (a felső határ térségtől függ) feliratok adatbázisának összeállítása. A tervek szerint az említett projekt első sorozatába (*Rad*) módszertani könyvek és monográfiák fognak tartozni, a másodikba adattárak. Jelen írással az első sorozat első kötetét – magyarul a *Latin felirattan. A szlovákiai történelmi feliratok kutatásának története és módszertana* címet viselőt – mutatom be, mely szlovák, cseh, német és magyar kutatók közös munkája. A könyv szerkesztője és egyben legtermékenyebb szerzője – nem meglepő módon – Šedivý.

Már a tartalomjegyzék (8-11.) elolvasása után egyértelművé válik az olvasó számára, hogy a kötet elkészítői a probléma minden aspektusára figyelmet fordítottak. Az előszóban (13-17.) Šedivý ismerteti a CIS projekt megvalósulásának körülményeit, valamint a jelen segédkönyv szándékát. Utána ugyanő vázolja a felirattan meghatározását, illetve kutatásának tárgyát és céljait (*Predmet a ciele epigrafického bádania na Slovensku*, 19-23.). A továbbiakban a kötet öt tematikus fejezetre tagolódik. Az elsőbe (*Dejiny epigrafických výskumov v okolitých krajinách a na Slovensku*) a Szlovákia területén és a környező országokban az eddigi és jelenleg is zajló epigráfiai kutatásokat összegző cikkek kerültek. Walter Koch a német nyelvterületeken folyó (*Počiatky modernej epigrafie stredovekých a ranonovovekých nápisov v nemecky hovoriacich krajinách*, 25-30.),

Jiří Roháček a csehországi (*Stredoveká a ranonovoveká epigrafia v Českej republike*, 31-40.), Várady Zoltán a magyarországi (*Dejiny bádania epigrafických pamiatok v Maďarsku*, 41-46.) és Šedivý a szlovákiai (*Epigrafické výskumy na Slovensku*, 47-63.) feltárásokról tájékoztat.

A következő tárgykört a feliratok leírásának módszertanának szentelték (*Metodika opisu historických nápisov*). Mindhárom ide tartozó írás Šedivý tollából származik. Először az epigráfia szaknyelvről ad felvilágosítást (*Základná epigrafická terminológia*, 65-69.), majd a helyszíni kutatás, annak feldolgozása és az adatok archiválásának gyakorlatáról (*Terényny výskum, jeho spracovanie a archivácia dát*, 71-80.). Az utóbbit roppant hasznosnak találom, ugyanis, aki már végzett terepen feltárást, az tudhatja, hogy ennek során sok nehézségbe lehet ütközni. Šedivý saját tapasztalataira épülő tanácsai hasznos útmutatóként szolgál(hat)nak a kevésbé jártas felderítők számára. Végül a megszerzett ismeretek publikációjának irányelveit írja le (*Publikovanie a jeho normy*, 81-89.).

Szintén Šedivýtól származik a harmadik fejezet egyetlen tanulmánya, melyben a feliratokon fellelhető betűtípusokat taglalja (*Názvoslovie epigrafických písiem zo Slovenska*, 91-100.). A negyedikben (*Neepigrafické pramene a sekundárna literatúra ako pomocné zdroje výskumu historických nápisov zo Slovenska*) az epigráfiai kutatásban hasznosítható egyéb források és irodalom kerül bemutatásra. Henrieta Žažová a Szlovák Köztársaság Emlékműhivatalában (*Pamiatkový úrad Slovenskej republiky*) őrzött anyagok (*Informačné zdroje Pamiatkového úradu SR ako podklad pre epigrafické výskumy*, 101-106.), a Bibiana Pomfyová, Dušan Buran és Zuzana Čovanová Janošíková szerzőhármás a galériai gyűjtemények és a művészettörténelem (*Galerijné zbierky, literatúra a databázy z dejín umenia ako zdroj epigrafických poznatkov*, 107-142.), Miroslav Števík pedig a múzeumi gyűjtemények és adatbázisok (*Muzeálne zbierky a databázy ako zdroj informácií o historických nápisoach*, 143-146.) felhasználhatóságáról írnak. Hasonló Lövei Pál tanulmánya, aki a magyarországi intézményekről számol be (*Pamiatkové, muzeálne a galerijné zbierky v Maďarsku so slovacikálnym materiálom a ich databázy*, 147-155.). Miroslav Čovan a levéltári forrásokra hívja fel a figyelmet, melyek sok esetben fényt vethetnek a feliratok keletkezésének körülményeire, valamint datálásaik meghatározására, vagy annak legalább kiindulópontjai lehetnek (*Archívne pramene ako zdroje poznatkov k historickým nápisoach*, 156-164.). A kampanológiai irodalmat és a harangokon található feliratok vizsgálásának módszertanát Juraj Gembický ismerteti (*Kampanologické*

pamiatky v kontexte výskumu historických nápisov: pramene, literatúra, metodika, 165–176). Végezetül Frederik Federmayer a cimertani szakirodalmat veszi számba mint lehetséges epigráfiai segédletet (*Základná heraldická a genealogická literatúra k interpretácii epigrafických nosičov*, 177–184.).

Az utolsó tárgykörben Zdenka Šedivá ismerteti a különböző architektonikai elemek és műtárgyak – melyek epigráfiai hordozóként szolgálhatnak – pontos leírásához szükséges szaknyelvet (*Architektonická a umenovedná terminológia používaná pri opise epigrafických nosičov zo Slovenska*, 185–209.). Természetesen a kötethez tartoznak még a tanulmányok német nyelvű összefoglalói (211–242.), rövidítésjegyzék (243.), név- és helymutató (244–249.), a kötetben szereplő képek forrásai (250–253.), válogatott irodalom (254–260.) és a szerzők bemutatása (261–264.).

Azoknak az egyetemi hallgatóknak, akik Šedivý felirattani és írástani kurzusaira jelentkezők, bizonyos számú feliratokat kell elemezniük. Egy ilyen tantárgy keretén belül annak idején nekem is hasonlót kellett elvégezniem. Ha akkor rendelkezésemre állt volna a most kezemben tartott segédkönyv, sokkal könnyebb dolgom lett volna. Szerintem ez a példa szól legékesebben a kötet minőségéről. A szerzők nagyon színvonalas munkát végeztek. Természetesen belekérhetnék abba, hogy a könyvben szereplő képek nem színesek, vagy hogy Šedivý az epigráfia meghatározásánál miért csak korábbi szlovák kutatók állításait csiszolta tökéletesre, de igazából nem érdemes. Az egyes tanulmányok között vannak – amire egyébként Šedivý figyelmeztet és amit egy többszerzős munka esetében nehéz kiküszöbölni – tartalmi átfedések, de ezt nem találom zavarónak.

Šedivý fent említett módszere hozzájárult ahhoz, hogy terjedelmes epigráfiai adatbázis jött létre, amit a CIS vállalkozás nagy haszonnal értékesíthet. Jelenleg a Pozsony, Sáros és Szepes megyei feliratok adattárjai vannak előkészületben. E kötet színvonala tükrében joggal várhatjuk érdeklődéssel a folytatást.

Csiba Balázs

C. Tóth Norbert–Horváth Richárd–Neumann Tibor–Pálosfalvi Tamás: *Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I. Főpapok és bárók*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2016. (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak) 357 p. (ISBN 978-963-416-035-9)

A középkori világi archontológia-gyűjtemény teljessé válása a végéhez közeledik. A *Magyarország világi archontológiája, 1458–1526* címet viselő négyéves, de valójában sokkal hosszabb múltra visszatekintő OTKA program első gyümölcse az a kötet, melynek első fele az 1458–1526 közötti főpapok és országnagyok időrendi névsorát közli tisztségek szerinti bontásban. A kötet másik felét méltóságsorok és a névmutató teszik ki.

A középkori Magyarországon tisztségeket betöltő személyek listáinak összeállítása terén Engel Pál teremtett új hagyományt 1996-ban.¹ Az 1301–1457 között működő világi tisztségviselők (bárók, főpapok, kancellárok, ispánok, várnagyok és várbirtokosok,

¹ Engel Pál: *Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II. k.* Bp., 1996. (História könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.)

udvari tagok, országgyűlési követek) hivatali időszakainak közlése és névjegyzéke időtállóan bizonyult és megkívánta mind a kora középkori előzmény (1000–1301), mind a késő középkori folytatás (1458–1526) elkészítését. Előbbi feladatra – mely hiányosabb forrással való ellátottságot, de kétszer akkora időintervallumot jelentett – Zsoldos Attila vállalkozott és teljesítette azt az engeli örökség után megkívánt színvonalon;² utóbbit pedig exponenciálisan megsokszorozódott forrásmennyiség jellemez, mely immár többszerzős munkát kívánt. Ugyan két további kötetre még várnia kell a történettudománynak (a tervek szerint ezek: II. kötet: Ispánok, alispánok és szolgabírák; III. kötet: Várak: birtokosaik és várnagyai, valamint összesített mutató), ahogyan már a korábbi „ízeltő”³ alapján is látható volt, alapos és részletes sorozat lesz az eredmény.

A kutatástörténeti előzmények bemutatása és az archontológia mint tudományos tevékenység eddigi hagyományainak és kiterőinek ismertetése mellett az előszóban pontos keretmeghatározás szerepel. Az Engel-féle műtől való eltérés lényegi pontjai a következők:

- a méltóságsorok kronologikusan rendszerezett felsorolása (Engelnél még a méltóságsorokban bekövetkező változások szerint történt a rendezés);
- a főpapok esetében a politikai szerepükkel arányosan lett kiválasztva a közölt püspökök köre, és a világi méltóságviselőkkel ellentétben csak a főbb személyek szerepelnek a kötetben (C. Tóth Norbert közeljövőben megjelenő egyházi archontológiája ugyanerre az időszakra már tartalmazni fogja részletesen a helyetteseket is);
- a királynék és királyi gyermekek udvarainak adatsorai külön fejezetben kapnak helyet, de az aula más tagjai (lovagok, kamarások, egyéb) szándékosan kikerültek a felsorolásból;
- a legnagyobb változás viszont kétségkívül a következő két kötetben lesz, ahol az eddig megszokott ispánok szerinti felsorolás mellett az alispánok, szolgabírók, esküdtek és jegyzők is szerepelni fognak, a várak esetében továbbá az azokat említő oklevelek adataival és válogatott bibliográfiával bővül az eddig bevett séma.

Apró és szimbolikus szerkezeti változás még a tartalomjegyzékben a főpapok első helyre tétele, ami a méltóságsorokban szereplő elsőbbségük miatt is indokolt – már Engel is úgy fogalmazott, hogy az akkori keresztény felfogás magasabb rangot tulajdonított nekik, mint a világiaknak.⁴ Az angol nyelvű kalauz a kötet elején pedig külföldi kutatók számára nyújt segítséget, kiknek figyelméreméltőleg ráirányul a Magyarországi középkorkutatás archontológiai eredményeire.

Maradt viszont a névalakok bevett formájú közlése, a személyek hivatali kezdő és záró időpontjainak forrással való feltüntetése, az általuk viselt más tisztségek felsorolása és az egyes adatsorok elején lévő rövid bibliográfia. Ez különösen hasznos a hivataltörténet iránt érdeklődők számára. Annak ellenére, hogy még nem jelent

² Zsoldos Attila: *Magyarország világi archontológiája 1000–1301.* Bp., 2011. (História könyvtár. Kronológiák, adattárak 11.)

³ Horváth Richárd–Neumann Tibor–C. Tóth Norbert: Pontot az „i”-re. A Magyarország világi archontológiája című program múltja, jelene és jövője. *Turul*, 86 (2013) 41–52.

⁴ Engel Pál: Archontológia. In: A történelem segéttudományai (Szerk. Bertényi Iván.) Bp., 1998.² (A történettudomány kézikönyve 1.) 29.

meg a másik két kötet, üdvözlendő az ispani és várnagyi egyéb tisztségek szerepeltetése az adott személyek alatt mind a listában, mind a névmutatóban. A lábjegyzetekben szereplő kiegészítések pedig a személyekről, valamint a datálás és pontos azonosítás nehézségeiről tájékoztatnak. Utóbbiak természetesen idővel – az új kutatási eredmények tükrében – korrigálásra szorulhatnak bizonyos helyeken, a szerzők így célkitűzésükben is kifejtették, hogy egy biztonságos, megbízható és használható „alap” megalkotását tekintették elsődlegesnek.

A könyv második fele a méltóságsorokból és az első kötetben közölt személyek névmutatójából áll. A 292 méltóságsor kronologikus rendben történő felsorolása áttekinthetőbb közlést tett lehetővé. Véleményem szerint az Engel-féle módszertől való eltérés a források megnövekedett száma mellett azért is indokolt, mert a tisztségekben bekövetkező változások a könyv első felében így is nyomon követhetők, a méltóságsorok egyéb részleteinek (kancelláriai jegyzet, pecsét) feltüntetései viszont az időrendben való tisztább megjelenítéssel váltak lehetővé. Végül a névmutató a kötetben előforduló 651 személyt és bizonyos esetekben azok névváltozatait tartalmazza, kiegészítve az összes általuk viselt méltósággal. Ezekon kívül helyhez kötődő tisztségek is kereshetők itt (például budai bíró, egri éneklőkanonok stb.). Az összesített, három kötetet átfogó névmutató a harmadik kötetben kap majd helyet.

A fent részletezett módszertan egy könnyen használható, világos felépítésű segédkönyvet eredményezett, ami – kiegészülve a jövőben megjelenő két másik kötettel – beteljesíti az Engel által megteremtett magyar középkor világi archontológiáját.

Porubszky Ádám

Soltész Ferenc Gábor–Tóth Csaba–Pálffy Géza: Coronatio Hungarica in nummis. A magyar uralkodók koronázási érmei és zsetonjai (1508–1916). MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet – Magyar Nemzeti Múzeum, Bp., 2016., (Szerk. Bertók Krisztina.) 414 p. ill., színes, fűzött (ISBN 978-963-416-049-6).

Egy sokoldalú kutatómunka és példaértékű tudományos összefogás eredményeként valósult meg a magyar uralkodó-koronázások numizmatikai emlékeit bemutató katalógus. Az utolsó magyar királykoronázás századik évfordulóján megjelent kötet azonban közel sem csak mint értékes összefoglalást nyújtó numizmatikai kézikönyv forgatható.

A Magyar Tudományos Akadémián 2012 óta működő „Lendület” Szent Korona Kutatócsoport vezetője Pálffy Géza, az MTA Történettudományi Intézetének kora újkori témacsoport vezetője és tudományos tanácsadója továbbá Tóth Csaba, a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának szakmuzeológusa, valamint Soltész Ferenc Gábor numizmatikus szerzőségével megjelent könyv a tágabban értelmezett interdiszciplináris témának – a magyar uralkodó-koronázások, mint a hatalmi reprezentáció legmagasabb szintjét képviselő eseményének – tudományos igényű bemutatásába ágyazva dolgozta fel az éremkiadásokat.

A kutatócsoport legfrissebb kiadványa az 1508 és 1916 közötti magyar uralkodókoronázásokra kibocsátott koronázási érmeiket és zsetonokat mutatja be több mint 400 oldalon, közel ezer színes illusztrációval. A könyv három nagyobb részre tagolható, a történeti

és numizmatikai bevezető tanulmányokat követi a pontosan 385 tételt számláló, időrendben sorolt éremkatalógus és zárul végül a függelékkel.

Az olvasó számára az első áttekintés után két lényeges gondolat fogalmazódik meg. Először az éremkatalógus egyedülállóan színvonalas tartalmi gazdagsága mellé társul exkluzív megjelenési minősége. Másodszor pedig, hogy az összefoglaló néven *koronázási érme*nek nevezett numizmatikai emlékegy anyag egy meglehetősen változatos tárgyegyüttest takar.

A szerzők meghatározása szerint *koronázási érme*nek azokat az éremtípusokat tekintjük, amelyek éremképe és/vagy felirata egyértelműen utal a koronázásra. A szerzők két fő csoportra osztották a tárgyalt éremanyagot: az egyik a koronázási ceremóniában szerepet kapó éremcsoport, ezen belül a felajánlási érem és a koronázási zsetonok, a másik csoportba pedig azok az emlékérmek tartoznak, melyek funkciója elsősorban az emlékeztetés illetve a reprezentatív híradás az eseményről.

A kutatók érdeme alapján tisztázódik a csupán egyetlen példányban készült, kiemelkedő történeti- és ritkaságértékkel bíró úgynevezett *felajánlási érme* pontos definiálása, amelyeket a frissen megkoronázott uralkodó a koronázási mise felajánlási szakaszában az oltárra helyezett. Valamint meghatározásra kerül a koronázásokhoz kapcsolódó emlékérmek funkciója éppúgy, mint a koronázási menetben a nép közé szórt arany-, ezüst- vagy rézzsetonoknak az uralkodói reprezentációban betöltött szerepe.

Ahogy a bevezetőben olvashatjuk, a magyar uralkodók koronázási érmeinek legteljesebb anyagát a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára őrzi. A szerzők célja azonban túlmutatott egy gyűjteményi katalógus összeállításánál és a teljesség igényére való törekvése miatt az anyaggyűjtés kiterjedt minden szóba jöhető hazai és külföldi köz-, illetve magángyűjteményre.

Numizmatikai vonatkozásban a levéltári kutatás egyik fontos forrásként az osztrák állami levéltár bécsi udvari főpénzverő iratanyaga szolgált. Új kutatási eredmények közlésével találkozunk számos uralkodónk felajánlási érmei és koronázási zsetonjai tekintetében.

A könyv éremkatalógus részének szerkesztése az uralkodókoronázások kronologikus rendjét követi. Minden egyes uralkodó esetében négy egységből épül fel: első az uralkodóról fennmaradt reprezentatív képi ábrázolás és a rövid életrajz közlése, második a koronázási esemény rövid leírása és képi ábrázolása, harmadik a numizmatikai bevezető tanulmány, végül maguk az éremleírások. A kronologikus rend nemcsak az éremkatalógus gyakorlati használhatóságát szolgálja, hanem lehetővé teszi az egymást követő koronázási ceremóniák egymással való összevetését is.

A téma tudományos feldolgozása szempontjából felbecsülhetetlen értékkel bírnak az éremleírások elé helyezett rövid történeti és numizmatikai bevezető-tanulmányok. Történeti vonatkozásban Pálffy Géza kutatási eredményeinek összegzéseit olvashatjuk a koronázási ceremóniakon meghatározó szerepet kapó világi és egyházi személyek, illetve a napjainkban már nemzeti ereklyetárgyakként számon tartott emlékek pontos leírásával. Numizmatikai vonatkozásban pedig kiemelkedő jelentőséggel bír a levéltári forrásanyagban fennmaradt éremtervek, elosztási listák és elismervények, valamint a különféle összesítőkből nyert pontos darabszámok, anyagmennyiségek és súlyértékek közlése. E nélkül az utánuk következő konkrét tárgyleírások elvesztették volna azt a gazdag,

interdiszciplináris kontextusba helyezést, ami elengedhetetlen a helyes értelmezésükhöz.

Az éremleírások folyamatos számozással, továbbá a lefényképezett érem azonosítójával szolgáló őrzési helyének rövidítésével és leltári számával vagy szakirodalmi hivatkozásával rendelkeznek minden tétel elején. Az éremoldaloknak megfelelően két hasábra tördelt éremleírás a típus/altípus fizikai paramétereivel folytatódik. Az altípusok anyagminőségük és súlyuk alapján csökkenő sorrendben követik egymást. Amennyiben létezik utánverete a típusnak, azok ugyanitt lettek felsorolva. Ezt követi a készítő művész vagy a kibocsátó neve, végül a megjegyzéssel és a vonatkozó szakirodalom közlésével zárul az éremleírás. A szerzők példaértékű gondossággal jártak el az egyes darabok súlyadatainak rögzítésével. Ennek jelentőségét különösen az adja, hogy a koronázási érmeknek és zsetonoknak számos modern, zömében jelzetlen utánveretei ismertek, melyek pontos azonosítására csak a súlyadatok ismeretében nyílik mód. Továbbá a pontos mérések eredményeként számos esetben sikerült javítani a korábbi szakirodalomokban szereplő hibás súlyadatokat. A 30 mm-nél kisebb érmek esetében mind a méretarányos, mind a rendszerint kétszeresen nagyított fénykép is szerepel. Továbbá, amennyiben indokolt, a különböző éremtípusok apró különbségeinek szabad szemmel is jól látható vizsgálatához külön éremrészlet nagyítások is rendelkezésre állnak. A lefényképezett konkrét darab adatai minden esetben szerepelnek, ennek altípus-sora félkövér betűvel szedve jelenik meg. A katalógusban szereplő érmek sorrendje az éremműfajok szerint a következő rendszert követi: felajánlási érem, koronázási zsetonok, koronázási emlékérmek, végül a modern másolatok. Mind a kutatók, mind a numizmatika iránt érdeklődők számára felbecsülhetetlen értékű összegzést nyújt egymás mellett látni a pontos adatokkal rendelkező különböző típusokat és altípusokat. A koronázásokra kiadott évszámok és évszám nélküli érmeken kívül a szerzők gyűjtőmunkája kiterjedt arra a néhány éremre is, amelyeket csak a szakirodalomból ismerünk, továbbá az utánveretekre, rekonstrukciós érmekre és a modern másolatokra.

Külön érdeme a szerzőknek, hogy megemlítik a kutatómunka módszertani nehézségeit is: a numizmatikai adatgyűjtés során felmerülő kérdéseket, melyek a korábbi numizmatikai szakirodalomban szereplő adatok kritika nélküli átvételéről vagy éppen kihagyásáról szólnak.

A könyv harmadik részét képező függelék egyedülállóan gazdag. Itt kaptak helyet az érmek latin és német feliratainak pontos értelmezését segítő feloldások és magyar fordítások, majd ezt követi a függelék nagyon értékes részét képviselő táblázatos adatbázis, amelynek összeállításában a szerzők nagy körültekintéssel jártak el. Itt találhatóak az egyes darabok pontos súlyadatai uralkodónkénti csoportosításban, típusok/altípusok szerint tagolva. Együttal közlésre került a régebbi szakirodalomokban használt súly- és hossz mértékegységekre a manapság használt mértékegységekre való átváltási értéke is. A függelék további részeit képezi öt uralkodónk koronázási zsetonjainak a szövegkiosztásait összehasonlító táblázat, a rövidítésjegyzék, a képjegyzék, az éremművészek indexe, valamint a bibliográfia. Az irodalomjegyzék kiemelkedően gazdag. Kiterjed nemcsak a numizmatikai szakirodalomra, hanem a felhasznált történelmi és művészettörténelmi publikációkra is, melynek összefoglalása nagy segítséget nyújt a téma további kutatói számára. Egyes esetekben az internetes numizmatikai fórumok linkjeit

is feltüntetik, továbbá a hazai és külföldi aukciós házak, numizmatikai cégek árverési katalógusai is szerepelnek.

Külön említést érdemel a katalógus szerkesztőjének, Bertók Krisztinának a lelkiismeretes munkája, továbbá a képszerkesztő Gödölle Máttyás történész-művészettörténész gondossága, aki egybegyűjtötte, feldolgozta illetve szerkesztette az egyes koronázásokhoz kapcsolódó metszetábrázolásokat. A magas színvonalú műtárgy-fényképezés Gedai Csaba munkáját dicséri, a grafikai munkák és a kötet tervezése pedig Borbély Judit kiváló alkotása.

A katalógus numizmatikával foglalkozó szakembereknek, éremgyűjtőknek éppúgy bátran ajánlható, mint az újkori történelem, a magyar uralkodókoronázások és a Szent Korona iránt érdeklődők számára.

Pallag Márta

Utazás a múltunk körül. A családtörténet-kutatás lehetőségei a legújabb szakirodalom tükrében

Genealógia 1–2. (Szerkesztette: Kollega Tarsoly István–Kovács Eleonóra–Pandula Attila–Vitek Gábor.); *Genealógia 3.* (Szerkesztette: Kollega Tarsoly István–Kovács Eleonóra–Vitek Gábor.) A Történelem segéd tudományai I. (Sorozatszerkesztő: Kollega Tarsoly István–Pandula Attila) Tarsoly Kiadó, Budapest, 2012, 2013, 2015. 271 p., 199 p. 295 p. (ISBN 978-963-9570-41-2; 978-963-9570-55-9; 978-963-9570-66-5.)

1992-ben, Kállay István professzor úr instrukciói alapján kezdtem el a saját családom genealógiájával foglalkozni. Ez a munka addig nem ismert, csodálatos és különleges világot nyitott meg számomra. A szakirodalom fokozatos feltárása mellett a levéltári iratokban végzett kutatások során lépésről lépésre ismertem meg a lehetőségeket, a levéltárosokkal és a családfakutatókkal folytatott beszélgetések, véleményserék segítettek abban, hogy újabb és újabb mozaikkockákat rakjak helyre a családom történetéből. A családkutatás iránti vonzalmam azóta is megmaradt és örömmel látom, hogy a téma népszerűsége azóta sem csökkent. Láthatjuk, hogy egyre többen és többféle megközelítésben foglalkoznak vele, sok esetben a saját családjuk történetének feldolgozásával. A körülmények azonban lényegesen megváltoztak a kilencvenes évek első feléhez képest. Az internet elterjedésének köszönhetően a „határok” megszűntek, az internetes családkutató levelezőlistákon keresztül viszonylag rövid idő alatt segítséget, tanácsot tudunk kérni, és az online adatbázisok segítségével – költői túlzással élve – szinte a karosszékéből is összeállíthatjuk a családfánkat, s mindeközben a családfakutatók nagy nemzetközi táborához tartozónak érezhetjük magunkat. Mindezen változások ellenére a családfakutatás során kiemelten fontos az, hogy azok művelői megismerjék azokat a szakmai-tudományos és módszertani alapokat, amelyek nélkülözhetetlenül szükségesek a korrekt és igényes munkavégzéshez.

A 2012 és 2015 között megjelent *Történelem segéd tudományai I.* című sorozat keretében Kollega Tarsoly István és Pandula Attila sorozatszerkesztők által elindított *Genealógia I–III.* kötetek hiánypótló művek. A szerzők és szerkesztők célja az volt, hogy olyan kiadványokat jelentessenek meg, amelyek segítségével a családtörténet-írási és kutatási módszertanát, legfontosabb forrásbázisait, illetve a genealógiai vonatkozású forrásokat őrző intézményeket

bemutassák a szakmai és a szélesebb közönség számára. A kötetek elkészítésekor alapvető célként fogalmazták meg, hogy erősítsék a családtörténet-kutatás szakmai presztízsét, és a kötet olvasói szembesüljenek azzal a ténnyel, hogy az „anyakönyvek adatai jóval többet adnak, mint egy-egy család leszármazásának csupasz váza”. Egyetérthetünk a szerkesztőkkel abban, hogy a családunk történetének, a saját és szűkebb-szélesebb közösségünknek, vagyis a múltunknak akkor lesz arca, „ha a rendelkezésre álló lehető legtöbbféle forrástípust mozgósítjuk az események, a háttér, a valamikori közeg felélesztésére, megismerésére.”

A kötetekben található tanulmányok egyik legnagyobb erénye, hogy a historiográfiai és levéltártani ismereteken túl egy komplex szemlélet bemutatására törekednek, és helyet kapnak bennük egyéb segédtudományi területek is, ékes bizonyítékát adva annak, hogy nincs kicsi vagy nagy téma. Egy-egy családtörténet feldolgozása komoly szaktudományi ismereteket igényel, és egy-egy család történetét csak komplex társadalmi-politikai-gazdasági összefüggéseken keresztül tudjuk tárgyilagosan, harag és elfogultság nélkül megírni. A kötetekben található tanulmányok arra ösztönöznek minket, hogy ne családi „magánüdvörténetet” írjunk, hanem a magyar múlt valóságából kiindulva próbáljuk meg megérteni eleink életét, sorsát és így talán könnyebben el tudjuk helyezni saját magunkat ebben a korántsem egyszerű, 21. század eleji globalizált valóságban. A kiadványok célja az, hogy a családtörténettel foglalkozók számára hasznos segédkönyvként szolgáljon, felhívja figyelmüket a különböző gyűjtemények mellett a genealógiával rokonságban lévő egyéb segédtudományi területekre, valamint a levéltári források kritikai elemzésének fontosságára. E tekintetben a szerkesztők határozottan megfogalmazták azon céljukat, hogy a ritka, kevésbé ismert és kevésbé felhasznált forrástípusokat is megismertessék az érdeklődőkkel. A kötetek vitathatatlan erénye, hogy a magyarság genealógiáját komplex regionális egységben kezelik, figyelmet szentelnek a határon túli levéltári források ismertetésének, illetve a magyarországi vallási felekezetek és nemzeti kisebbségek családtörténetének kutatásához is segítséget nyújtanak. Pozitív vonás az is, hogy a tanulmányok gazdag szakirodalomjegyzékkel rendelkeznek, amelyek további lehetőséget nyújtanak egy-egy genealógiai témával foglalkozó kutató számára.

A 2012-ben megjelent első kötet *A genealógia magyarországi historiográfiájának áttekintése* (Pandula Attila) című bevezető tanulmánnyal kezdődik, amelyben a szerző egészen 2000-ig bemutatja a genealógia historiográfiáját. Az összegző jellegű historiográfiai tanulmány érdeme, hogy átfogó képet nyújt az olvasó számára és a tényeket 319 lábjegyzettel támasztja alá. Hiányossága ugyanakkor, hogy a családtörténet-kutatás területén a kétezres évek első évtizedében végbement változásokat (például a MACSE megalakulása vagy a digitalizálás szerepének megnövekedése) nem említi.

A *genealógiai kutatások a levéltárakban* című fejezetben 12 tanulmányt olvashatunk, amelyek végigkalauzolják az olvasót a genealógiai források gazdag gyűjteményeiben, és a különböző levéltárak és forrástípusok bemutatásával megosztják az olvasókkal a levéltárak genealógiai vonatkozású kincseit. A római katolikus egyház, valamint a református és az evangélikus felekezetek levéltári iratai (Lakatos Andor, Szabadi István, Kovács Eleonóra és Czenzthe Miklós írásai) mellett a mikrofilmezett anyakönyvi gyűjtemény létrejöttét (Bottlik József) és a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában található, genealógiai vonatkozású levéltári

forrásokat (Nyulásziné Straub Éva) is megismerhetjük. Különlegességet jelent a *Középkori források a genealógiai-kutatásban* című tanulmány (Rácz György), amely az anyakönyveken túli levéltári források genealógiai vonatkozásaira hívja fel figyelmünket, azok használhatóságát, értelmezését segíti. Fontos információkat ad az erdélyi családtörténeti kutatás forrásbázisát ismertető írás is (Kovács Zsuzsanna).

A fejezetben önálló tanulmány foglalkozik a Hadtörténeti Levéltárban található, genealógiai vonatkozású forrásokkal, amelyek kutatásai elsősorban az I. és II. világháborús veszteséglistákra irányulnak (Kiss Gábor). Ezek célja, hogy a 20. század két világháborújában elvesztett magyarok sorsát feltárják. A tények tükrében szomorúan jelenthetjük ki, hogy szinte nincs olyan család Magyarországon, amelyet a 20. század első felének e két apokalipszise ne érintett volna. A megyei levéltárak genealógiai vonatkozású iratanyagának ismertetésével egy nagyobb lélegzetű tanulmány (Vitek Gábor) foglalkozik, ám óhatatlanul is felmerül bennünk a kérdés, hogy nem érné-e meg a megyei levéltárak genealógiai vonatkozású iratanyagát egy önálló kötetben (több szerző felkérésével) is bemutatni. A *Genealógiai kutatások legfontosabb forrásai a települések iratanyagában* című tanulmány (Kovács Eleonóra) azon túl, hogy a címben foglalt témát ismerteti, jól szemlélteti számunkra, hogy a mikrotörténetek megírásához milyen levéltári forrásokat használhatunk fel. A tanulmány erénye, hogy mindezt több megyei levéltár forrásaira alapozva végzi el. A *Családtörténeti kutatások kiemelkedő levéltári forrásai, a családi fondok* című tanulmány (Márfi Attila) rendkívüli részletességgel ismerteti a családok irathagyatékának jellegzetességeit, és indirekt módon fel is hívja a műkedvelő olvasó figyelmét arra, hogy saját családjának genealógiai vonatkozású dokumentumait hogyan, milyen formában rendezze. Tudjuk, hogy egy kezdő családkutató számára az első lépés az otthon található iratok, fényképek stb. feltárása, értelmezése és rendszerezése. Ez a tanulmány ehhez ad segítséget. A kötetet a *Genealógia, genetika, demográfia–családkutatás a humánökológia szolgálatában* című elméleti tanulmány (Hufnagel Levente) zárja, amely megismerteti velünk a genealógia új irányzatát, jól érzékeltetve a hagyományos értelmezéstől eltérő sajátosságokat is.

A 2013-ban megjelent 2. kötet a *Társadalom és genealógia* címet kapta, s az abban szereplő tanulmányok a genealógiát mint társadalomtörténeti elemzési módszert mutatják be. A *magyar nemesség társadalmi tagolódása (16–20. század)* című tanulmány (Ballabás Dániel) a magyar arisztokrácia történetével foglalkozik (egy OTKA-pályázathoz készült), vagyis az elitkutatás részét képezi. A tanulmány nagy erénye, hogy a hetvenes évekig vizsgálja a témát, amit a *Vármegyei archontológiai kutatások az 18. századtól 1950-ig* című írás (Héjja Julianna Erika) egészít ki. Ez utóbbi tanulmány elemzi az archontológia helyét és szerepét a történelem segédtudományai sorában, és konkrét kutatási eseteken keresztül ad módszertani alapismereteket a családkutatók számára, ami a kiadvány kézikönyv jellegét erősíti. A *genealógiai kutatás lehetőségei a bécsi Kriegsarchivban* (Réfi Attila) című munka szintén egy OTKA-pályázat részeként született, és a bécsi katonai iratok genealógiai szempontú értékelését adja. Sajnos megállapíthatjuk (és ez az I. világháború időszakára is érvényes), hogy míg a tisztekre vonatkozó adatok rendszerint lényegesen könnyebben és eredményesebben kutathatók, a legénységi állomány genealógiai adatai (már csak azok nagy száma miatt is) nehezebben lelhetők fel. A tanulmányból kitűnik,

hogy a Kriegsarchiv számos forrásegyüttese nyújt elengedhetetlen segítséget a családfakutatók számára, de felhívja a figyelmet arra (és ezt a genealógiai kutatásokról általános értelemben is elmondhatjuk), hogy az eredményekhez nélkülözhetetlenek a komoly szakmai előkészületek, mint ahogy szükséges a kitarítás, az aprólékos munka, bár a siker sokszor a szerencsén, mondhatni a „vak véletlenen” is múlik. *A kuruc hadsereg „tishti címtárnak” forrásai* című munka (Mészáros Kálmán) számba veszi azokat a forráscsoportokat, amelyek segítségével megismerhetjük a Rákóczi-korszak hadseregét. Ezek az ismeretek mozaikkockákként illeszthetők össze, és így nemcsak hadtörténeti szemszögből, hanem a kor társadalomtörténetének megértése szempontjából is nélkülözhetetlenek. *A városi polgárság kutatásának genealógiai forrásai* című írás (Kovács Eleonóra) szintén nélkülözhetetlen a családkutatók számára. A tanulmány összegzi az összes fontos forrástípust, és felhívja a kutatók figyelmét arra, hogy a polgárcsaládok történetének feltárása esetén nemcsak a leszármazási adatokat, hanem a családok birtokait (vagyon helyzetét), életformáját, gazdasági és kulturális jellegzetességeit is meg kell ismerni, s mindezeket nem elszigetelten, hanem abban a társadalmi közegben kell értelmezni, ahol az adott polgárcsaládok éltek, ám mindezt nem lehet elvonatkoztatni a megye és az ország történetétől, amihez a történelem más segédtudományainak (archontológia, történeti ikonográfia) az eredményeit és módszereit is szükséges felhasználni. *A Kereskedelem-történet és genealógia* című értekezés (Török Róbert) elsősorban a Magyarországon a 19. században kialakult új vállalkozói-kereskedelmi réteg fejlődésével, annak forrásanyagával és genealógiai szempontú kutatásának lehetőségeivel foglalkozik, külön hangsúlyt fektetve a legfontosabb forrástípusok ismertetésére. A tanulmány az alapszakirodalom és a módszertan bemutatását is magában foglalja. *A Család és épület-történet* című tanulmány (Farkas Gábor) Székesfehérvár történetéből merít példákat, és felhívja figyelmünket arra, hogy a családtörténet kutatása elválaszthatatlan attól a tárgyi környezettől is, amelyben a kutatásunk témáját jelentő familia élt. Kovács Eleonóra tanulmányához hasonlóan, Farkas Gábor is a családtörténet társadalmi-gazdasági és tárgyi környezet vizsgálatának jelentőségét hangsúlyozza. A következő tanulmány *Az adózó népesség genealógiai kutatásának forrásaival* foglalkozik (Vitek Gábor), a 19. századi királyi Magyarországot vizsgálja, rávilágít a források összetettségére, azok értelmezésének bonyolultságára. A szerző értelmezése szerint a családtörténet-kutatás egy „nyomozás”, amelynek keretében fokozatosan kirakhatjuk családtörténetünk mozaikkockáit, és ehhez az adózással, adóösszeírással kapcsolatos, rendkívül gazdag országos és megyei forrásanyag nyújt alapvető, de csak hosszas kutatás során értelmezhető segítséget. *A parasztság genealógiai kutatásának problémái* című munka (Koloh Gábor Lajos) számos kérdésre hívja fel a figyelmünket. A parasztság történetének feltárása elsősorban a 20. század második felétől kapott nagyobb figyelmet, miközben ezen tárgyú kutatásokkal kapcsolatban, a parasztság történeti szerepéről már a két világháború között is igen megosztott volt a szakmai közvélemény. A historiográfiai előzmények ismertetése után a szerző egyértelműen megfogalmazza azon álláspontját, hogy a parasztszaládok történetének genealógiai aspektusú feltárását nem vonatkoztathatjuk el a családnevek vizsgálatától, a társadalmi és a gazdaságtörténeti összefüggésektől. A szerző ugyanakkor – miközben a történeti genealógia fontosságát emeli ki – figyelmen kívül hagyja a néprajz szerepét.

A 2015-ben megjelent kötetben a szerzők a családtörténeti kutatásban jól használható, az alapvető forrásokon túli, eddig viszonylag ismeretlen levéltári forrásokra is felhívják a figyelmet. *Az anyakönyvek forrásértéke* című tanulmány (Vitek Gábor) az anyakönyvekben található források forrásértékét vizsgálja, a témával foglalkozó szakirodalom és személyes kutatási tapasztalatok alapján. A dolgozatot egy melléklet egészíti ki, amely a konkrét családkutatásokhoz nyújt segítséget. *A diszpenzációs iratok forrásértékéről* című, szintén OTKA-pályázat keretében készült tanulmány (Mózessy Gergely) egy olyan forráscsoporttal foglalkozik, amely viszonylag ismeretlen a családfakutatók számára, mivel elsődlegesen az anyakönyvi bejegyzésekre koncentrál, miközben az egyéb (például szentségkiszolgálás), szintén anyakönyvben rögzített források mellett elsikad a figyelem. Ezek a dokumentumok ugyanakkor nem csupán egy család rokonsági viszonyait mutatják be, hanem a társadalomtörténeti kutatásokhoz is segítséget jelentenek. *A 16–19. századi keresztelői, házassági, temetési meghívó- és értesítőlevelek mint genealógiai források* című tanulmány (Oláh Tamás) a genealógiai kutatások egyik fontos, de szintén nem eléggé ismert részterületére kalauzolják az olvasót. A nagyobb terjedelmű tanulmány rendkívül informatív a kutatók számára, és ráirányítja a művelt olvasóközönség figyelmét a címben szereplő forrástípusok fontosságára, irattani és genealógiai szempontú elemzésének szükségességére. Ezek a dokumentumok azért is nagy jelentőségűek, mert nemcsak az ismertebb családok történetének, hanem a kevésbé ismert vagy kihalt családok históriájának megértéséhez is segítséget nyújtanak. Ehhez a tanulmányhoz szorosan kapcsolódik *A halottvizsgálati eljárások dokumentumai* című tanulmány (Péntekné Ungváry Mária), amely szintén egy alig ismert, de ugyanakkor a genealógia kutatás szempontjából nézve fontos területre irányít, és ismerteti az ehhez kapcsolódó levéltári forrásokat. Ugyanez mondható el *A gyászjelentés mint történeti forrás* című írásról (Török Róbert). Az utóbbi szerzője hangsúlyozza, hogy a gyászjelentések az anyakönyvi bejegyzések mellett szintén elsődleges és nagyon informatív forrásnak számítanak a családkutatók számára. *A Halotti epitáfium címerek a Felvidéken*, illetve *A kaplonyi gróf Károlyi-sírbolt* egyazon szerző (Pandula Attila) munkái, aki a genealógiai kutatás sajátos, hasznos területének tartja az úgynevezett epitáfium címereket, amelyek kutatására azonban mindeztidáig nem helyeződött kellő hangsúly, mint ahogy a sírboltok feldolgozására sem. A szerző a kaplonyi gróf Károlyi-sírbolt múltjának és értékeinek bemutatásával mintát kíván adni az érdeklődőknek, így tanulmányát joggal tekinthetjük alapmunkának. Szintén nagyon fontos *A személyes emlékezet forrásai* című tanulmány (Katona Csaba–Kovács Eleonóra), amely a témához kötődő forrásokat és a bennük rejlő kutatási lehetőségeket részletezi. Ezen forrástípusoknál is arra kell törekednünk, hogy az információk alapján a család, illetve a kutatott személy történetét társadalmi kontextusban vizsgáljuk. *A határon túli levéltárak genealógiai forrásai* című tanulmány (Kollega Tarsoly István) és *A magyarországi nemzetiségek kutatásának forrásai* című írás (Kollega Tarsoly István–Kovács Eleonóra) rövid összefoglalóként értékelhetők, hiszen a szerzők bemutatják a határon túli levéltárakban végzett és a magyarországi nemzetiségek történetére vonatkozó kutatás lehetőségeit, így ez a két tanulmány is kiindulási pontként szolgálhat a téma iránt részleteiben érdeklődő kutató számára. Nagy érdeklődéssel olvastam *A cigánység történeti forrásai* című tanulmányt (Márfi Attila), mivel ez a munka a genealógiai kutatás számára új,

viszonylag ismeretlen területet jelent. Egyetérthetünk a szerzővel abban, hogy kevés olyan forrást és kutatási területet említhetünk, ahol ne ütköznenek objektív nehézségekbe a kutatók, de ezek közül is különleges helyet foglal el a hazai cigánység történetére vonatkozó források feltárása és elemzése. A szerző – érzékeltetve a téma nehézségét – a szakirodalom felhasználásával, korrekt módon veszi számba a forrásokat és a tanulmány végén rövid forrásközlést is olvashatunk. A kiadványt *A zsidó családtörténeti kutatások forrásai* című tanulmány (Gergely Anna) zárja, amely a magyarországi zsidóság genealógiájának kutatásába enged bepillantást.

A szerkesztők ambiciózus célt tűztek ki maguk elé, amikor *A történelem segédtudományai* című sorozatot elindították. Ez a három kötet méltán foglalja el az öt megillető helyet minden, a témával foglalkozó szakember és a téma iránt érdeklődő műkedvelő könyvtárában. A tanulmányok hasznos és nélkülözhetetlen segítséget nyújtanak a kutatóknak, s jól érzékelhető a szerkesztők azon szándéka is, hogy hangsúlyozzák a családtörténeti kutatás tudományos jelentőségét, méltó helyet biztosítva e szegmensnek a történelem segédtudományainak képzeletbeli panteonjában. Sajnálom azonban, hogy egy-egy terület kidolgozása nem eléggé részletes (például a zsidóság történetére vonatkozó források) vagy hiányzik (például a magyarországi görögségre, örménységre vonatkozó források), de el lehetne gondolkozni azon is, hogy a magyarországi muszlimok történetének forrásait is felmérjük és bemutatassuk. Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy a szerkesztőket a terjedelmi korlátok is behatárolták, de megfontolandónak tartom, hogy egy-egy terület kidolgozására – akár önálló kötet formájában – időt, energiát és anyagi forrásokat fordítsanak. Köszönet illeti a szerzőket is azért, hogy ez a munka megjelenhetett, a tanulmányokból jól látható, hogy mély szakmai elkötelezettség vezette őket. Érdemes lett volna a harmadik kötet végén egy rövid életrajz formájában bemutatni a szerzőket, mintegy érzékeltetve azt a sokszínűséget, amely a genealógia művelőit önmagában is jellemzi.

Garadnai Zoltán

Szegedi László: *Általános genealógia*. Bp., Li-Nox Kiadó, 2015. 1724 p. (ISBN 10: 9637374981, ISBN 13: 9789637374982)

Szegedi László terjedelmes műve egyelőre elektronikus formában, DVD-lemezen és e-könyvként került publikálásra, mivel a nyomtatott verzió megjelentetéshez szükséges pályázati források összegyűjtése még jelenleg is tart. A szerző a művét az előszóban egy másik, előkészületben lévő könyvre, a *Heraldikai és genealógiai enciklopédia* „melléktermékeként” tünteti fel (melynek végső célja a heraldika axiomatizálása). Ebben a családtörténeti könyvben az első magyar nyelven kiadott komplex elméleti és gyakorlati családtörténeti művet üdvözölhetjük, olyan alapos módon megírt kézikönyvet és tankönyvet, melyből az érdeklődő a maga teljességében ismerheti meg a genealógiát.

Mindazonáltal a mű sajátos genealógiai koncepciója és szemlélete túlmutat annak magyarországi jelentőségén, és nemzetközileg is egyedülállóvá, példa nélkülivé teszi azt. Az *Általános genealógia* címválasztás a szerző részéről nemcsak a véletlen műve, hanem azt a tudatos törekvést fejezi ki, hogy a klasszikus genealógia mellett az időközben létrejött egyéb (antropológiai, genetikai, demográfiai, szociológiai, stb.) genealógiai módszertanokat is egy koherens

rendszerben foglalja össze, miáltal a genealógia általános genealógiává válik, és megszűnik *történeti segédtudomány* lenni, *önálló tudomány*gá lesz. Ennek megfelelően – a szemlélete és a koncepciója miatt – az *Általános genealógia* nemcsak egy családtörténeti kézikönyv, hanem komplex *genealógiai rendszer*.

A könyv több területen is számos újdonsággal szolgál. Művében a szerző létrehozta az első koherens magyar nyelvű (és nemzetközi) genealógiai nevezéktant, aminek a jelentőségét növeli, hogy a magyar nevezéktan történetének áttekintése már önmagában is jelentős kutatói teljesítmény. Szegedi olyan szerzőket is beemel a magyar genealógia történetébe, akikre eddig ilyen összefüggésben eddig nem is gondoltunk. A szerző a genealógiát világos és könnyen értelmezhető részegységekre osztja, s a kisebb elemekből logikus módon építi fel a nagyobbakat. Ez az eljárás mód nemzetközi kitekintésben is egyedülállóvá teszi a művet, miáltal a genealógia bonyolult szerkezetét könnyen áttekinthetővé teszi.

Az elméleti genealógiai jelenségek vizsgálata során Szegedi László számos új genealógiai megállapításig jut el. (Sőt, érdekes kozmológiai meglátásai is vannak.) Olyan jelenségeket fedez fel, mint például a társazonosság, az őstáblák őszonosságai és ezek távolsága közti összefüggés. A szerző elsőként mutat be mélyreható módon olyan, eddig kevésbé kutatott és ismert genealógiai jelenségeket mint az utódvesztés, generációvesztés és részben az ősvesztes. Részletesen ismerteti az ősszámozási módszereket, a genealógiai táblák és jegyzékek típusait, valamint ezek felépítését. Létrehoz egy általa kifejlesztett elméleti és gyakorlati ősszámozási módszert is, melyet szerényen csak *általános ősszámozás*nak nevez, javaslatunk szerint azonban ezt a továbbiakban célszerű lenne inkább *Szegedi ősszámozás*nak nevezni. Szegedi a genealógiai táblák (és jegyzékek) közé bevezet egy újfajta táblát is, *őstűdtábla* néven, amely a genetikai leszármazás nyomán követésére alkalmas (az mtDNS, illetve Y-DNS leszármazási vonalon), lehetővé téve az általa felfedezett *társazonosság* jelenségének a felismerését.

Az elméleti részen belül a szerző foglalkozik a genealógia genetikai, orvosgenetikai, antropológiai, szociológiai, történeti összefüggéseivel is. Az elméleti részt a gyakorlati rész követi, amelyből átfogó képet kapunk a genealógiával foglalkozó intézményekről, a genealógiai kutatások elvégzéséről, a források kezeléséről, a levéltári anyag kutatásáról, az adatok rendezéséről és a genealógiai táblák összeállításáról.

Az *Általános genealógia* alaposan kidolgozott, széleskörű elméleti és gyakorlati ismeretekre támaszkodó tudományos kézikönyv, amely nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedő alkotás, és immáron minden bizonnyal a magyar genealógiai irodalom legfontosabb alapműve. A szerző nem (csak) elméleti genealógiát írt, hanem egy – nemzetközileg is egyedülálló – *genealógiai rendszert* hozott létre.

Magyar Zoltán

NOBILITAS 2016. (Szerk. Gudenus János József) Magyar Történelmi Családok Egyesülete, Budapest, 2016. 336 p. (ISSN 1788-1552.)

A nemes családok múltja iránt érdeklődők örömeire, a Magyar Történelmi Családok Egyesületének (a továbbiakban: MTCSE) „Nobilitas” évkönyve immár XII. évfolyamába lépett. A 2005-ben indult sorozat célja, hogy az említett egyesület életének, illetve az

abban résztvevő családok múltjának méltó összefoglalását adja. Az évkönyvek tartalmi felépítése az elmúlt években egységes képet mutat, amely főként az Egyesület tevékenységének állandó tematikájából adódik. A genealógiai közlemények pedig ugyancsak a szerkesztő, Gudenus János József publikációiból megszokott, magas színvonalú, adatgazdag és megbízható (*de Villiers – Pama-féle*) jelölésmódot követik.

Gudenus János József már több mint fél százada fáradhatatlan feltérképezője a máig élő hazai nemes családok leszármazásának. A kortárs magyar főnemesség szociológiájára és genealógiájára, valamint az örmény eredetű nemes családokra és Rákóczi-leszármazottakra vonatkozó műveivel a sok évtizedes tetszhalottságából újjáéledő magyar nemesi hagyomány hiteles dokumentálásában vezérszerepet vívott ki magának, s életművébe a Nobilitas sorozat, mint annak folytonos karbantartó és bővítő orgánuma, szervesen illeszkedik.

A sorozat állandó színvonalon való, folytonos megjelenése a hazai genealógia számára hatalmas segítséget nyújt. A szerkesztőnek a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársaként létrehozott genealógiai adatbázisát újabban a Magyar Családtörténet-kutató Egyesület saját honlapja részeként átvette, és ezt a Nobilitas évkönyvekben megjelent adatokkal (is) folyamatosan bővítve, minden család-kutató számára bőséges, ingyenesen hozzáférhető és hiteles adatokat nyújtó családfák kiegészítéséhez. Ez a hálózatos jellegű adatbázis számos kultúrtörténeti kutatáshoz, a családi kapcsolatok gyors feltárhatósága révén, hasznos adalékokkal járulhat hozzá.

A Nobilitas 2005–2008. évi kötetét Pandula Attila ismertette, a Turul korábbi évfolyamaiban. (*Turul*, 79 (2006) 58. *Turul*, 80 (2007) 67.; *Turul*, 81 (2008) 124.; *Turul*, 82 (2009) 32.). Mivel az azóta megjelent nyolc kötetről ismertetés nem jelent meg, ezúttal a 2016. évit megelőző évfolyamok egyes részleteire is kitérünk. A kutatók számára legérdekesebbek az egyes családokra vonatkozó ismertetők, családfák, és az MTCSE tagjai által írt közlemények (többnyire rendezvényeken elhangzott előadások szövege). A korábbi évfolyamokban ismertetett családok jegyzékét minden évkönyv elején megtaláljuk, így a 2016-i évkönyvben lévő felsorolásból képet alkothattunk az egész sorozat illetően tartalmáról.

A 2005–2015. kötetekben bemutatott családok: *Abonyi* (alpári és mezőcsáti; 2009), *Almásy* (zsadányi és törökszentmiklósi; 2006), *Apor* (altorjai, zaláni; 2005, 2006, 2011), *Atzél* (borosjenői; 2011, 2013), *Bagdy* (2007, 2014), *Barabássy* (makfalvi, iklandi, héderfájai; 2011, 2012), *Baross* (bellusi; 2007), *Batthyány* (illetve *Batthyány-Strattmann*; németújvári; 2005, 2008), *Bánffy* (illetve *balatoni Farkas*; losonczi; 2005), *Bánhidý* (simándi; 2012), *Bánó* (tapolylucskai és kükemezei; 2005), *Bede* (pándi; 2006, 2008), *Benyovszky* (benyói és urbanói; 2007, 2008), *Beöthy* (várad; 2006, 2007), *Bernáth* (bernátfalvi; 2015), *Béky* (monosbéli; 2006), *Bittera* (hideghéthi; 2010, 2012), *Bodó* (szelefarmosi; 2013), *Bornemisza* (kecskeméti; 2006), *Boróczy* (csejthei; 2009), *Böngyik* (egyházaskéri; 2006), *Brányik* (felsőszeli; 2005, 2007), *Bugarin-Horváth* (brezoviczai; 2006), *Crouy-Chanel* (magyarországi; 2015), *Czakó* (2006), *Csiffáry* (csiffári és nemespanni; 2006, 2009), *Csocsán* (váralljai; 2008, 2009), *Csóka* (tejfalusi; 2013), *Csornay* (maehrenthali; 2005), *Csukás* (zetényi; 2010, 2015), *Deréky* (illetve *Echterling*; 2013), *Domahidy* (domahídi; 2005), *Draskovich* (trakostyáni; 2015), *Elek* (gyergyóújfalusi; 2008), *Élthes* (tuszadi; 2006), *Eperjesy* (tabódi; 2008), *Erdős* (illetve *Erdeős*; 2015), *Faragó* (szentkatolnai és csépai;

2010), *Fráter* (ippi és érkeserői; 2012, 2013), *Gaál* (somogyhatvani és kerek; 2011), *Ghillány* (lázi és berniczei; 2005), *Ghyczy* (giczi, assa- és ablanczkürthi; 2005, 2006), *Gosztony* (gosztonyi és kövesszarvi; 2005), *Götzen* (2005), *Gudenus* (2014, 2015), *Hajós* (illetve *Joós*; hajósi és dömsödi; 2005, 2009), *Halász* (illetve *Nagel*; dabasi; 2005), *Haranghy* (nagyrévi; 2010), *Hedry* (hedri de genere Aba; 2013, 2014), *Heim* (San Martino del Carsoi; 2005), *Hevessy* (hevesi; 2006), *Horkay* (zádorfalvi; 2007), *Illéssy* (tótteleki; 2005), *Irinyi* (irinyi; 2005, 2012), *Jakó* (szalárdi; 2009), *Jankovich* (illetve *Jankovich-Bésán*; pribérdi és vuchini; 2012), *Joó* (kaszaházi; 2014), *Jura* (vácnszalvi; 2006, 2007), *Kaas* (rewentlowi; 2009), *Katona* (börvelyi; 2009), *Kayser* (illetve *Gády-Kayser*; gaádi; 2015), *Kállay* (nagykállói; 2005), *Károlyi* (nagykárolyi; 2005), *Kern* (2007), *Kégl* (csalai; 2009), *Killyéni* (illetve *Preisner*; sepsikilyéni; 2012), *Kiss* (boldogházi; 2010, 2011), *Kóczy* (borgói és nagysikárlói; 2006, 2007, 2011), *Koncz* (illetve *Kontz*; marosvásárhelyi és lörcinczrévi; 2012), *Konrád* (tuszadi és baróti; 2006), *Korzenszky* (2006, 2008), *Kruchina* (schwanbergi; 2007, 2014), *Kuthi* (uzoni; 2007), *Lipthay* (kisfaludi és lubellei; 2008, 2013), *Magyary-Kossa* (illetve *Schweinecker*, *Szauter*; nagysarlói; 2012), *Maléter* (malduri és szepesföldi; 2013), *Márk* (egerpataki; 2007, 2008), *Melczér* (eperjesi és kellemesi; 2006), *Meszleny* (meszleni; 2006), *Mézes* (debreczeni és rettegi; 2009), *Mogyoróssy* (illetve *Kiss*; 2006), *Neuenstein* (rodecki; 2005), *Négyesy* (illetve *Gavenda*; négyesi; 2005, 2009, 2013, 2015), *Némethy* (2008), *Nyáry* (bedeghi és berencsi; 2005), *Orbán* (lengyelfalvi; 2013), *Petrovay* (illetve *Appel*, *Neuwirth*; dolhai és petrovai; 2012), *Rákóczy* (lánczi és rákóczi; 2012, 2013), *Révay* (szklabinai és blatniczai; 2015), *Riedel* (leuensterni; 2005, 2014), *Rihmer* (granasztói; 2006), *Rónay* (aranyosmaróthi; 2005, 2006), *Rudnyánszky* (dezséri; 2005), *Sándor* (szlavniczai; 2007), *Sényi* (nagyunyomi; 2005), *Spilenberg* (illetve *Diószegi*; hadusfalvi; 2005, 2007, 2008), *Stralendorff* (2005, 2014), *Szabadhegy* (csallóköz-megyercsi; 2009), *Szádeczky-Kardoss* (illetve *Göbel*; szádecznei és kardosfalvi; 2007, 2008), *Szikszay* (illetve *Keck*; szikszói és debreczeni; 2007, 2008, 2009, 2010), *Szilágyi* (ákosfalvi; 2007), *Szilágyi* (illetve *Landeck*; horogszegi; 2013), *Sztojanovits* (latzunási; 2006), *Teleki* (széki; 2007), *Terdik* (nagysonkmúti; 2005), *Ternovszky* (kelemenfalvi; 2005, 2008), *Tersztyánszky* (nádasi; 2009, 2010), *Tisza* (borosjenői és szegedi; 2007, 2008), *Torday* (tordai; 2011), *Tunkel* (illetve *Tunkl*; aschbrunni és hohentadt; 2005, 2014), *Ugron* (ábránfalvi; 2008), *Vécsey* (vécsei és nagyszöllősi, vécsei és zeüllősi, hernádvécsei és hajnácskői; 2012, 2013, 2015), *Vízy* (illetve *Simon*; nagyóhaji; 2005), *Vörösmarty* (2005, 2006), *Zlinszky* (gyóni; 2006).

Ezen túlmenően, a 2013-i (IX.) évfolyamtól kezdődően, a korábban közzétett ősfák jegyzékét is megtalálhatjuk a kötetekben. Ezek az ősfák többnyire az ismertetett családok egy-egy tagjának felmenőit tartalmazzák, az adott család leírásának részeként. Genealógiai szempontból kiemelendőnek tartom az elmúlt évfolyamokból Diószegi-Spilenberg Györgynek a hadusfalvi *Spilenberg* családról közölt, alapos tanulmányait, illetve Gudenus János Józsefnek a budapesti állami anyakönyvekből gyűjtött, nemességre vonatkozó adatközléseit (2011., 111–123.; 2012., 67–88. 2013., 45–71.; 2014., 94–115.). A gyűjtés szinte kizárólag állami házassági anyakönyvek alapján készült, melyeknek megjegyzés rovatai nemesi jogállású házasulandó fél esetében a M. Kir. Belügyminisztérium által kiadott nemességigazolásra vonatkozó hivatkozást tartalmaznak. A közölt adatok az 1918–1945. közötti időszakból és Budapest I., II., V., VI., VII., VIII., IX., X., XI. és XII. kerületéből származnak.

A közleményekből ezen időszakra nézve csak az I. és II. kerület házasságai tekintetében kapunk (csaknem) teljes képet.

További érdekes közlemények, családleírások az elmúlt évek-ből: 2005.: *Nyáry*: A Magyar Történelmi Családok Egyesülete alapításának története és mai működése (8–10.); *Gudenus*: Megemlékezés a Magyar Történelmi Családok Egyesülete megalakulásának 10. évfordulóján (43–55.); családleírások: *Batthyány* (illetve *Batthyány-Strattmann*, németújvári, 87–101.); *Bánffy* (losonci, 101–110.); *Károlyi* (nagykárolyi, 199–205.); 2006.: Családleírás: *Kóczy* (borgói és nagysikárlói, 175–192.); 2007.: *Gudenus*: Birodalmi rangok a XX. századi magyarországi arisztokráciában (30–35.); gr. *Tisza* István ősfája (288–310.); 2008.: Családleírás: *Csocsán* (váralljai, 90–142.); 2009.: Családleírás: *Csiffáry* (csiffári és nemespanni, 164–188.); 2010.: *Brányik*: Gondolatok *Faludi* Ferenc: „Istenes jóságra és szerencsés boldog életre oktatótt nemes ember” című műfordításáról (27–36. o.); családleírás: *Faragó* (szentkatolnai és csépai, 170–206. o.); 2011.: *Gudenus*: A XX. században (és azóta) kihalt magyarországi főnemesi családok és megszűnt címek (82–95. o.); családleírások: *Apor* (altorjai, 144–177. o.); *Barabássy* (makfalvi, iklandi, héderfájai, 188–217. o.); *Gaal* (somygyhatvani és kereki, 218–283. o.); 2012.: Családleírások: *Fráter* (ippi és érkeserői, 202–224. o.); *Petrovay* (dolhai és petrovai, 295–311. o.); 2013.: *Gudenus*: Félévszázad a családtörténet bővületében (72–81. o.); *Rákóczy* János élet-története (264–279. o.); családleírások: *Deréky* (illetve *Echterling*, 140–154. o.); *Szilágyi* (horogszegi, 280–304. o.); 2014.: Részletes beszámoló a CILANE 2014. október 3–5. között, Gödöllőn tartott konferenciájáról (a konferencia témája: „Mi történt a kelet-európai nemességgel?”, 25–67. o.); családleírások: *Gudenus* (163–243. o.); *Joó* (kaszaházi, 261–269. o.); 2015.: *Kolthay*: A *Kolthay* család és a *Hahót-Buzád* nemzetség kapcsolatai a 14. században (64–68. o.); családleírások: *Erdős* (illetve *Erdeős*, 197–226. o.); *Vécsey* (vécsi és nagyszöllői, illetve hernádvécsei és hajnácskeői, 259–333. o.).

A Nobilitas évkönyv 2016-i XII. évfolyama is a korábban közölt családtörténetek és ősfák listájával kezdődik. Ezt követi az MTCSE aktuális tagnévsora és alapszabálya. Megtalálhatjuk továbbá a „Társasági hírek 2015–2016” rovatot, mely a ma élő magyar nemes családokban előfordult születések, házasságkötések és halálozások tekintetében nyújt tájékoztatást.

A 2015. évben megrendezett egyesületi programok listája után, az egyes előadásokon, pódiumbeszélgetéseken elhangzottak leírását, illetve tanulmányokat olvashatunk. Ezek közül kiemelhetjük *Némethy* Zsolt: A magyar nemesség 1945 utáni sorsa című előadását (67–73. o.).⁵ A nemrégiben elhunyt *Csávossy* György és *Esterházy* Péter nekrológja is olvasható a kötetben, utóbbit figyelemre méltóan egészíti ki dr. *Varga* Kálmánnak a gannai *Esterházy* Mauzóleumban nyugvó családtagokról szóló jegyzéke.

A könyv csaknem háromnegyedét az egyesület egyes családjainak története tölti ki. Mivel ez a genealógiai szempontból legérdekesebb tartalom, nem haszontalan, hogyha a kötetben lévő családokat röviden ismertetjük. Előljáróban megjegyezhetjük, hogy szinte minden családtörténetnél megtaláljuk a felhasznált források

jegyzékét is, valamint a címerképeket rendszerint szöveges címerleírás is kíséri.

Bolberitz (bleybachi) család: A szászországi Bautzen mellett fekvő Bolberitz ura a 13. század óta. A család már 1304-ben lovagi rangot viselt, tagjai a későbbi századok során is főként katonai pályán működtek. A lutheránussá váló család római katolikus hiten maradt egyik ága a 18. században Sziléziába, Morvaországba és Galíciába költözött. „Közülük Kristóf a napóleoni háború során a Württembergbe tört francia seregeket a bleybachi csatában megállító hadművelet során a Rajnán túlra szorította vissza.” (89. o.) Ezért I. Ferenc császár Bécsben 1827. május 17-én kelt oklevelével osztrák nemesi rangot adományozott neki, a jelképes „von Bleybach” előnévvel. A család lovagi rangját Ferenc József 1863-ban kelt legfelsőbb elhatározásával erősítette meg. 1870-ben a király magyar nemességet adományozott *Bolberitz* Lajosnak. Tőle származik a magyarországi ág. A családról jól megírt, rövid összefoglaló, címerrajz és a magyarországi ág részletes leszármazása olvasható.

Csukás (zetényi) család: Nemességét 1499-ben II. Ulászló királytól kapta, Lóc Nógrád vármegyei községre szóló birtokadománynyal. *Csukás* István 1712. július 14-én III. Károlytól kapott címeres nemeslevelet, melyet Pozsony vármegyében hirdettek ki. A család a 18. században Komárom, illetve Révkomárom városában élt, és igazolta nemességét. Tagjai részére Komárom vármegye 1834-ben és 1846-ban nemesi bizonyítványt állított ki.

E család már a megelőző évfolyamban is szerepelt (2015., 149–178. o.). Ezúttal rövid leírás mellett a nemességigazolások és nemesi bizonyítványok felsorolása, címerrajz, a nevezetesebb családtagok listája, és igen részletes családfa olvasható róla. Az 1830. évi nemesi bizonyítvány latinból (helyenként hibásan) magyarra fordított változata mellett még egy *Gudenus* János József által összeállított jegyzéket is találunk, mely a komáromi református anyakönyvekben előforduló, ám a közölt családfába be nem illeszthető *Csukás* családtagok adatait tartalmazza.

Fejes (nagyhalászi) család: A családból *Fejes* Péter és fiai: István, András és Mihály III. Ferdinándtól Bécsben, 1654. december 19-én kelt címeres nemeslevelet kaptak. Leszármazottaik főként Nagyhalászon és Hajdúnánáson éltek, és számos generáción át református lelkészi, tanítói, jogi (értelmiségi) pályán tevékenykedtek. A családról rövid leírás, címerrajz, leszármazás olvasható. A III. Ferdinándtól kapott 1654-i, valamint az I. *Apa* Mihálytól kapott 1680. május 28-i címeres levél magyarra fordított szövege, továbbá a hajdúnánási ág részére 1834. évben Szabolcs vármegye, illetve a Hajdú Kerület által kiállított nemesi bizonyítvány szövege szintén megtalálható a kötetben, *Fejes* István református lelkész és vitéz *Fejes* Kálmán huszárőrnagy életrajzával együtt.

Harsághy (harsághi) család: A *Tekule* nemzetségből ered, 1288-ban Harságot bírta Sáros vármegyében. A közölt ábra a *Tekule* nemzetség elágazását mutatja az abból származó családokra. Habár a családtörténeti irodalom a *Tekule nembeli Harsághy* családot kihaltnak véli, a 19. században e néven élt egy nemes család Sáros vármegyében, mely akár a középkori ágazat kései hajtása is lehet. Az ismertetett leszármazás élén a 19. század elején Eperjesen élt *Harsághy* István áll. Érdekesség a végén található töredék, szakonyi (illetve nemesszalóki) *Szakonyi* Sándor és derecskei *Szőke* Juliánna leszármazottairól.

Horkay (zádorfalvi) család: A 14. században Gömör vármegyében élt *Malahi* család utódai. Előbb Malahon (későbbi néven

⁵ Elhangzott 2015. június 19-én, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karán, „A magyar arisztokrácia történelmi szerepvállalásai” c. tudományos konferencia keretében. Írott változata: Rang nélkül: rehabilitálatlan magyar arisztokrácia, 1945 –? *Turul*, 89 (2016) 1. füzet.

Horkán), majd 1449-ben már Zádorfalván voltak birtokosok. Címeres nemeslevelet 1529-ben nyertek I. Ferdinándtól. „A család a XVIII. században Borsod és Zemplén vármegyékbe, majd onnét később Heves és Külső-Szolnok vármegyékbe származott.” (193. o.) Rövid leírás, címerrajz és a nevesebb családtagok felsorolása után, a család Zádorfalvához köthető két főágának részletes családfája található, a második főág több vonalával és számos leányági leszármazottal, bőségesen kifejtve.

Orbán (lengyelfalvi báró, primor és lófő) család: A 16. századtól kimutatható udvarhelyszéki primor család. *Orbán* Elek aranyosszéki főkirálybíró Mária Teréziától 1744. évi oklevelével erdélyi-magyar bárói rangot nyert. Rövid leírás, címerek rajza és családfa található, mely utóbbi főként a ma élő tagokra vonatkozólag részletes.

Reymeyer család: Bajor eredetű család. A magyarországi ág a 19. század elején, a Sopron vármegyei Petőfalván élt *Reymeyer* Mátyás kovácmestertől származik. A család nemességére vonatkozó pontosabb adatok hiányoznak, egyedül egy hímezett címerkép található, „Arma *Rejmejer* / Familie aus Bajern” (sic!) felirattal, valamint az említett *Reymeyer* Mátyás leszármazottait tartalmazó családfát. Utóbbiból látszik, hogy a 20. század elején három családtag „nemes *Reymayer*” néven szerepel a budapesti állami anyakönyvekben. (248. o.)

Saáry (vámosi) család: Veszprém vármegyei család. „Ősei *Sáry* János és Albert, akik az 1549. évi országos portális összeírásakor az ottani Vámoson (ma Nemesvámos) egy-egy kúriát birtokolnak, ahonnan a család az előnevét veszi.” (250. o.) A család tagjai az 1754–1755. évi országos nemesi összeírásakor Vas és Veszprém vármegyében fordulnak elő. Rövid család- és címerleírást követően, részletes nemzedékrend következik.

Sándor (szlavniczai gróf és nemes) család: A 13. században élt Beka utódaitól származó *Bechich* családból ered. 1456-ban *Bechich* Tamás fia Sandrin lett a névadó ős, aki *Szentmiklósi* Pongrác familiárisa és ugróci várnagya volt. Őt testvérével együtt 1456-ban nyer megerősítést V. László királytól a Trencsén vármegyei Szlavnicára. A család 1787-ben II. Józseftől grófi rangot kapott, mely Mórival, a híres „Ördöglovassal” halt ki, akinek leánya, illetve unokája 1897. után a *Metternich-Sándor* nevet viselte. A nemesi ág Magyarországon és Szlovákiában ma is él. Leírás, neves tagok felsorolása, a nemesi és grófi címer leírása, és a nagyjából 16. századtól induló családfa egészíti ki e familia bemutatását, melyről a *Nobilitas* 2007. évi kötetében is szerepelt már egy összefoglaló (177-187.).

Sigmond (alsószentmihályfalvi és kisenyedi primor) család: A székely ősfoglaló, aranyosszéki *Szentmihályfalvy* család utóda, melyből Péter *Szapolyai* János királytól 1568-ban nemesi oklevelet nyert. A *'Sigmond* családnevet első ízben alsószentmihályfalvi *'Sigmond* István primor viseli, 1642-ben. A 17. században, az Alsó-Fehér vármegyében fekvő Kisenyed után veszik fel másik előnevüket. A családról rövid leírás, a neves tagok felsorolása, címerkép és a 14. századi Szentmihályfalviaktól induló leszármazás található a könyvben, mellékletként désfalvi *Pataky* Klára részleges ősfájával és *'Sigmond* Elek igazgató főmérnök 1940-ben kelt belügyminisztériumi nemesi bizonyítványa *fakszimiléjével*.

Szalachy (szalacsi és nagytyani) család: Nagyenyedről származik. *Szalachy* Gáspár 1602-ben kapott címeres nemeslevelet *Bocskai* István fejedelemtől, melyet ugyanazon évben Bihar és Abaúj vármegyében hirdettek ki. Rövidke leírás, neves tagok listája, címerkép és nagyjából a 17. századtól induló leszármazás került közlésre e családról, a be nem köthető családfa-töredékekkel együtt.

Szaplonczay (szaplonczai) család: A Szarvaszói *Szaplonczay* család utódai, akiknek Nagy Lajos király 1360-ban új adományt adott Szarvasz és Szaplonca, Máramaros vármegyei jóságaikra. E családról vázlatos leírást olvashatunk, *Szaplonczay* József 1848-iki és későbbi országgyűlési képviselő, Máramaros vármegye alispánja, valamint *Szaplonczay* Manó orvos életrajzával, címerrajzokkal, és 1360-tól induló (helyenként csak vázlatos) családfával.

Amint fentebb utaltunk rá, a *Nobilitas* sorozat színvonalára genealógiai szempontból állandónak és magasnak mondható. Ez alól a jelen kötet sem kivétel. A sorozat előnyére válik, hogy első kötetétől fogva bibliográfiával támasztja alá az egyes családokról írtakat. További előnye, hogy a megjelent összes évfolyam digitális formában (PDF formátumban) is hozzáférhető, pontosabban szólva CD-n megvásárolható (a szerkesztőn keresztül), miáltal az adatok között elektronikus keresést is végezhetünk. Erénye a sorozatnak, hogy szabályos leírásokat közöl eddig ismeretlen család címerekről is, valamint, hogy eddig kihaltak vélt családok lehetséges leszármazottaival ismerteti meg a családtörténettel foglalkozókat. (Például a horogszegi *Szilágyi*, a kaszaházi *Joó* ill. a harsági *Harsághy* stb. családok.)

A sorozat Szerkesztője és munkatársai iránti méltó elismerésünk előbbi kifejezései mellett, jobbító szándékkal, egy pár gyengéséget is észre kell vennünk a munkában. Eleddig ritkán jelent meg a sorozatban olyan családleírás, mely a tudományos közleményeknél megszokott módon, az egyes tényekhez közvetlenül hivatkozva a bizonyító forrásokat. (A kivételek közé tartozik pl. a váraljai *Csocsán* ill. a csiffári és nemespanni *Csiffáry* család leírása.) A közölt bibliográfiák, melyek nem mindig kellően részletesek, ily módon csak lazán kapcsolhatók a leírásokhoz, és nem mindig állapítható meg egyértelműen, hogy a szöveg egyes részeihez az adatokat a forrásmunkák közül éppen melyikből merítették. Mindez már régi hibája családtörténeti irodalmunknak, ami az egyes genealógiai gyűjtések értelmezhetőségét, az adatbőség ellenére, sokszor lerontja. Úgy vélem, hogy a jövőben még részletesebb forrásjegyzekkel, és lábjegyzetben, vagy végjegyzetben elhelyezett hivatkozásokkal lehetne gazdagítani, még a rövidebb családleírásokat is. E mellett előfordulnak a kötetekben olyan (az értelmezhetőséget nem zavaró) sajtó- illetve fordítási hibák, amelyek a közölt hatalmas adatmennyiséghez képest elenyészőek; ám azt hiszem, a munka jellegéből adódóan ezen a ponton is a teljesség és tökéletesség lehet az egyedüli célkitűzés. Végül pedig az egyes fejezetek szedésében (külalakjában) figyelhetünk meg kisebb eltéréseket, melyek a kötet egységes szövegképét némiképp megbontják. Ugyanez áll a több forrást egységes szerkezetbe foglaló részekre, melyre legjobb példa az alapszabály (14-31. o.). E szépség-hibák persze tehát tartalmi szempontból jelentéktelenek.

Benke Tamás

HÍREK, BESZÁMOLÓK

Családtörténeti kutatás az anyakönyveken túl” című levéltári konferenciáról

A családtörténeti kutatások alapforrását a levéltárakban őrzött felekezeti és állami anyakönyvek másodpéldányai jelentik. A 2010. évi anyakönyvi eljárásról szóló törvény előtt hatályban volt jogszabály nem megfelelő értelmezése, illetve a másodpéldányoknak a levéltári törvény kutatásra vonatkozó passzusai szerinti kezelése tág teret nyitott a családtörténeti kutatás előtt, fellendítve a levéltárak ilyen jellegű forgalmát, amely azóta sem lankadt. Az új jogszabály lehetővé tette ugyan az anyakönyvben történő kutatást, de – mivel figyelmen kívül hagyta az állami anyakönyvnek mint irattípusnak a sajátosságait – szándékával ellentétben a kutatás elé szinte áthághatatlan adminisztratív akadályokat gördített. A törvény betű szerinti betartása következtében az állami anyakönyvek levéltárakban őrzött másodpéldányai közül gyakorlatilag csak a halotti anyakönyvek váltak kutathatóvá. 2011 októberében a Magyar Családtörténet-kutató Egyesület szervezésében *Anyakönyvek és a genealógiai kutatás* címmel a Magyar Nemzeti Múzeumban megrendezett konferencia az anyakönyvi kutatás helyzetét tekintette át, vizsgálódását a határon túli magyarok területek helyzetére is kiterjesztve. A konferencia nem titkolt célja a küszöbön álló jogszabály-változás kedvező irányú befolyásolása volt. A megszületett új jogszabály végül nem váltotta be a család-kutatók várakozásait, az anyakönyvek kutathatósága továbbra is viták tárgyát képezi.

Konferenciánk terve éppen e kutatási nehézségeket érzékelve született meg bennünk. Ezúttal nem csupán az anyakönyvi törvény megfelelő értelmezésének megvitatásához kívántunk fórumot nyújtani, hanem e problémán túllépve, olyan levéltári iratokra és kutatásokra kívántuk felhívni a figyelmet, amelyek a családtörténetek másodlagos forrásai ugyan, de léteznek, és hasznosításuk kutatás-módszertani, forrásismereti szempontból is minőségi előrelépést jelent. Célunk tehát az volt, hogy levéltári szakembereket, illetve családtörténeti kutatókat felkérve olyan levéltári és egyéb forrástípusokra hívjuk fel a figyelmet, amelyek az anyakönyvek pusztán tényadatain túl – azokat kiegészítve, adott esetben pótolva, sőt értelmezve –, személyek és családok történetét tárják fel a múltban.

A konferencia megrendezésére az MNL Veszprém Megyei Levéltára dísztermében került sor 2015. október 22-én. A nagyszámú közönséget, amelynek soraiban levéltári és egyéb közgyűjteményi szakemberek, valamint amatőr családtörténeti kutatók

egyenként ültek, a Magyar Nemzeti Levéltár főigazgatója, dr. Mikó Zsuzsanna köszöntötte. Az elhangzott köszöntés röviden számba vette azokat az új levéltári szolgáltatásokat (főként adatbázisok), amelyek nagyban megkönnyítik a kutatók, elsősorban a családtörténeti kutatást folytatók helyzetét, illetve vázolta a levéltárak jövőbeli, ide kapcsolódó tartalomszolgáltatásra vonatkozó terveit. A konferencia előadásai egy szünet beiktatásával két részben hangzottak el. Az előadások felvezetője, a konferencia moderátora Jakab Réka főlevéltáros volt.

A nyitóelőadást dr. Péterfalvi Attila, a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság elnöke tartotta. Előadásában az anyakönyvi törvényre, illetve a személyes adatok kezelésére vonatkozó hatósági állásfoglalást ismertette. A közönséget alkotó levéltárosok és családtörténeti kutatók számára tisztázta, miért fontos a személyes adatok védelme, miért volt indokolt az anyakönyvi adatszolgáltatás ilyen jellegű megváltoztatása, és mindez miért vonatkozik a levéltárakban őrzött másodpéldányokra is. Előadását követően volt lehetőség a téma megvitatására, konkrét kérdések megfogalmazására.

Az eredeti programterv szerinti következő előadás Nagy Ágnes levéltáros betegsége miatt elmaradt. Helyette kollégája, Haraszi Viktor, Budapest Főváros Levéltárának főigazgató-helyettese a nyitóelőadásra reflektáló előadást tartott, amelyben levéltára anyakönyvi kutatásra vonatkozó álláspontját és eljárását ismertette, egyben felhívva a figyelmet a jogszabály problematikus elemeire és értelmezési nehézségeire. A konferencia további előadásai a tervezettek szerint hangzottak el. Karika Tímea segédlevéltáros (MNL VeML) *Családok és háborúk: a családtörténeti kutatás lehetőségei a hadigondozási alapidatokban* című előadása két vonatkozásban is aktuális volt. Egyrészt részletes áttekintést nyújtott a hadigondozási irattípusokról és a bennük található, a családtörténetekhez hasznosítható adatokról, kibővítve ezáltal a családtörténeti kutatás forrásbázis-lehetőségét. Előadása másrészt kapcsolódott a hadigondozás újonnan elindult közigazgatási eljárásához. Az iratokból kirajzolódó személyes és családi sorsok jól rávilágítottak az iratanyag rendkívüli adatgazdagságára. Tóth Eszter Zsófia, a Veritas Történetkutató Intézet munkatársa az Oral History módszernek a családtörténeti kutatásban betöltött fontos szerepére hívta fel a figyelmet az interjú készítőik számára konkrét módszertani ajánlásokat megfogalmazva. A legfontosabb alapelveket saját interjúalanyaiával végzett munkájából vett példákkal tette kézzelfoghatóbbá.

Az előadások első blokkját követően tartalmas hozzászólások hangzottak el, amelyekben minduntalan felvetődtek a kutatási lehetőségek mellett az adatvédelem szempontjai is. Mindez a konferencia eredeti szándékát is visszaigazolta. A szünetet követő előadásokban további két forrásismertető előadás, valamint két kutatási beszámoló hangzott el. Utóbbiak is azt a célt szolgálták, hogy az anyakönyvi kutatáson túl további lehetőségeket és módszereket tárjanak az érdeklődők elé.

Szűts István Gergely levéltáros (MNL VeML) előadásában izgalmas internetes nyomozás folytán felkutatott családtagokkal készített Skype-interjú eredményeit mutatta be, melyek értékes adatokkal egészítették ki a Herendi Porcelánmanufaktúra utolsó háború előtti vezetőjéről, Gulden Gyuláról készülő, hagyományos levéltári kutatáson alapuló monográfiája adatait. Pavel Koblasa levéltáros, a Cseh Nemzeti Levéltár munkatársa magyar nyelvű előadásában a prágai és más csehországi levéltárakban található magyar vagy magyar vonatkozású családi levéltárakról adott áttekintést. Előadásával a határon túli magyar vonatkozású levéltári iratok egy eddig ismeretlen részére kívántuk felhívni a figyelmet. A Csehországban őrzött magyar vonatkozású iratanyagok elsősorban a főúri történelmi családokhoz köthetők, amelyek segítségével e családok uradalmaira és birodalmi családi kapcsolataikra vonatkozó adatok gyűjthetők. Laczlavik György az MNL OL főosztályvezetője az irányítása alatt álló, családi fondokat tartalmazó szekció levéltáraiból hozott példákkal adott áttekintést és ajánlást a családkutatásban használható elsődleges és másodlagos forrástípusokról.

A konferencia záró előadásának megtartására egy olyan „amatőr” kutatót, Madarászné Kajdacsy Ágneszt kértük fel, aki szakmája szerint nem történész, nem levéltári szakember, de évtizedes levéltári kutatómunkával a háta mögött a családtörténeti kutatást módszeresen és tartalmilag is magas szintre fejlesztve, szemléletesen tudta bemutatni eredményeit. Előadása kutatótársai és a kutatószolgálaton dolgozó levéltárosok számára is tanulságos volt.

A konferencia iránti igényt, illetve sikerét bizonyítja a rendkívül nagy érdeklődés, a hallgatóság aktív részvétele, a hozzászólások nagy száma. A konferencia hozzászólásokkal és egy értékelő zárszóval ért véget, majd a szervezők ebédre invitálták az előadókat és a megjelent társintézmények munkatársait. A rendezvény délután négy órakor ért véget. A konferencián készült fényképek, a teljes hangfelvétel elérhető az MNL Veszprém Megyei Levéltára honlapján:

http://mnl.gov.hu/mnl/ve/ml/hirek/csaladtorteneti_kutatas_az_anyakonyveken_tul_konferencia.

Jakab Réka

Két genealógiai kongresszusról

Beszámoló a 17. romániai Genealógiai és Heraldikai Kongresszusról

Négyéves szünet után 2016. május 12–14. között a romániai Jászvásáron megrendezték a 17. Országos Genealógiai és Heraldikai Kongresszust. A rendezvény szervezője a Sever Zotta Román Genealógiai és Heraldikai Intézet. Mint minden alkalommal, most is adott volt egy kiemelt román történelmi család bemutatása. Ezúttal a Mavrocordat família családtörténetével foglalkozott hat előadó.

A résztvevők zöme genealógiai témával jelentkezett. A kimonodottan családtörténeti bemutatókon kívül az előadásokat altémánként csoportosították. Volt uralkodói származástan, biográfia és prozopográfia szekció, idegenek a románok között és románok külföldön, bukovinai és besszarábiai genealógia és a néhány éve bevezetett „Öseim” szekció. Utóbbit abból a célból kezdeményezte Ștefan S. Gorovei főszervező, hogy ösztönözze a résztvevőket saját családjuk múltjának feltárására.

A több mint félszáz előadó között kevés volt a heraldikus. A bákói Anton Coșa Bákó város címeréről beszélt, Cătălin Hriban és Sorin Iftimi jászvásári heraldikusok a jászvásári egyetemek és karok nemrég megalkotott címereit ismertették, a kisinyovi Nicolae Dergaci az orosz szakirodalomban megjelent, Petru Movilă (Peter Mogila) kijevi metropolita címerét feldolgozó anyagokat összegezte, Constantin Ittu nagyszebeni heraldikus a bécsi Mária Terézia-emlékmű címereit elemezte, Tudor-Radu Tiron bukaresti heraldikus egy, a Bajor Állami Könyvtár gyűjteményében fellelt kéziratban megjelent Hunyadi-címerváltozatokról értekezett. Szekeres Attila István sepsiszentgyörgyi heraldikus, az Erdélyi Címer- és Zászlótudományi Egyesület elnöke két előadást tartott: a székely közösség címereiről, valamint Keöpeczi Sebestyén József (1878–1964) erdélyi címerművészről. Egy pecsétani előadás is akadt, a bukaresti Ana-Felicia Diaconu a pecsétek korszerű, tudományos leltározásának módjait ismertette.

A kongresszuson sor került Szekeres Attila István Háromszék címerkincsét feldolgozó, az árkosi Tinta Kiadónál 2015 végén megjelent könyvének (Patrimoniul heraldic al județului Covasna) bemutatójára is. A kötetet Tudor R. Tiron bukaresti heraldikus méltatta.

Beszámoló a 32. Genealógiai és Heraldikai Világkongresszusról

A skóciai Glasgow városában tartották a 32. Genealógiai és Heraldikai Világkongresszust 2016. augusztus 10–13. között. Maga a konferencia – melynek témája „eredet és fejlődés” – három napos volt, a negyedikén Glasgow építészeti és címertani nevezetességeivel ismerkedhetett a társaság. A következő három napon címertani, építészeti és történelmi emlékek egész sorát mutatták be csillagtűrák keretében az arra benevezetteknek.

A kongresszus helyszínéül a Trades Hall szolgált. A rendezvényt Elizabeth Roads és Alex Maxwell Findlater, a kongresszus elnöke, illetve főtítkára nyitotta meg. A ceremónia keretében Kaare Seeberg Sidselrud, a 2014-ben Oslóban tartott 31. Genealógiai és Heraldikai Világkongresszus főtítkára átadta a kongresszusok vándorjogárát Elizabeth Roads asszonynak.

A kongresszuson 164-en vettek részt Európából, Észak- és Dél-Amerikából, valamint Ausztráliából. Három párhuzamos szekcióban 15 genealógiai és 35 címertani előadást mutattak be. A genealógiai tárgyú bemutatók előadói: Skóciából Graham Holton és Alasdair Macdonald (közös előadással), John Cleary, Tahitia McCabe, Ian Macdonald és Jenny Swanson, Angliából Audrey Collins, Julie Goucher, az Amerikai Egyesült Államokból Shannon Combs-Bennett, Franciaországból Pierre Le Clerq és Michel Teillard d’Eyry, Spanyolországból Matthew Hovious és Pedro Casteñeda-Garcia, Németországból Herbert Stoyan, Kanadából Marc Tremblay és Olaszországból Valeria Vanesio.

Címertani előadással jelentkezett Skóciából Bruce Durie és Mark Dennis, Angliából Richard Baker, Paul Fox, Adrian Ailes és Andrew Gray, a Man szigetről Howard Connell, Svédországból Göran Mörner, Henric Åsklund, Martin Sunnqvist, Claus Bertnsen és Henrik Klackenber, Dániából Nils Bartholdy, Ronny Andersen és Peter Kurrild-Klitgaard, Kanadából Claire Boudreau és Darrel Kennedy (közös előadással), Robert Watt és D'Arcy Boulton, Belgiumból Steven Thiry és Luc Duerloo, Németországból Clemens Kech és Rolf Sutter, Franciaországból Nicolas Vernot és Alberto Lembo, Portugáliából Marta Gomes dos Santos, az Amerikai Egyesült Államokból Joseph McMillan, Mexikóból Rodrigo Lopez-Portillo y Lancaster-Jones, Hollandiából Jan T. Anema, Finnországból Carl-Thomas von Christierson, Ausztriából Michael Göbl, Lengyelországból Adam Żurek, Bulgáriából Stoyan Antonov, Macedóniából Jovan Jonovski, Romániából Ana-Felicia Diaconu és a kongresszus egyetlen magyar résztvevője, Szekeres Attila István sepsiszentgyörgyi heraldikus, az Erdélyi Címer- és Zászlótudományi Egyesületet elnöke, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság tagja.

A címertani előadók zöme „haza beszélt”, azaz országuk, térségük, városuk vagy egy hazai személyiség címeréről/címereiről érkeztek. Példaként bemutatjuk a „keletiek” témáit. Stoyan Antonov a bolgár királyi ház (Szász-Koburg-Gotha) címerhasználatáról, Adam Żurek a gnoeznoi és lembergi püspökség egyházi címerhasználatáról érkezett, Ana-Felicia Diaconu előadásának címe: Kontinuitás és innováció a romániai közigazgatási heraldikában; Jovan Jonovskié: A nap megjelenítése a macedóniai közigazgatási heraldikában, Szekeres Attila István előadásának címe: A székely közösség címerének alakulása annak megjelenésétől addig, amíg a legnagyobb romániai nemzeti kisebbségi közösség, a magyarság autonómiaharca jelképévé vált.

A következő, 33. Genealógiai és Heraldikai Világkongresszust a franciaországi Arras városában rendezik meg 2018. október 1–5. között.

Szekeres Attila István

Magyar–román genealógiai konferencia. A Magyar–Román Történész Vegyesbizottság 23. üléséről

A két évvel ezelőtti budapesti, az MTA Történettudományi Intézetében rendezett konferencia után 2016. szeptember 20–23. között Gyulafehérváron zajlott a Magyar–Román Történész Vegyesbizottság 23. ülése. Az előzetesen rögzített tematikának megfelelően egyrészt genealógiai, másrészt a kulturális transzfer működését megvilágító előadások hangzottak el. Megnyitóként a román tagozat elnöke – egyben a rendezvényt szervező Román Akadémia George Barițiu Történettudományi Intézetének (Kolozsvár) igazgatója –, Nicolae Edroiu üdvözölte a résztvevőket, válaszolva a Vegyesbizottság történetét az 1971-es és a 2014-es budapesti ülés között. A magyar tagozat elnökeként Miskolczi Ambrus leszögezte: az 1973-as tankönyv vita (a nemzeti kizárólagosság és a hithű marxizmus párharca) maga is hozzájárult ahhoz, hogy a Vegyesbizottság a hullámozó állami kapcsolatok közepette is a szólásszabadság szigete maradt. Ennek a jövőben közös tanulmánykötetben kell megmutatnia. Daniel Breaz, az eseménynek helyet adó „1918. december 1. Egyetem” rektora hangsúlyozta: Gyulafehérvár a román történelem fontos helyszíne, a történelem-oktatás (1991 óta) pedig az egyetem

egyik első és legfontosabb programja, teljes ciklusban zajlik, emellett az intézmény szerteágazó nemzetközi együttműködés részese, az MTA-val is évek óta zajlik közös projekt. Végül a gyulafehérvári „Egyesülés Nemzeti Múzeuma” főigazgatója, Gabriel Rustoiu ismertette az 1888 óta gyarapodó gyűjtemény (jelenleg több, mint 180,000 tétel) történetét, az elsősorban az antik Apulumra összpontosító régészeti kutatásokat. Reményét fejezte ki, hogy a Vegyesbizottság témakörei közé bekerül majd a régészet és a muzeológia is.

A tudományág helyzetének ismertetéseként Nicolae Edroiu válaszolt a román genealógiai kutatások történetét az 1780-as első kézirat említése után, méltatva a moldvai bojár- és erdélyi román nemesi családok feldolgozását, majd kárhóztatva az 1948 utáni törést – e rész tudomány tabuvá vált –, a rossz emlékü korszak egyetlen pozitívumaként említve az állmvédelem számára megírt rengeteg önéletrajzot, melyek kellő kritikával forrásértékűek lehetnek. A nyolcvanas években azután a jászvásári (Iași) intézet évkönyve megindíthatta idővel önálló sodó genealógiai mellékletét, a rendszerváltás után megalakult – habár a Román Akadémia keretein kívül – a Genealógiai Intézet, ez év májusában sikeres nemzetközi konferencia zajlott.

Magyar részről Kollega Tarsoly István az új kutatási lehetőségek vázolásának kapcsán ismertette az általa vezetett Magyar Családtörténet-kutató Egyesület tevékenységét (ő egyben a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság alelnöke is), kiépített és folyamatosan fejlődő adatbázisait (anyakönyvek, névváltoztatások, emlékművek, sírkövek, kutatói kapcsolatok, gyászjelentések, érettségi tablók), melyek bizonyos korlátozásokkal az Egyesület honlapján keresztül elérhetők, akárcsak együttműködés keretében a Magyar Főnemesi Adattár, a Magyar Családtörténeti Adattár és az Erdélyi Genealógiai Társaságtól lekérhető nevek jegyzéke. Ezidáig tíz és félmillió nevet dolgoztak föl – kapcsolható módon az eredeti anyakönyvhöz –, minden budapesti állami anyakönyvet, és az összes vidékit is be fogják vinni, továbbá háromszázezer változtatott nevet, százötvenezer első világháborús áldozatát, különböző temetőkből hétezer-ötszáz elhunytát és több mint hétszáz tablót.

A továbbiakban konkrét tárgyú előadások hangzottak el. Maria Magdalena Székely összefoglalta a közép- és koraiújkor moldvai nemzetségek kutatásának lehetőségeit: a kolostorok számára kiállított fedelmi, nagybojári adománylevelek, az ottani sírkövek feliratai, a rokonok nevének rögzítése (a nekik járó imák és istentiszteletek biztosítása érdekében) az ott vezetett emlékkönyvekbe (*pomelnic*), az óegyházi szláv nyelvű krónikák. A kolostorok nemcsak az őskultusz, hanem a politikai reprezentáció helyszíneivé is váltak, az általuk őrzött források alapján rekonstruálhatók a bojárnemzetségek, ám figyelembe kell venni a nem ritka hamisításokat, melyek már a 17. században kikényszerítették a leszármazások tisztázását, azaz a genealógiai kutatásokat, és perek sorozatát indították el.

Susana Andea ismertette az 1600 előtti oklevelek digitalizálásának projektjét (a bukaresti és a kolozsvári egyetem illetve a levéltárak együttműködéséeként), majd szűkebb tárgyaként a fedelmi Erdély Nagy- és Kiskancelláriájában működő írnokok helyzetét, karrierlehetőségeit. A 17. században már általában alacsony származású, fizetett személyek nem annyira az illetményért, mint inkább a feljebbjutás és a reménybeli birtokadomány végett vállalták ezt a munkát. Kellően képzett személyként latin, magyar, német és török, egyes esetekben még román nyelvtudással rendelkeztek (ez utóbbira csak következtethetünk, a források ritkán említik).

Mindennek érzékeltetéseként összefoglalta a 17. században felemelkedett récszei (Fogarasi) Boér István és Péter pályáját.

Avram Andea a Mária Terézia alatt jelentős karriert befutott Petru Dobra életútját rajzolta meg (kereskedőcsalád fiából erdélyi táblai főügyésszé emelkedett).

Nagy Levente a reális és fiktív családok viszonyát boncolgatta, konkrétan Esterházy Pál ezirányú tevékenységét, aki a politikából kiszorulván a művészet és a fikció felé fordult, egyfajta imaginárius Magyar Királyságot teremtett, s ennek gerinceként megalkotta családja részben fiktív genealógiáját. Ebben fontos szerepet játszott bizonyos Dodo dáki király, a Hunyadiak, Dracula – azaz a havasalföldi Vlad Ţepeş, aki a kor magyarországi közvéleménye számára igen pozitív személy, törökverő nagy formátumú vezető – és Oláh Miklós (ez utóbbi szál valós). A konstrukcióban Erdély súlya biztosítja a török előtti egységes nagy ország képét.

Ştefan Gorovei a moldvai örmények külhoni szerepét foglalta össze: magában a román fejedelemségben a 16. század elején jelentek meg (északkelet felől), a 17. század vége felé közülük áttelepültek Erdélybe, idővel Magyarországra és távoli országokba. Konkrétan saját családja útját ismertette, kiemelve a pesti Gorove László, István és a bukaresti Artur Gorovei párhuzamos, akadémikus pályáját és kapcsolatait, a család későbbi tagjainak amerikai, Szovjetunió-beli, spanyolországi karrierjét. Maga a név az örményből magyarítható ('vitéz', 'bátor'), az -i betű Magyarországon kopott le róla.

Miskolczy Ambrus a babonák genealógiájáról és esetükben a kulturális transzfer működéséről beszélt, mégpedig Bruckenthal Mihály 1789-es körkérdése alapján. A későbbi királybíró és szász *comes* falujuk hiedelmeit szerette volna begyűjteni kálvinista magyar, evangélikus szász és ortodox román papoktól, ám csak hat válasz érkezett, azok is a lelkész tájékozatlanságáról, elszigeteltségéről tanúskodtak, amit pedig közöltek, azt máshol, tanulmányaik során szedhették össze (például a farkasember alakja, melyről viszont nem sejtették, hogy a német hiedelemvilágból jutott el a szláv népekhez, a magyarokhoz és a románokhoz).

Lajtai László genealógia és nemzetépítés összefüggéseit vázolta, elemezve a Hunyadiak származásának tárgyalását a 19. századi történelem-tankönyvekben. A premodern rendi közegben, a 18. század végéig társadalmi állásuk, előkelőségük számított, a róluk értekezők problémátlan módon román eredetűnek tekintették őket. A modern nemzetépítéssel, a 19. század elejétől hangsúlyosan, polemikus élel a magyar származás tana uralkodik, míg az 1880-as évektől, a filológiai eredmények, mindenekelőtt Robert Rösler munkássága – a románok balkáni eredete – hatására ismét a déli, szerb, albán, majd román gyökerek jelennek meg. Ez illeszkedett az uralkodó körök azon törekvésebe, hogy vonzó életutakat látva a nem magyar ajkú népesség is magáénak érezhesse az ország történelmét, erősödjen hazafias érzületében.

C. Tóth Norbert a genealógia hozzájárulását hangsúlyozta az archontológia számára: a középkori forrásokban előfordul, hogy ugyanazon név egy időben távoli helyeken, különböző pozíciókban jelenik meg, ilyenkor a családtörténet tisztázhatja, hogy egymással rokon, de különböző személyekről van szó, mint a Guth-Keled nemzetségbeli Bacskai Miklós(ok) esetén a 15/16. század fordulóján.

Laura Stanciu felekezet és nemzet viszonyát elemezte az erdélyi románok esetében, a 18. és a 19. század közepét vetve össze. E két

összetett, ellentmondásos korszakot egyszerre jellemezte a nyelvi-kulturális nemzettudat – a latinizálástól, elnemzetlenítéstől tartó görögkatolikus lelkészek inkább az ortodoxokkal érznek közösséget –, ugyanakkor a felekezeti szerepe. Az ortodoxok Karlóvához, a szerb hierarchiához vonzódnak, Ioan Lemény balázsfalvi görögkatolikus püspök pedig korántsem csak nemzeti érdekből kérte széke érseki rangra emelését, ennek megvalósulása inkább Róma globális stratégiáját szolgálta.

Remus Câmpeanu a kulturális transzfer lehetséges tereit osztályozta a 18. századi Erdély vonatkozásában, emlékeztetve a románok társadalmi súlyára (a nemesség felét adják), szerepére a közgazdaságban (II. József 15%), tehát egy tagolt román társadalom létrejöttére. Ezt ezidáig kevésbé emlegették, ezért szükséges a hagyományos narrációk és a kanonizált nemzeti hősök után immár a mikrotörténelem, az egyéni utak vizsgálata, az egyedül helyes alapállás pedig csak a nemzeti kizárólagosság, a többség–kisebbség, uralkodó–elnyomottak kategóriák meghaladása, a múlt közös feldolgozásának szándéka lehet.

Ábrahám Barna a felekezeti és/vagy közös kultúraépítés viszonyát foglalta össze, az erdélyi románok és a szlovákok 19. századi stratégiáit állítva párhuzamba. Általában a vallás, az egyház nemzeti összetartó erejének tétele érvényesült, a mindennapokban viszont felekezeti elzárkózás vagy éppen villongás, csökkenő mértékben, de még a 20. század elején is kimutatható, miközben nyilvánvaló a szembenálló felekezetek (ortodox – görögkatolikus illetve evangélikus – római katolikus) eltérő szellemű, de egyenlő részvétele a nemzetépítés, konkrétan a kulturális intézmények kiépítésében.

Az esemény lezárásaként a résztvevők meghatározták a két év múlva esedékes magyarországi tanácskozás témáját: a történelmi emlékezet és a kulturális transzfer, hangsúlyosan 1918 és a transzilvanizmus rendszere. Az ülések mellett a szervezők elkalauzolták a résztvevőket az ortodox katedrálisba – ezt követően fogadta őket Irineu érsek –, a katolikus székesegyházba, a muzeális Batthyaneum Könyvtárba, az Egyesülés Nemzeti Múzeumába, illetve záróeseményként a 14. század elején alapított, értékes freskókat rejtő remetei (Râmet) kolostorba.

Ábrahám Barna

Interneten az erdélyi középkori oklevelek. Beszámoló a Román Nemzeti Levéltár középkori okleveleinek digitalizálásáról rendezett műhelybeszélgetésről

2016. május 30-án a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Országos Levéltárának Bécsi kapu téri konferencia termében került sor arra a műhelybeszélgetésre, amit a Magyar Nemzeti Levéltár a Bukaresti Tudományegyetemmel közös szervezésben rendezett a romániai levéltárakban őrzött, 1600-ig terjedő iratok digitális adatbázisának bemutatásáról.

Mikó Zsuzsanna a Magyar Nemzeti Levéltár főigazgatója köszöntőjében felidézte a magyarországi középkori oklevelek tíz évvel korábban kezdődött digitalizálási projektjét, a mintegy 108 000 levéltári egység három esztendő alatt történt digitalizálását 135 000 euro külső támogatással. Ezen túl nemcsak a vidéken őrzött,

egyházi levéltárak anyagának digitalizálásában játszott és játszik jelentős szerepet az MNL, de a határon túli középkori iratok digitalizálását is támogatja. A legjelentősebb határon túli gyűjtemény Szlovákiában van, az ICARuS projekt keretében ezek digitalizálása a végéhez közeledik. A mennyiségében második legjelentősebb anyag ma Romániában található, mintegy 10 000 db 1526 előtt keletkezett dokumentummal. Az MNL nagy örömmel vállalta a szakmai bemutató megrendezését.

A meghívón köszöntőként szerepelt, de lényegében szakmai projektbemutatót tartott a projekt kitalálója, kezdeményezője és menedzsere, Marius Diaconescu, a Bukaresti Tudományegyetem tanára. Megköszönte az MNL-nek a lehetőséget, hogy a bemutatóra Budapesten kerülhetett sor. Ennek oka egyszerű: a legtöbb digitalizált dokumentum (mintegy 90 %) Erdély történetéhez kapcsolódik. A projekt kivitelezője a Bukaresti tudományegyetem, partnerek: a Román Nemzeti Levéltár (RNL), a Babeş-Bolyai Tudományegyetem és a Norvég Nemzeti Levéltár. A projekt elsődleges célja a RNL-ban őrzött 1600 előtt kelteztetett iratok (eredetiek és másolatok) digitalizálása és online adatbázisban történő rendszerezése. A levéltáron túl további két intézményre, kolozsvári Lucian Blaga Központi Egyetemi Könyvtárra és a Román Nemzeti Történelmi Múzeumban őrzött anyagok feldolgozására is kiterjed a munka. A projekt ötletgazdája és kivitelezője a Bukaresti Tudományegyetem, amely a technikai és pénzügyi ügyvitelen túl paleográfiai ismeretekkel rendelkező szakemberekkel járul hozzá a terv megvalósításához. Az egyetem felel a népszerűsítő kampányokért és részben az adatbázis kezeléséért is. A digitalizáció során a RNL biztosítja a szabad hozzáférést minden 1600-ig keletkezett irathoz, kezeli és karbantartja az adatbázist. Mint elhangzott, „az iratok azonosítását, illetve a szlavón, görög, oszmán nyelvű és cirill betűs írások kivonatait a levéltár szakemberei végezték. A Babeş-Bolyai Tudományegyetem biztosította teljes egészében a magyar nyelvű és részben a latin iratok feldolgozásához szükséges szakmai háttérrel, ugyanakkor részt vállalt a projekt népszerűsítésében is. A Norvég Nemzeti Levéltár egy évtizedre visszanyúló digitalizációs tapasztalata biztosította a projekt és az adatbázis felépítéséhez szükséges technikai tudást, ugyanakkor ez az intézmény ellenőrzi az adatok hasznosíthatóságát az idegen kutatók, a térség levéltári és történelmi sajátosságait kevésbé ismerők szemszögéből.”

A projektet eredetileg 2014 decembere és 2016. április közötti időtartamra tervezték a Norvég Alap támogatásával, de sikerült meghosszabbítani 2016 októberig. A teljes költség 830 000 euró, ebből 2016 márciusáig 680 165 eurót használtak fel (81,82 %). Az eredeti elképzelés 1000 irat restaurálását is célul tűzte ki, 2016 márciusáig ez a szám elérte az 1 067-et.

Eredetileg a RNL 32 központi és megyei intézményéből 32 000 levéltári egység digitalizálását célozták meg és mintegy 36 000 irat adatbázisba történő feldolgozását tervezték. A tényleges irat-azonosítási és szkennelési munka során ez a szám a jelek szerint mintegy 20 %-kal nő és a digitalizált kútfők száma el fogja érni a 38 500-at, ami mintegy 50 000 regesztát feltételez. (2016. márciusáig 22 500 levéltári egységből 28 000 irat került feldolgozásra.) A legtöbb levéltári egység a RNL Kolozs megyei levéltárában található (19 938), nagyságrendileg következnek a Szeben (8 060), Brassó (2 795) megyei levéltárak, a RNL Központi Történelmi Levéltára (2 696), illetve a Iasi (1 553), Bihar (921), Kovászna (830) és Máramaros (624), Maros (550) megyék levéltárai. Ez összesen mintegy

411 fondot érintett. Az iratok azonosítása a kolozsvári levéltárban volt a legnehezebb, elsősorban a családi levéltárak mennyiségi és szerkezeti adottságai miatt (egy-egy levéltárak specifikus tagolása, raktári egységek vagy levéltári csomók szintjén készített leltárak esetén az egyes iratok azonosítása az irathalmaz átlapozásával történt). A szkennelésre előkészített iratokról nyilvántartást készítettek a számítógépes rendszer által generált jelzet hozzáadásával (pl. 627. – 1b/fasc. 80. nr. 19. – 1579 – latina – hartie, original – CJ-FD-00320-1-2-1b-80-19.). A szkenneléshez minden levéltári egységhez címkék készültek minden fontos információval, amelyek a képekkel együtt lettek szkennelve.

A feldolgozó munkát access adatbázisba végzi több „paleográfus”, hangsúlyozva, hogy pályájuk kezdetén álló fiatal kutatók és diákok bevonásával történik a munka „teljes bizalmat szavazva nekik”. Romániában két latin paleográfiai iskola létezik, Kolozsvár és Bukarest központtal, előbbi helyen Ion Aurel Pop és Adinel Dincă, amott Radu Manolescu és Lukács Antal professzorok vezetésével. Diaconescu hangsúlyozta, hogy ő is Kolozsvárott kezdte a paleográfiai tanulmányokat, majd „közel három évig volt alkalma napi rendszerességgel Érszegi Géza mesterrel gyakorolni” az oklevélolvasást az Országos Levéltár épületében, amiért külön köszönetét fejezte ki. Mindezt a tudást igyekezett átadni bukaresti tanítványainak is (Radu Decici, Dorel Țuinea, Rebeca Gliga, Alessandro Dumitrașcu). Budapesti tanulmányainak része volt a magyar középkori adatbázis használata is, ami nagyon hasznos volt ahhoz, hogy saját rendszert hozzanak létre. A metaadatok feltöltését Bogdan Popovici (RNL) végzi, az adatok a RNL informatikai rendszerén keresztül előbb a scopeArchiv programba, majd a www.arhivamedievala.ro online adatbázisba kerülnek. Ez utóbbi a RNL informatikai rendszerének részeként működik, csakúgy, mint a szintén a projekt részeként megvalósuló hét központi (arhivelenationale-centrale.ro) és megyei (Kolozs, Szeben, Brassó, Iasi, Kovászna, Máramaros) honlapok (<http://arhivelenationale-brasov.ro>, stb), ahol a Virtuális Múzeumnak nevezett rész a helyi közösségek történetét és identitását kívánja bemutatni.

Ioan Drăgan, a Román Nemzeti Levéltár főigazgatója megköszönte az MNL vendégszeretetét, amit a rendezvényhez nyújtott, mindezt a gyümölcsöző együttműködés bizonyítékaként értékelte. A projekt „norvég pénzből és hazai szaktudással” valósul meg, ez a RNL eddigi legnagyobb vállalkozása, amelynek célja a kutatás megkönnyítése és a dokumentumok állományvédelme. Ahogy a DL-DF adatbázis, ez is túlmutat a nemzeti történetírásokon, örülnek a magyar kollégák támogatásának, megköszönte a magyar kollégáknak a projekt megtervezésében nyújtott támogatását.

Costea Ionuț, a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem képviselőjében kiemelte, hogy a projekt a kolozsvári egyetem számára is nagyon fontos, intézményi szinten felkeltette az érdeklődést a diákok körében a medieviztika iránt és megerősíti az egyetemen működő paleográfiai műhely fontosságát és jelentőségét, a Történelem és Filozófiai fakultást bekapcsolata nemzetközi tudományos vérkeringésbe, erősítette az intézmények közötti együttműködést. A budapesti jelenlétet a román és a magyar történészek közötti szolidaritásként értékelte.

Bolstad Inga, a Norvég Nemzeti Levéltár főigazgatója köszöntőjében a digitalizálás jelentőségét emelte ki. Norvég részről jelen volt még az eseményen Gausdal Ole, Norvég Nemzeti Levéltár főigazgató-helyettese is.

Ezt követően Marius Diaconescu „élőben” mutatta be az adatbázist. Kiemelte, hogy a mintát a magyarországi adatbázis szolgáltatta. Az adatbázisnak lesz több nyelvű, így magyar felülete is. Eltolódás van azonban egyelőre az adatok fordításában, egyelőre a metaadatok csak románul használhatóak, de idővel a magyar, angol és német fordítás is lesz. Konkrét kereséseket is láthattak a jelenlévők, majd ezt követően kérdéseket lehetett feltenni. Több kutató megjegyezte, hogy a metaadatok több helyen nem pontosak, a hely- és személynevek azonosítása nem tökéletes. A kérdések között elhangzott, hogy milyen nyelven kerülnek rögzítésre a személy és helynevek. Amennyiben van román megfelelőjük, úgy románul rögzítik ezeket. Az adatbázissal kapcsolatban felmerült problémákra a menedzser szerint a jövő fog választ adni, számos kérdést idő hiányában eddig nem lehetett tökéletesíteni. Három éven belül a metaadatok is teljesen felkerülnek az adatbázisba, remélhetőleg a két, a román és a magyar adatbázist linkekkel lehet összekötni. A szinkron tolmácsolás fáradságos munkáját Flóra Ágnes végezte.

Az www.arhivamedievala.ro adatbázis, az EGT Alap 2009-2014 „Természeti és kulturális örökség megőrzése és megújítása” elnevezésű programja keretén belül finanszírozott, a RNL őrzésében található középkori iratok digitalizálása című projekt része. Az ICARUS ENARC projektje keretében az elmúlt években tárgyalások folytak a RNL-ral az erdélyi oklevelek digitalizálásáról, végül az a megoldás kerekedett felül, amely a Norvég Alap támogatásával valósítja meg a projektet, az időhatárt jelentősen kibővítve 1600-ig. Ez mintegy 35 000 levéltári dokumentumot jelent Románia valamennyi állami levéltárából. A magyar történészek nagy várakozással tekintenek a vállalkozás felé, hiszen megvalósulása esetén az erdélyi oklevelek sokkal jobb minőségben lesznek elérhetőek, mint a DL-DF adatbázis fekete-fehér mikrofilmekről digitalizált állománya. A metaadatok készítésével kapcsolatban azonban fenntartásaink vannak, az eddigi eredmények nem győzték meg az erdélyi forrásokat jól ismerő történészeket, hogy a fiatal „paleográfus” csapat szakmailag tökéletesen végezné a munkát.

Rácz György

Beszámoló a *Digital history Workshop / Atelier d'histoire digitale* műhely-konferenciáról, Bukarest, 2016. november 18–19.

A nemzetközi összejövetel (francia és magyar meghívottakkal, összesen 22 fő) célja a történettudományi kutatásban használatos digitális eszközök használatának és lehetőségeinek áttekintése volt. A program szerint a résztvevők kb. egy-egy órányi időtartamban mutathatták be projektjeiket, hogy azután a műhely második napján ezek megvitatására kerüljön sor.

Először Marius Diaconescu mutatta be a román történelem korai forrásának összegyűjtésére kidolgozott projektjét. Ennek finanszírozója Norvégia, legfőbb szakmai partnerei pedig a Norvég és a Magyar Nemzeti Levéltár. A projekt ismerős nekünk magyaroknak is, hiszen a nyár folyamán már volt egy bemutatója Budapesten; ahhoz képest sok újat nem hallottunk. A projekt érdekes, de időnként az az érzése a külső szemlélőnek, hogy a gyöngébb ellenállás irányában halad. Ezen azt értem, hogy kész adat- és rendszer elemeket vesznek át más projektekből. Kedvező fejlemény, hogy a

romániai anyag felvételezése jó minőségben történik (600 DPI), tehát további feldolgozásra nagyon is alkalmas lesz.

A második prezentáció (Kóta Péter) szólt az MNL több projektéről. Kitűzött célja szerint problémaorientált áttekintést adott nemcsak a DL-DF-ről (ami eléggé ismert), hanem a még kísérleti stádiumban levő 1526–1570 időszakot érintő adatgyűjtésről is. Ez utóbbi különösen fölkelte a román kollégák érdeklődését. Megemlítette továbbá az MNL Vas Megyei Levéltárában készített adatbázist, amely Szombathely város műemléki védettségű épületeit mutatja be, valamint a megyei múzeummal közösen elkészített internetes portált (Tóth Kálmán projektvezető munkája), amely 1956 történetének feldolgozása céljából középiskolások bevonásával működik. Az egész egy vetélkedő köré szerveződik, tárgyak, iratok gyűjtése, interjúk készítése a még élő szemtanúkkal, stb. is részét képezi. Az örökségpedagógia, a publikum felé történő nyitás, a közös gyűjtőmunka egyaránt megtalálható benne. Némi csalódottsággal vettem tudomásul, hogy a referátum eme részéhez semmiféle reakció nem volt, hanem csak a középkori és kora-újkorai források kapcsán érdeklődtek az iránt, hogy vajon a digitális képeket – a tömörítetlen fájlokat – meg lehet-e kapni. Azt a választ kapták, hogy természetesen igen, ha felveszik a kapcsolatot az adatgazdával, de automatikusan, egy kattinással nem.

Alina Pavelescu, a Román nemzeti Levéltár munkatársa az RNL-ben folyó további digitalizálási munkálatokról beszélt. Robert Parnica, a budapesti Open Society Arcives vezetője kiemelkedően színvonalas, átgondolt, adatokban gazdag, jól előadott prezentációja a (CEU részlegeként működő) intézetben folyó digitalizálási projekteket mutatta be. Tanulságos volt látni, ahogyan az OSA munkatársai a legmodernebb technológiák – és szabványok – alkalmazásával, a történetfelfogás paradigmaváltásait szinte napra készen követve tárják fel anyagukat. Hozzáteszem, hogy szerintem ehhez a sikeres és hatékony munkához a szükséges előfeltételek is adottak az OSA-ban: kis méretű, fiatal, lehatárolt gyűjtőkörű, ugyanakkor kiemelt érdeklődésre számot tartó (pl. Szabad Európa Rádió archívuma, 1956-os anyagok, stb.) levéltár, viszonylag nagy mozgástér finansziális tekintetben, a CEU hallgatóiból verbuválódó szakember- és kutatógárda. Az OSA kitűnően kamatoztatja ezeket az adottságokat.

Aurelia Vasie, Céline Alazard és Serge Wolikow előadása a Dijonban működő Maison des Sciences de l'homme keretében munkájukat mutatta be, amelynek központjában a XX. század elejének kommunista mozgalmai állnak. Látványos, egyúttal adatokban gazdag on-line kutatási lehetőségeket kínál.

Corina Doboş (a szervező és házigazda) és Bogdan Täut projektje a két világháború közti Romániában illegálisan működő kommunista párt szerveződését vizsgálta egy a háború után készített személyi kataszter adatlapjainak feldolgozásával. A több, mint 8 ezer kérdőív adatainak hasznosítása, és az adatmodellezés kérdései álltak a központban.

Cristina Diac a Román Akadémia Totalizmus-kutató Intézetnek tagja gyakorlatilag ugyanezt a problémát boncolgatta. Középpontban a kvantitatív módszerek alkalmazásának lehetőségei álltak.

Az első nap munkavacsorával zárult, ahol folytatódott – immár kötetlen beszélgetés formájában – a szakmai problémák taglalása.

A konferencia második napja, amely a bemutatott projektek megbeszélését célozta, gyorsan átalakult egy francia - román együttműködési párbeszéddé (miközben a résztvevők száma hatra csökkent). Tartalmi szempontból a XX. századi történelem, pontosabban

a kommunista mozgalom problematikája volt meghatározó: a Komintern, a spanyol polgárháború és a romániai kommunisták 1944 előtti tevékenysége, vagyis ezek digitális kutatásának és feldolgozásának megvitatása.

A prezentációk után a fölvetett témák alapos megbeszélésére került sor. Hasznos tanulságokkal térhetett haza minden résztvevő,

azzal a meggyőződéssel, hogy további hasonló műhely-konferenciákra a közeljövőben érdemes folyamatosan sort keríteni. A román partnerek kitűnő vendégszeretete hozzájárult a pozitív összképhez.

Kóta Péter

A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság 2017. I. félévi programjai

2017. január 26. 17. óra

Házaspárcímerek a magyar heraldikában

Előadó: dr. Pandula Attila (egyetemi docens, ELTE BTK, Budapest, az MHGT elnöke)

Az ülést vezeti: dr. Kollega Tarsoly István, alelnök

2017. február 23. 17. óra

Az Auguszt cukrázscsalád története

Előadó: Auguszt József, cukrász

Az ülést vezeti: Debreczeni-Droppán Béla, titkár

2017. március 30. 17. óra

Izgalmas élet a levéltárban – egy levéltáros „hiéna” emlékei

Előadó: dr. Péntekné Unghváry Mária, (ny. levéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, MHGT)

Az ülést vezeti: Kovács Eleonóra, főtitkár

2017. április 27. 17. óra

Hangszerkereskedő családok

Előadó: Török Róbert (muzeológus, igazgatóhelyettes Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum, MHGT)

Az ülést vezeti: Katona Csaba, alelnök

2017. május 25. 17. óra

Csánki Dezső és Thallóczy Lajos családja

Előadó: Reisz T. Csaba (főlevéltáros, címzetes főigazgató, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, MHGT)

Az ülést vezeti: Török Róbert, titkár

2017. június 29. 17. óra

Községi pecsétek, címeres pecsétek Somogy megyében a 18–19. században

Előadó: Polgár Tamás (levéltár-igazgató Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára)

Az ülést vezeti: dr. Pandula Attila, elnök

Összejöveteleink helyszíne:

Budapest, VIII. kerület, Múzeum krt. 14–16. Pollack Terem (Bejövétel a Bródy Sándor utca felőli bejáraton.)

SUMMARY OF ISSUES, 2016

2016/1.:

In the summer 2015 the Pázmány Péter Catholic University organized a scientific conference with the title '*Historic Roles of the Hungarian Aristocracy in the 20th Century*'.

The aim of this event – where several different disciplines like political science, sociology, history were represented – was to show that the history of the former aristocracy cannot be separated from the history of the Hungarian nation, not even in Late Modern History. This issue is dedicated to the lectures of the conference.

Keszei András: How to Determine the Aristocracy as a Social Group. The aristocracy as the highest class within nobility can be determined by different aspects. This paper discusses legal situation, holding and inheriting titles, then using the historical-legal noble orders as a starting point it talks about the orders from the point of view of behaviour sociology, and finally it describes the class as a dynamic group that is able to accommodate itself to the challenges of the actual environment. A live and constantly changing practice is used as a basis. This practice can be regarded as the answer to the question of 'What is it like being an aristocrat?'

Pánczél Hegedűs János: A Clique of Horthy-Sympathizers and Fascists? About the Aristocratic Social Network of Prince Primate József Mindszenty. The author mentions both aristocratic political opponents (e.g. Baron Tibor Collas) and allies (Count János Mikes of Zabola, Baron Vilmos Apor of Altorja) before Mindszenty had become Prince Primate. As the Prince Primate of Hungary he had a significant aristocratic social network, and it is definitely not an exaggeration. Mindszenty's actual political weight or orientation determined his social aristocratic circle. He was 'modern', since he favoured no one just because that someone had aristocratic origins. At the same time he ignored the spirit of the age, when he stood up for the chased social class during the communist era. The author describes in detail his relationship with Count József Pálffy of Erdőd (1904-1988) and Margrave Junior György Pallavicini (1912-1948/49), and his son, Antal Pálincás-Pallavicini (1922-1957), who set him free in Rétság.

Botos Máté: The New Lord: Aristocracy and Farmland in the 20th century. The Economic Role of the Hungarian Aristocracy. The author summarizes the process, which made impossible the living of this

social class. At the beginning of the 20th century the aristocracy played a strategic role in agriculture, after passing the Law VI. of 1945 – which demolished the large property structure by the distribution of farmlands – the change of the regime landed the aristocracy in difficulty. After 1945 the historical role of the aristocracy was not ensured. The compensation of the former higher class was not materialized even after 1990, partly because of the partial property gain during the compensation, partly because of the lack of funds within the aristocracy in Hungary. At the same time the article mentions those participants who played an active role in making the Hungarian agriculture flourishing again (Károly Stipsicz, Ádám Batthyány, László Károlyi, Sándor Degenfeld, Aladár Zichy).

Ballabás Dániel: The Role of the Széchenyi Clan in István Széchenyi's Cult During the Horthy Era. The author presents the origins of the clan, and then declares that Ferenc Széchenyi can be regarded as the new founder of the clan, since the later Széchenyis genetically spring from him. Moreover the different institutions (entails, the family archives, the mausoleum in Nagycenk, the Révay Foundation) which meant an important link to the constantly growing family descendants in the 19-20th centuries can also be connected to his name. Although the aim of the 'Széchenyi Clan de Sárvár-Felsővidék Foundation' was to boost family connections and financially aid family members in need, it did much more than that. The paper focuses on the activities connected to István Széchenyi's cult.

Kovács Örs: The Political Role of the Hungarian Emigrant Aristocracy in France. The paper describes the causes, the waves, the characteristics of the emigration and the circumstances in France, and then it outlines the branches of the Hungarian emigration, its organisations, and its most important participants after 1945. With the help of documents preserved in the National Archives of Hungary and in the Archives of the State Security Organizations the article shows the role of the aristocrats in the emigration. The aristocracy does not represent a self-sufficient, solid force in any of the western countries, yet it actively supports either financially or politically the politicians against the communist Hungary.

Némethy Zsolt: Without Rank: Hungarian Aristocracy not Re-established, 1945 –? The paper summarizes the main turning points of roll back of the historical aristocracy in public life after 1945, it underlines Law IV. of 1947 which forbade the use of noble titles,

ranks and ensigns. After the relocations, the internment camps, and the emigration years the Hungarian historical aristocracy did not return from its inner and outer exile and was not able to regain its earlier political and economic position. The paper presents the efforts, organizations, events realized by the nobility and the aristocracy to safeguard their interests in cultural life and also the unsuccessful legal steps that aim the official acknowledgement of using noble titles.

2016/2.:

Balázs Gergő: History of the Smaragd Clan. The author compared the earlier published results with the charter and narrative sources, each difference was thoroughly examined. The paper traces the family of French origin (it was also called Ajnárdfi, Gilétfi, Zsámboki clan) from the time when they arrived in Hungary until the decline of the family, the course of lives of family members, the development of their possession network, their local remembrance are also discussed. The genealogical table of the family has also been refined.

Gyöngyössi Márton: In the Trace of Hungarian Middle Age Gold Forints of a Catalan Coin Finding from the Early Modern Period. In 1989 during the renovation of the Sant Pere de Rodas Benedictine abbey in the northeast of Catalonia a significant coin treasure was found which derives from the late Middle Ages and early Modern Period. From the 658 coins of the finding 348 proved to be gold. The earliest coins derive from the second half of the 14th century, the latest ones from the period between 1520 and 1530. The finding contains 45 Hungarian Gold Forints from the reign of King Sigismund of Luxemburg (1384-1437) until King Louis II Jagellon (1490-1516), the latest year is 1512. The paper describes these coins and states that their origin can be related either to the 'Spanish' merchant colony of Buda or to Anne of Candele's escort who remained in Buda.

Szegedi László: Did a Hungarian Crown of Kings of Arms Exist? The answer to the question in the title is yes. The author reconstructs the coat-of-arms of János Ruda Hungarian royal herald and points out the possibility that this coat-of-arms might not only be his family coat-of-arms but also that of the official Hungarian royal heralds. At the same time the author also reconstructs the possible structural methods with the help of the structural heraldry invented by him. The study also writes about the problematics of the ducal titles in Hungary and suggests a solution.

2016/3.:

Szőcs Tibor: The Damus pro memoria Charter Issue. The author collected the charters without intitulation, the so-called *Damus/Datum pro memoria* charters (in that period they were mentioned as *memorialis*) and prepared them for publishing. For the correct interpretation both the date of issue and the name of the issuers had to be determined. This paper is a preliminary study to the source publication that presents a short summary of the general characteristics of the DPM charters, their spread in time and in location, and it also writes about the time and possible reasons of their disappearing. Out

of the 367 DPM charters (issued by kings, vice lord chief justices, high priests, the chapter of Eger) the earliest one dates back to 1252, the latest one to 1446. Most of these charters were issued during the reign of King Andrew III., and this charter type basically ceased to exist by the middle of the 14th century. This type was especially characteristic of the north-east part of the kingdom.

Kovács Mihai: The Connection Among Lőrinc Csete, Voivode László and the Church of Transylvania in the Light of an Unissued Charter. According to a charter issued on April 1st of an unknown year, as an answer to the complaints of the Bishop of Transylvania and his chapter Pope Boniface orders the Bishop of Várad to investigate a certain case of tithe against Lőrinc Csete, the bailiff of Hátszeg and asks him to make a verdict. Until now the date in the abstract of the charter was 1395. With the help of archontological and genealogical data the study identifies the exact date of issue as April 1st in the year 1300. The charter gives new information about the personal and economic policy of Transylvanian Voivode László from the Kán family.

Mihalik Béla: Additional Information on the Social Network of the Unitarian Nobility. The forgotten Marriage of Ferenc Petrichevich-Horváth de Széplak and Erzsébet Sárosi de Póka. The paper gives additional information to the 17-18th century past of these two stalwarts of the Unitarian nobility of Transylvania, examining their roles in a broader context. It points out a close connection between church history and genealogy: until the beginning of the 20th century this familial bond (with János II. Sárosi's two daughters and their descendants in it) determined the government of the Unitarian church.

Madarászné Kajdacsy Ágnes: Adventures of an Amateur Genealogist in the Archives. This Side and that Side of Parish Registers. The author who worked in technological and legal fields in the years of her active career presents the methodology of her own genealogical researches; she goes well beyond the usual family tree building approach. She describes the problems connected to sources, emphasizes the importance of source criticism, points out the necessity of finding all the documents of a particular case even in different archives. The study also highlights general lessons that are usually outside the scope of interests of family researchers: it is important to reveal the social network of the families, for example through the godparents.

2016/4.:

Szőcs Tibor: The First Mention of Sopronkertes in the Charters. Baumgarten today can be found in Burgenland, Austria near the Austrian-Hungarian border, next to the town of Sopron (in Croatian Pajngrt, in Hungarian Sopronkertes). Its first mentioning with an exact date can be related to the year 1289. There is another probably earlier mention of the village, though it cannot be connected to a given year. The study examines this charter without year and issuer, describes the difficulties of determining the exact date, and tries to figure it out. Although the years 1268 and 1269 cannot be ruled out with absolute certainty, most probably the charter dates back to 1265, more precisely to October 6th or some days later.

Reisz T. Csaba: About the „National Coat-of-Arms Committee” and the State Coat-of-Arms. The name of ‘National Coat-of-Arms Committee’ established in 2011 and set up in 2016 should be specified according to its tasks. Its scope of duties and sphere of action have to be changed so that the results and knowledge of the Hungarian heraldic could be used of the best possible way. The English translation of the Hungarian state coat-of-arms lacks the English professional terms, which is why its new translation is an urgent duty of the professional circle in Hungary.

Laczlavik György: The Collection Activities of the Department for Private Archives and Collections of the National Archives of Hungary for the year 2016. Beyond the traditional collection activities in the last two or three years the archives went to great lengths to locate and save the documents of the Hungarians living in emigration. Several test travels have been made mostly in North-America with the

aid of the Ithaka Project of the National Cultural Fund. Two years ago the department joined the Kelemen Mikes Project organized by the Secretariat of State for National Policy of the Prime Minister’s Office, with its help a great quantity of documents have been brought to Hungary from overseas. 1956 played a significant role in these collection activities: as a result of the call of the archives published in the written media several mémoires and photos were taken in by the archives. The collections of gild documents, letters of coats-of-arms, maps and plans have been widened further. The most important new items in 2016 are: the legacy of Károly Nagy and Ernő Töttösy, fond fragments of the Seper/Sejper and kin families, Association of the Technical and Natural History Societies, National Association of the Hungarian Art Groups of Photography, smaller family and personal legacies, e.g. the legacy of Mátyás Szűrös from the Csernyánszky family, documents of Quirin Jekelfalussy and his descendants.

E számunk szerzői

- ÁBRAHÁMBARNA tudományos munkatárs (MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Bp.)
- BENKE TAMÁS laboratóriumi technikus (Verőce)
- CSIBA BALÁZS PhD-hallgató (Filozofická fakulta University Komenského v Bratislave, Pozsony)
- FÉNYI TIBOR igazgató (Róth Miksa emlékház, Bp.)
- GARADNAI ZOLTÁN főlevéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Bp.)
- JAKAB RÉKA főlevéltáros, csoportvezető (Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára)
- KÓTA PÉTER igazgató-helyettes (Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára)
- LACZLAVIK GYÖRGY főosztályvezető (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Bp.)
- MAGYAR ZOLTÁN tudományos főmunkatárs (MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet, Bp.)
- PALLAG MÁRTA megbízott munkatárs (Magyar Nemzeti Múzeum, Éremtár, Bp.)
- RÁCZ GYÖRGY főigazgató-helyettes (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára)
- REISZ T. CSABA címzetes főigazgató, főlevéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Bp.)
- PORUBSZKY ÁDÁM egyetemi hallgató (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bp.–Piliscsaba)
- SZEKERES ATTILA ISTVÁN címertani tanácsos (Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy)
- SZŐCS TIBOR tudományos munkatárs (Magyar Tudományos Akadémia–Szegedi Tudományegyetem–Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Magyar Medievisztikai Kutatócsoport, Bp.–Szeged)

TÁJÉKOZTATÓ

Szerzőink figyelmébe

A szerkesztőség a beérkezett kéziratok közléséről két anonim szakmai bíráló (lektor) véleményének ismeretében hoz döntést. A szerkesztőség kizárólag olyan kéziratokat fogad el, amelyek megfelelnek a szerkesztőség által előírt követelményeknek. Kérjük a tanulmányok és az ismertetések szerzőit, hogy minden esetben végleges szövegű kéziratokat küldjenek, mivel a korrektúrában a szerkesztők által megszerkesztett kéziratokon érdemi változtatásokra már nincs lehetőség. A szerkesztőség jegyzetapparátussal együtt lehetőleg 0,5–1 íves (20–40 000 „n”) tanulmányokat, recenziók esetében maximum 5 oldalas (10 000 „n”) írásokat vár. Ennél nagyobb terjedelmű kéziratok megjelentetésére is van lehetőség indokolt esetben (maximum 100 000 „n”). Az ismertetéseknél kérjük az ismertetendő mű (művek) pontos bibliográfiai adatait közölni. A tanulmányokban csak a jegyzetekben történik hivatkozás, nem kell felhasznált irodalom- vagy rövidítésjegyzéket készíteni.

Az egységes jegyzetapparátus érdekében kérjük az alábbiak betartását:

- A hivatkozott művek szerzőinek nevét kurziválni kell; nem kurziváljuk viszont szerkesztőjének (szerkesztőinek) nevét. Ez utóbbiakat a jelzett könyv, tanulmánykötet címe után zárójelbe téve adjuk meg (pl. Szerk. Domanovszky Sándor.). Ha egy műnek több szerzője, illetve szerkesztője van, azokat nagy kötőjellel (-) válasszuk el egymástól. A szerző(k) neve után a cím előtt kettőspontot tegyünk.
- Az oldalhivatkozásokor kérjük az oldal sorszámát megadni, a tól–ig-oldalszámok és évszámok esetében nagy kötőjelet (-) írjunk (38–40., 61–72.).
- A hivatkozásokor csak a kiadás helyét és évét tüntessük fel, a kiadót nem.
- Ha a hivatkozott mű esetében több kiadási hely van megadva, az egyes helységeket nagy kötőjellel (-) válasszuk el egymástól (pl. Bp.–Debrecen). Ha a kiadás helye Budapest, azt mindig rövidítve írjuk ki (Bp.). A kiadás helye után, az év előtt vesszőt kell tenni (pl. Bp.,).
- Amennyiben a hivatkozott mű valamilyen sorozat keretében jelent meg, a sorozat címét a kiadási hely és év után zárójelben tüntessük fel: pl. (Monumenta Hungariae Historica).
- Ha tanulmánykötetben napvilágot látott cikket idézünk, úgy a hivatkozott tanulmány után az „In:” szócskát írjuk, és közvetlen utána adjuk meg a tanulmánykötet címét és zárójelben a szerkesztőjét/szerkesztőit.
- Folyóiratban megjelent cikkekre történő hivatkozásokor nem tesszük ki az „In:” szócskát. A hivatkozott folyóirat címét kurziváljuk, és utána tegyünk vesszőt; ezt követi az évfolyam vagy kötetszám, majd zárójelbe téve a megjelenés éve, utána az illető évben megjelent szám, végül pedig az oldalszám: pl.: *Történelmi Szemle*, 1 (1958) 1. sz. 52. Az éven belüli számot csak abban az esetben jelöljük, ha a folyóiratnál nem folyamatos a lapszámozás az egyes számok esetében.
- Amennyiben ugyanarra a műre történik hivatkozás, kérjük a hivatkozott szerző családi nevét teljesen megismételve, keresztnévét azonban rövidítve megadni, utána kettős pontot tenni, majd az „i. m.” jelölést használni. Ezt követi az oldalszám. (Pl.: *Nagy I.*: i. m. 32.). Ha egymást követően ugyanarra a műre és oldalszámra hivatkozunk, írjuk, hogy „Uo.” Ha ugyanazon szerző egy másik munkájára, tanulmányára hivatkozunk, úgy az utóbbit/utóbbiakat az előbb idézettől egyértelműen el kell különíteni (pl. rövidített címmel, kerülve az évszámos rövidítést) és erre hivatkozni. Ha szerkesztett műre, forráskiadványra vagy sokszerzős műre történik hivatkozás, akkor a cím után zárójelben közöljük a továbbiakban alkalmazott rövidített címet (pl. a továbbiakban Reg. Arp.). Ha több kötetes műre történik hivatkozás, kérjük minden esetben az idézett kötetszámot, eltérő kiadási hely és év esetén ez utóbbiakat is feltüntetni. (Pl. *Nagy I.*: i. m. XI. k. Pest, 1858.)
- A kéziratokban az évszázadokat – idézetek, tanulmány- és könyvcímek kivételével – arab számmal jelöljük.
- Írásaikat minden esetben Word for Windows szövegszerkesztő programban készítve juttassák el a szerkesztőségbe elektronikus úton a turul@mol.gov.hu vagy a szerkesztőség tagjainak címére. A szöveget balra zártan írják, és a kurziváláson kívül semmilyen kiemelés (kövérítést, aláhúzást, ritkítást) vagy formázást ne alkalmazzanak. A tapadó írásjeleket is kurziválni kell, ha az előtte álló szó kurzív.
- A betűtípusok megválasztásakor ajánljuk a Times New Roman-t.
- A lábjegyzeteket automatikus számozással kérjük megadni, „lábjegyzet”-programot választva. Így a jegyzetek az oldal aljára kerülnek.
- Amennyiben a kiadandó tanulmányban képet/képeket is kívánnak közölni, kérjük azt/azokat mellékelni, vagy digitális formában a kézírathoz csatolva beküldeni, minden esetben jelölve a kéziratban, az/azok hova kerüljön/kerüljenek. Csak nyomdai szempontból jó minőségű képeket tudunk közölni. A Magyar Országos Levéltár anyagából közlendő képet nem szükséges mellékelni, csak a pontos jelzetet feltüntetni.
- Amennyiben nagyobb méretű táblázatokat kívánnak közölni, melyek meghaladják a folyóirat szedéstűkőr-szélességét, kérjük azokat a tanulmány szövegének végéhez illeszteni, külön szakaszban. A genealógiai táblázatokat is Word for Windows szövegszerkesztő programban kérjük.
- Csak a jegyzetekben (ld. = lásd, vö. = vesd össze, pl. = például) használjunk rövidítéseket, a főszövegben ne, ott tehát kiírjuk, hogy „például”.
- A főszövegben és a jegyzetekben az idézeteket nem kurziváljuk, csak idézőjelbe tesszük. Az idegen nyelvű (többnyire latin) kifejezéseket, formulákat viszont kurziváljuk.
- A folyóiratban közlésre kerülő tanulmányokról különnyomatokat csak külön igény alapján, megegyezés szerint készítünk. Az aktuális számból a tanulmányok szerzői öt tiszteletpéldányt kapnak, valamint dolgozatukat elektronikusan PDF formátumban.

Példák a hivatkozásokra:

Monográfiák esetében:

Szentpétery Imre: Magyar oklevéltan. Bp., 1930. (A magyar történettudomány kézikönyve II. 3.)

Folyóiratok esetében:

Ghyczy Pál: Kanizsai Dorottya címereslevele 1519-ből. *Turul*, 46 (1932) 68–70.

Szerkesztett kiadvány esetében:

Thallóczy Lajos: Jajcza (bánság, vár és város) története 1450–1527. (Az oklevéltárat szerk. Horváth Sándor.) Bp., 1915. (Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria XL.) 76.

Tanulmánykötetben megjelent írás esetében:

Kubinyi András: A királyi udvar élete a Jagelló-korban. In: Kelet és Nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére. (Szerk. Koszta László.) Szeged, 1995. 309–355.

Digitális adathordozók esetében:

Engel Pál: Középkori magyar genealógia. CD-ROM. Bp., 2001. Oslis nem.